AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • 200.000 .TL.(KDV DAHİL) ISSN 1300-4158

İNSANCIL

• Sivas'ta karşılaşan iki çizgi • Bosna savaşının felsefi anlamı • Ekin üzerine eleştirel bakış • Platon ve Farabi'de siyaset felsefesi • Dilin tuzakları • Ateş hırsızları • Gizlerin Şairi: Asaf Halef Çelebi

YIL: 7
SAYI: 81
TEMMUZ '97

İÇİNDEKİLER

M.SABİT ÇALIŞKAN Sıvas'ta karşılaşan İki Çizgi — 1
3 — Bosna Savaşının Felsefi Anlamı **SHEILA FULLER**
NEJAT GACAR Sivas'ta Günbitimi — 6
7 — Dilin Tuzakları (1) **HÜSEYİN BATUHAN**
GÜLNİHÂL KÜKEN Platon ve Farabî'de Siyaset Felsefesi I — 14
21 — Ateş Hırsızları **SİBEL ÖZBUDUN**
BÜLENT ELİTOK Ekin Üzerine Eleştirel Bir Bakış — 23
27 — Gizlerin Şairi: Asaf Halet Çelebi **AFŞAR TİMUÇİN**
MEHLİKA BAŞER Dingin Duygularım (Şiir) — 30
31 — (Şiir) Bir Cumartesi **Y.İSHAK KURT**
GÜNGÖR GENÇAY Bu Gemi Batmayacak — 32
34 Çeviri Şiir, Yazınsal Bir Yaratı mıdır? **AHMET NECDET**
CAFER YILDIRIM Şiirin Yazımı ve Toplumcu Anlayış II - 35
36 — (Şiir) Ku Kuli Kuk **ŞENOL GÜREL**
MUSTAFA TOPAL Anlamak, Eleştirmekten Zordur! — 37
43 — (Şiir) **BERRİN TAŞ**
ERDOĞAN ALKAN Antalya ve Bergama'da İki Kültür Şenliği — 44
48 — Günler/Kitaplar/Dergiler **RUŞEN HAKKI**
MÜŞTAK ERENUS İçindeki (Şiir) — 52
53 — Söyleşi **YILMAZ ELMAS**
ALİ BALKIZ Yaprak (Öykü) — 55
57 — Yıldız Güncesi **CENGİZ GÜNDOĞDU**
GONCA ÖZMEN Haziran Ortası Fırtınalarda (Şiir) — 64
Niçin Hüzün Dolu Gözlerin (Şiir) **PASTERNAK**

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez. Yazıların A4 kağıdın tek yüzüne çift aralıkla yazılması reca olunur

Sahibi ve Yazıişleri Sorumlu Yönetmeni
BERRİN TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU
Bilgiişlem Sorumlusu
CELAL ERGÜN

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE
Ofset Hazırlık
AJANS D
Tel: (0212) 528 64 64

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
İBRAHİM KARAKAŞ
Kapak Resmi
Brueghel-Körler
Baskı
Ilıcak Matbaası Tel: (0212) 880 40 75
Dağıtım
Bir-Yay

Adres : Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel:(0212) 511 79 94 Fax: (0212) 513 93 99

İlan Koşulları:
Arka Kapak (Renkli) 35 milyon TL. Arka kapak (iç) 25 milyon TL. İç sayfalar 15 milyon TL. Kutu ilan (5x5) cm. 3 milyon TL.

Abone olmak için PTT'den 666 043 no'lu posta çeki veya Yaşarbank-Bayrampaşa İstanbul 6002323-6 ve T.İş Bankası 9.Kısım Ataköy İstanbul 1137-38678 Berrin TAŞ adına 2.000.000TL yatırmanız yeterlidir. Avrupa 125 Mark T.İş Bankası 9.Kısım Ataköy İstanbul Döviz Hesabı 301 00.179 305

Sıvas'ta Karşılaşan İki Çizgi

Mehmet Sabit ÇALIŞKAN

Sıvas'ta yaşanan yangınlı-kanlı olayların üstünden dört yıl geçti. Her olaydan sonra olduğu gibi işin hukuki yanına saplanıp kaldık. Biz bu yazımızda Sıvas'ta olagelenlere felsefi açıdan bakmaya çalışacağız.

En başta şunu söylememiz gerekir ki, islam kültürü içinde önemli düşünürler yetişmiştir. Farabi, İbni Haldun, İbni Sina, Biruni, İbni Rüşd. İmana dayalı bir toplumun içinden çıkan bu düşünürler, çok zor koşullarda bilim ve felsefe yapmaya çalışmışlar ve bu yüzden zındık diye suçlanmışlardır. İslam kültüründe son filozof sayılan İbni Rüşd'e baktığımızda bugün yaşadığımız sorunların ipuçlarını görebiliriz.

İbni Rüşd, 1126 yılında Endülüs'ün Kurtuba kentinde doğmuş, 1198 yılında sürgüne gönderildiği Fas'ın Merakeş kentinde ölmüş. Kadını ikinci sınıf sayan, erkeğin mutlak üstünlüğünü ileri süren islam dini karşısında İbni Rüşd, kadınla erkeğin eşitliğini savunmuştur.

İbni Rüşd, akla, felsefeye, bilime önem verdiği için yaşadığı dönemde eziyet çekmekle kalmamış, öldükten sonra bile hem islamda, hem hıristiyanlıkta istenmeyen kişi ilan edilmiştir. İbni Rüşd için sayın Vecihi Timuroğlu şöyle diyor. "Kaynağında, islam felsefesi, Rüşd ile başlıyordu. Yazık ki, Rüşd ile sona erdi. Sünnilik, düşünmeyi yasakladı. Sünnilik için yalnız "iman" (inanç) vardı. (...) Rüşd, bağımsız düşünceyi savundu. Denebilir ki, İslam dünyasının büyük onurudur." (1)

İbni Rüşd'le ilgili bir olayı aktarmakta yarar var: "Ensari isminde bir Arap tarihçisi "Dünya mahv olacak, kıyamet çok yakındır. Hatta falan vakit şiddetli bir fırtına çıkacağını zamanımızdaki müneccimlerden biri de tesbit etmiştir." diye iddia etmiş, bunun üzerine halk arasında dehşetli bir korku peyda olmuş, hükümet de Kurtuba ulemasını toplamış, müneccimin sözüne inanmak icap edip etmediğini onlara sormuş, İbn Rüşd söz alarak, "Dünyanın mahv olmasına sebep olacak derecede şiddetli bir fırtınanın çıkması ilim ve fen ile kabil-i izah ve tatbik değildir. Onun için bu haberi hayal ve hurafe saymak lazım gelir." demiş, bunun üzerine şeyh Ebu Muhammed Abdülkebir isminde biri, "Öyleyse Kur'an'da Ad kavmi hakkında verilen haberlere ne diyeceksin, onlara da inanmayıp hurafe mi sayacaksın." deyince İbn Rüşd şöyle demiş, "Kur'an'ın verdiği haberlere inanılmaz demek haddimiz değildir. Yalnız bugünkü meselemiz fen ve hikmetle olduğundan Kur'an'a tatbik edilmesi kabil değildir." (2)

Aşağı yukarı 900 yıl önce Kurtuba'da yapılan bu toplantıda ortaya çıkan iki görüşü net bir şekilde görüyoruz. Bir yanda İbni Rüşd'ün bilimsel görüşü, öte yanda Abdülkebir'in imana dayalı bilimi yadsıyan görüşü.

İslam, işte bu iki görüşün mücadele alanı oldu. Bilimi ve felsefeyi yadsıyanların başında Gazali gelir. Gazali'ye göre "Aristo, Eflatun'u, Sokrat'ı ve kendisinden önceki ilahiyyun felsefecilerini reddetti. Bunların hepsinden uzak kaldı. Fakat onların çirkin küfründen, bidatlarından kendi fikirleri arasında bazı artıklar kalmıştır. Bazı küfürlerde onlarla beraber oldu. Bu duruma göre, gerek bu ilahiyatçı felsefecilerin gerekse onların peşinden giden İbn Sina ve Farabi'nin kafir olduğunu hükmetmek vacip oldu." (3) Buna karşı İbni Rüşd, bütün hayatı boyunca bilim için, felsefe için mücadele etti. Bu yüzden yargılandı, evi arandı, sürgüne gönderildi. Bizce yalnız islamin değil, insanlığın onuru sayılması gereken İbni Rüşd, bakın nasıl cezalandırıldı: "İbn Rüşd, Kurtuba camiinin eşiğine oturtulur, bu camiye giren ve çıkanlar, "Bu kişi zındıktır, dinsizdir, muattıladandır, katl edilmelidir" diye yüzüne tükürürlerdi." (4)

İbni Rüşd'ün temsil ettiği bilmisel düşünme, islam dünyasında ağır bir yenilgiye uğradı. Sayın Uludağ'ın deyişiyle zeka kirlendi, ruh küflendi. Zeka kirliliği Osmanlılarda da devam etti: "Birgevî eserlerinde, şeriat açısından insanın organlarını günahlarını sayacak kadar katı bir yol tutmuştur: Kulağın günahı müzik aletleri dinlemektir, göz nâmahrem insanlara bakmakla günahkâr olur, dil yalan söylemekle günah işler vb. İşte bu katı İslam anlayışı ile Birgevî Efendi Osmanlı Devleti'nin, etkisi günümüze kadar süren bir düşünürü olmuştur." (5)

Zihin kirliliği batıda da yaşandı. Ancak batı, tarih sahnesine çıkan yeni bir sınıfla bu zihin kirlenmesini aştı. "Kapitalizmin gelişmesi, deneysel bilimin de gelişmesini mümkün ve gerekli kılmıştır." der Bernal. (6)

İslam dünyası bu gelişmelerden uzak yaşadığı için bilimin gelişmesini mümkün kılacak ortam oluşmadı. Yalnız bilim değil, felsefe ile sanat da durdu. Bilimden, felsefeden, sanattan beslenmeyen bir bilinç, dünyaya hurafeyle bakar, dünyayı hurafeyle dondurulmuş bilinçle açıklar.

Şimdi bir toparlama yaparsak, islam kültüründe iki çizgi görürüz: bir çizgi Biruni, İbni Sina, Farabi, İbni Rüşd, İbni Bacce. Bu çizgi, aydınlığa bilime açık bir

çizgidir. Öbür çizgi, aydınlığa, bilime kapalıdır. Bu görüşün temsilcileri olarak da şu adlar sayılabilir: Gazali, Abdülkebir, Şahrazuri, Birgevî Efendi. Bilime, sanata, felsefeye kapalı bu çizgi, bütün islam ülkelerinde yüzyıllarca egemen olmuş ve ancak Mustafa Kemal'ın modernleşme hareketiyle, yalnızca Türkiye'de kırılmıştır. "Kemalizm Avrupa dışında" daha sınırlı bir literatür"e yol açmış olsa da güçlü yankılar uyandırdı. Bugün Üçüncü Dünya adını verdiğimiz Latin Amerika'dan Uzak Doğu'ya kadar uzanan alanda, Türkiye'nin 1919'dan sonraki atılımı ve ülkeyi modernleştirmek için uygulanan reformlar, çoğunlukla tutku dolu bir dikkatle izlendi." (7)

Mustafa Kemal bir burjuva devrimcisiydi. Türkiye'de oluşturmak istediği ve bugün oluşmuş olan burjuva sınıfı, batıda olduğu gibi atılımcı, bilime, sanata açık felsefeye açık değildi. Türkiye'de tarih sahnesine geç çıkan burjuva sınıfı, ilerici, aydınlanmacı niteliğini yitirmişti. Bu niteliksizliğinden ötürü, Türkiye'nin modernleşmesine karşı çıkan şoven milliyetçilerle ve şeriatçılarla kolkola yürüdü türk burjuvazisi. İsmet İnönü'nün iktidarında yavaşlatılan modernleşme hareketi, Demokrat Parti döneminde durduruldu.

Biz 27 Mayıs'ı ve bu hareketin anayasasını, durdurulan modernleşme hareketinin yeniden başlatılması olarak görüyoruz. 27 Mayıs anayasasının elverdiği olanaklar ölçüsünde kendini gerçekleştiren sol, modernleşme ve aydınlanma hareketine ivme kazandırdı.Bu açıdan bakıldıkta, 12 Eylül darbesi, Türkiye'nin modernleşme ve aydınlanma hareketine vurulmuş ağır bir yumruktur. Bu o kadar açıktır ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin televizyonlarında şu konu uzun uzun tartışılmıştır: Bir erkek oruçlu ise, karısının dilini emerse orucu bozulur mu, bozulmaz mı?

Bütün bunlardan sonra şunu söylemek istiyoruz: Her toplumsal olgunun arkasında içiçe geçmiş güncel ve tarihi-kültürel bir ortam vardır. Dört yıl önce Sıvas'ta aydınlanmancı düşün,bilim, sanat insanlarının karşısına İbni Rüşd'ü yargılayanların çizgisini sürdüren, bilime, felsefeye, sanata düşman karanlıkçı güçler çıkartılmıştır. Karanlıkçı güçler, Sıvas'ta Türkiye'nin modernleşme ve aydınlanma hareketine ağır bir darbe vurmuştur.

Özellikle 1970'den sonra Türkiye'de marksistler Kemalizm doğru değerlendirememiş ve bu yüzden eleştirel bakış yerine Kemalizme karşı duruş yeğlenmiştir. Oysa Kemalizm, uygulamadaki yanlışlıklar, eksiklikler bir yana bilime, felsefeye, sanata açık bir harekettir ve bir islam ülkesinde karanlıkçı güçleri tarihten silmeyi hedef almıştır. Kemalizmin bu yanı, niteliksiz burjuvaziye dayanan siyasal iktidarlar eliyle yok edilmiştir. Kemalizmin öngördüğü Türkiye'de söz gelimi, kadın dili emilince oruç bozulup bozulmayacağı tartışılmaz, bunun yerine işçi sınıfına dayalı parti iktidara geldikte verimliliğin nasıl arttırılacağı ya da şu kadar kentte tiyatro olmasına karşın, filanca kentte niçin tiyatro olmadığı tartışılırdı.

Dört yıl önce Sıvas'ta 37 insanımız katledildi. Aydınlanma hareketinde bütün yitirdiklerimiz bizim acımızdır. Hiç kuşku yok, onlar insanlığın onurudur. Acıyla yoğrulan bu onur, tarihin akışında bilime, sanata, felsefeye düşman karanlık güçleri tarihin dışına itecek ve insan, o zaman aydınlık bir dünyada mutlulukla yaşayacaktır.

1- Vecihi Timuroğlu, İslam'ın "Akl"a Bakışı Üzerine Bir Deneme, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1996. sayfa. 40-41

2- İbn Rüşd, Felsefe-Din İlişkileri, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları İstanbul 1985. Sayfa: 16-17

3- İmam-ı Gazali, El-Munkızu Mine'de-Dalâl, Terc. Yahya Pakiş, Umran Yayınları, İstanbul 1996, sayfa.45

4- Uludağ, a.g.e. sayfa:18

5- Tane Timur, Osmanlı Çalışmaları, V Yayınları, Ankara 1989. Sayfa:164

6- J.D. Bernal, Materyalist Bilimler Tarihi I, Sosyal Yayınlar Çev. Emre Marlalı, İstanbul 1995 Sayfa.254

7- İskender Gökalp- François Georgeon, Kemalizm ve İslam Dünyası, Çev. Cüneyt Akalın, Arba Yayınları, İstanbul 1995, Sayfa:12

BİR UZMANIN GÖZÜYLE

DARBE

Edward Luttwak'ın bu kitabını mutlaka okumalısınız.
Kitapçılarda arayınız.
Bulamazsanız 500.000 Liralık posta pulu göndererek yayınevinden isteyebilirsiniz.

YABA YAYINLARI
Tuna Cad. 11/31 Kızılay (06410) ANKARA
Tel: (0312) 435 08 50
Tel-Fax: (0312) 316 64 00
posta çeki no: 083852

Bosna Savaşının Felsefi Anlamı *

Sheila FULLER

Kapitalizmin renkli halkları ve etnik azınlıkları "Öteki" olarak şamar oğlanı haline getirerek dikkati kendi derin yapısal bunalımlarından uzaklaştırdığı bir zamanda, Bosna'daki çokkültürlü varoluş fikrini savunma arayışındaki mücadelenin mirası anlaşılmayı talep ediyor. Bu mücadele devrimci bir dille konuşmamış olabilir, ancak belirginleştirilmesi ve geliştirilmesi gereken devrimci içerimlere sahip. Ben, çoğulculuğun ötesine geçen ve böylece Bosna ile dayanışma içinde olanları Bosna mücadelesinde neyin yeni olduğunu anlamayı sağlayacak felsefi bir çerçeve geliştirmeye davet eden devrimci içerimleri olduğunu savunacağım.

Bu amaç doğrultusunda, Bosna mücadelesinde neyin yeni olduğunu yanıtlamaya çalışmış ve "Öteki"ni yoketmeyen bir felsefi kavrayış arayışıyla kimlik, farklılık ve ötekilik kavramları hakkında eleştirel sorular yükseltmiş, iki düşünürü ele almak istiyorum.

Çokkültürcülük ve Özgürlük

Dzevad Karahasan, Bosna'nın çokkültürlü karakterine ve onun tarihinde ve mimarlığında oluduğu kadar bütünleşmiş ilişkilerde ve canlı düzenemelerde de temsil edilen Doğu ile Batı'yı biraraya getirişinin güzel bir ifadesi olan Sarajevo: Exodus of a City (Sarajevo: Bir Kentin Toptan Göçü)[1]'nü yazmıştı. Birleşik Devletler'den bir röportajcının Sarajevo halkının Bosna'nın dinsel ve kültürel çizgilerle bölünmesini neden kabul etmediği ile ilgili sorusunu yanıtladığı etkileyici bir pasajda, şöyle diyor:

Bosna ile Sarajevo'yu bölecek bir yolu sadece önerebileceğine tüm kalbimle inandığımı söyledim. Komşularım bodrumda gizlenirken (bombalar binanın çevresine aralıksız düşüyordu), Amerikalıya Bosna ve Sarajevo'daki etnik yapının bir örneğini bizim apartmanımız özelinde somut olarak açıklayabilirdim. Dışarıdaki kiracı dostlarımı tek tek işaret ederek, binadaki on dairede yer alan on evli çiftten yalnızca birindeki çiftlerin aynı etnik kökenden geldiğini gösterdim (Ben kendim de bu olguyu o sırada farketmiştim). Böyle birşey nasıl bölünebilir diye sordum?

Eğer Sarajevo'nun bölünmesi gerekirse, banyosuz kalabilirdim çünkü küvet eşimin Sırp sınırları içinde kalacaktı ve benim Sırp eşim de yüzünü yıkayamayacaktı çünkü lavabo benim alanımda kalacaktı. Aynısı binadaki on daireden dokuzunda geçerli... (s. 46-47)

Seçkin bir edebiyat eleştirmeni ve drama profesörü olan Karahasan, bu çokkültürlü öğeyi kültürün diyalektik kavranışına karşı önerdiği bir postmodernist kuramsal çerçeveye yerleştiriyor. Bosna'nın kültürel sistemini "dramatik" olarak nitelendiriyor ve orada sistemin öğeleri arasındaki kökensel ilişkiler, bu öğelerin birbirlerine karşı dengede durdukları ve karşılıklı olarak içinde birbirlerini tanımladıkları bu muhalefete bağımlı oldukları anlamına gelen muhalif bir gerilime sahip. Bu öğeler kendi başlangıçta varolan doğalarını yitirmeksizin ya da bağımsızca sahip oldukları herhangi bir özellikten vazgeçmeksizin -daha yüksek bir düzenin tümü olan- sisteme giriyorlar... Bu tür kültürel sistemin kökensel özelliği çoğulculuktur (s. 5-7).

Bunu "karşılıklı yoketmeye ya da aşağıdakini ukarıdakinin içinde, ya da zayıfı güçlünün içinde eritmeye dayalı bir birci (monistik) kültürel sistem..." olduğunu iddia ettiği diyalektik bir sistem kavrayışının zıttı olarak koyuyor. "Bir dramatik kültürel sistemin her üyesi kendi öz kimliğinin bir kanıtı olarak Ötekine gereksinim duyar, çünkü kendi tekilliği Ötekinin tekilliği ile ilişki içinde kanıtlanmış ve ifade edilmiş olur. Oysa diyalektik bir sistem içerisinde Öteki yalnızca görünüşte Ötekidir, gerçekte ise maskelenmiş Ben'dir." (s.6-7)

Yeni sorunları araştırmaya çalışan, Bosna'daki soykırıma karşı mücadelenin öne çıkardığı bir başka uzman da, bir siyaset bilimci olan Mujeeb Khan'dır. 'Tarihin Sonu'nda Avrupa'da Soykırımın Sorumluluğu: Bosna-Hersek, Batı Liberalizminin Bunalımı ve 'Yeni Dünya Düzeni'nin Sonu" (1995) başlıklı yazısında Bosnalı Müslümanların Avrupalı Yahudilerle benzer bir konumda durduklarını savunuyor. Bosnalı Müslümanlar Avrupalıdır, sarışın, mavi-gözlü, laiktirler ve Sırplardan

tek farkları Doğunun ve Batının bir birleşimi olan, Bogomil ya da radikal Hıristiyan etkiyle, Osmanlı ve Avusturya-Macar etkisi arasında kalmış kökenleridir.

Tümüyle Bosnalı Müslümanlar Bosnalı Sırplara çok benzediklerniden, etnik olarak katıksız bir devlet yaratmak için gerekli olan, ben ile Öteki arasındaki farkın altını çiziyorlar. Bu da, diye savunuyor, Sırp ulusalcılığının Müslüman kökenli Bosna halkını yoketmek konusunda neden planlı bir çaba içinde olduğunu gösterir.

Khan, Hegel'in Tinin Fenemolojisi'ndeki çok ünlü bir bölümünü inceleyerek Sırp hükümetinin Müslüman kökenli halka yönelik etnik temizlik kampanyasına ışık tutmaya çalışır: "Efendilik ve Kölelik." Bu bölümde Hegel kendinin bilincinde olmanın ancak ben bir başka öz-bilinç tarafından tanınıp bilinince ya da onaylanınca mümkün olacağını savunur. Bu nedenle diyalektik doğal olarak tanıyıp bilme hakkındadır.

Hegel bu tanıyıp bilmeye varış sürecini, yaşamın ilkel seviyelerinden başlayarak açımlar. Bu evrede, her bireyin bilinci Ötekini önemsiz bir nesne olarak görür. Her biri Ötekinin yokedilmesini ve ölümünü amaçlar. Ve kendi varoluşundan emin olmak için kendi yaşamını bir ölüm kalım mücadelesinde riske eder. Ötekini öldürmek, yine de, ben'in kendisinden emin olabimesi ve Öteki tarafından tanınıp bilinmesi olasılığına bir son verir. Dolayısıyla bu ölüm kalım savaşı eksikliği diğerinin varoluşu anlamına gelen bağımsız bir bilinçte sonuçlanır. Birincisi efendidir diğeri de köle. Bu tanıyıp bilme biçimi tekyönlüdür ve eşitsizdir.

Hegel bu eşitsiz ilişkinin aşılması sürecini aşağı bilince sahip olması beklenen kölenin fiilen bağımsız bir bilinç kazandığını göstererek açımlar çünkü köle kendi emek etkinliğiyle şeyleri yapar ve biçimlendirir ve dışsallığın üstesinden gelmenin daha doğrudan bir yoluna bağlıdır.

Mujeeb Khan, Bosna'daki Müslüman kökenli halkın şimdiki soykırımını efendi-köle diyalektiğinin tanıyıp bilmeye ulaşılmadan önceki ilk evresi içine yerleştirir. Khan bunu şöyle ifade ediyor:

Hegel'in tanıyıp bilme diyalektiğinde "Öteki" köleleştirilmiştir ama yok edilmemiştir çünkü onun varlığı efendinin tanınıp bilinebilmesi için gereklidir. Yine de, eğer bu "Öteki tanımlanmış sınırları aşar ve Efendinin kendinden eminliğini bozuma uğratırsa, tanıyıp bilme karışıklığa uğrar ve köle ya bir sürgüne gönderilir ya da ortadan kaldırılır. Zygmant Bauman'ın modern Yahudi sorununu tartışırken not ettiği gibi... Avrupalı Yahudiler ve Müslümanlar gibi belirgin azınlıklar "ben"i "öteki"nden ayıran, "doğu"yu "batı"dan ayıran ve bu şekilde ben kimliğinin egemen grupca sağlanan bağlılığını ve ideolojik yaşayabilirliğini örtbas ediyormuş gibi gözüken kesin olarak çizilmiş sınır çizgileri boyunca kendilerini karaya oturmuş bir halde bulduklarında mesele özellikle bu olmuştur. Kısaca, ev sahipleri ile konuklar arasındaki, yerli ile yabancı arasındaki büyük farkın temelini çürütüyorlardı. Ve ulusluk grubun ben kurumlaşmasının üstün temeli haline geldikçe, "biz" ve "onlar" arasındaki gibi en temel farklılıkları çürütmeye başladılar (s.13).

Bu derin çözümleme, Bosna'da neden çokkültürlü kökenden gelen halkın yokedildiğine ve neden bu etnik temizlik kampanyasının tecavüz kamplarını içerdiğine ışık tutuyor. Eski Yugoslavya'da ben ve Öteki arasındaki farkı ortadan kaldıranlar yalnızca Bosna'lı Müslümanlar değillerdi. Bosna'daki herhangi bir çokkültürlü insan sönümlenmeyle doğrudan yüzleşmişti çünkü kendi karışık geçmişi "katıksız" Sırp kimliği nosyonunu bozuyordu.

Çoğulculuğun Ötesinde

Karahasan ve Khan, diyalektikte kimlik, farklılık ve ötekilik nosyonları hakkında çokkültürcülüğün ölüm kalım meselesini ve "etnik temizliğe" karşı mücadeleyi anlamak için bazı çok önemli soruları ortaya attılar. Hem Karahasan hem de Khan, ben'in "Öteki" ile ilişkisinin karşılıklı tanıyıp bilme ile tanımlandığı bir felsefi kavramlaştırma arayışındalar. Khan, Hegelci diyalektiğin kendiliğniden tanıyıp bilme hakkında olduğunu söylüyor. Karahasan da, Helgelci diyalektiğin "Öteki"nin egemenliği ve tanıyıp bilmenin reddi hakkında olduğuna inanıyor.

Bu konuların önemini gösterebilmek için Hegel'in kendisine dönmemiz gerek. Hegel'in kimlik ve farklılık anlayışını incelemek için uygun bir yer de Mantık Bilimi [(2)] kitabındaki "Öz Doktrini" bölümüdür. Bu bölümde Hegel kimliği ve farklılığı birbirinden ayrı tutan "dışarıdan düşünme" ve "soyutlama"yı tartışır.

Kimlik nosyonu basitçe olumsuzlamayla özünden ilişkilidir... oysa tersine kimlik farklılıktan uzaktadır ve farklılık kimlikten uzaktadır, bunlar dışarıdan düşünmenin ve soyutlamanın keyfi olarak bu kayıtsız farklılık noktasına takılan sonuçlarıdır.

Hegel için "doğru olan yalnızca kimlik ve farklılığın birliğidir." Bu nedenle Hegel bir "soyut kimliğin" eleştirisi noktasından "çeşitlilik" ulamının eleştirisine geçer.

Hegel "çeşitlilik" ulamına karşı eleştireldir çünkü kimlik ve farklılık "birbirlerine karşı kayıtsızdırlar." Bu "karşılıklı kayıtsızlık" ilişkisi aynı zamanda çeşitlilikten "kutuplaşmaya" ve son olarak da "çelişki"ye doğru bir geçiştir. Hegel'e göre çelişki "tüm hareketin ve yaşamın kökenidir."

Ünlü Hegel uzmanı J.N.Fındlay'e göre,

Hegel'in çeşitlilikten Kutuplaşmaya geçişteki gerçek hareket nedeni bu terimlerin doğasında derinlere dalmayan keyfi dışarıdan bakış açılarına dayanan ve sonunda gerçek bağıntılara hemen hiç başvurmayan bağıntılardan duyduğu tatminsizlikte yatar... Buna karşı felsefenin amacı kayıtsızlığı defetmek ve şeylerin gerekliliğini tanıyıp bilmektir.

Bu çeşitlilik eleştirisi Bosna hakkında çok önemli bir sorunu ortaya koyuyor. Bosna çokkültürlülüğü, ilişkilerin dışarıdan ve kayıtsızlığa dayalı olduğu çoğulcu bir toplumda birarada yaşamış çeşitli halklar arasında görülen farklı kültürlerde halkların bir birliği miydi sadece? Yoksa onu karakterize eden şey farklı kültürler arasındaki daha derin bağlar mıydı? Dzevad Karahasan, Bosna çokkültürlülüğünden bir çoğulculuk olarak sözediyor, fakat onun farklı kültürlerden halklar arasındaki derin ve kopmaz bağlara dair yorumu çok farklı bir resim çiziyor. Hegel'in çeşitlilik eleştirisi basit çoğulculuğun ötesine geçiyor ve Bosna'daki çokkültürlülüğün biricik doğası üzerindeki aydınlığı gölgeliyor.

Bununla beraber, Hegel'in kimlik, farklılık ve ötekilik anlayışını biraz daha açmak için Mantık Bilimi kitabının son bölümü "Mutlak İdea"da bunları nasıl geliştirdiğine bakmak gerek. Hegel burada kendi diyalektik kavramını birinci terim ile Öteki arasındaki çelişkinin aşılması yolunu izleyerek eski mantıktan ayrıştırıyor. Vurguluyor ki diyalektikte, Öteki kendisi için Öteki olan birinci terimin basit bir yadsınması değildir. Öteki ilk terimi içerir ve onun daha da gelişmiş halidir.

Dahası, birinci terim ile Öteki arasındaki çelişkinin çelişen belirlenimlerin yan yana bulunduğu bir sentezle aşılmayacağını da vurgular. "Biçimsel düşünce kimliği yasa olarak görür ve ondan önce çelişen içeriklerin içinde çelişenlerin bölünmüş olarak yan yana ve geçici başarılarla bulundukları ve böylece karşılıklı bağdan önce bilincin geldiği sıradan kavrayışa, zamana ve uzama dalmalarına izin verir" (s.835). Diyalektik bilme yetisi, yine de, çelişki aracılığıyla düşünür. Hegel'in vurgusu burada, özgürlük ideasının, çelişkiyle, ötekilikle, farklılıkla ve daha yeninin, daha derinin ve daha farklılaşmış bir özgürlük ideasının yaratımıyla yüzleşmesi yoluyla daha derinleştirilmiş ve geliştirilmiş bir hali olan "mutlak olumsuzluk", kavramı üzerinedir.

Marx'ın 1844'deki "Hegelci Diyalektiğin Eleştirisi"nde "hareket ettirici ve yaratıcı ilke" olarak övdüğü şey kesinlikle bu mutlak olumsuzluk kavramıdır. Marx şöyle yazmıştı:

Hegel insanın kendini üretimini bir süreç olarak ve nesneleştirmeyi bir karşı konum olarak, dışsallaştırma ve dışsallaştırmanın aşılması olarak görür... İnsanın kedisiyle gerçek edimsel bağı cinsil-öz olarak, yani insan özü olarak sadece kendi cinsinin tüm kapasitelerini fiilen ürettiği için vardır- ve bu yine yalnızca insanların kollektif etkinlikleriyle ve tarihin bir sonucu olarak mümkündür.[4]

Marx daha sonra Hegelci diyalektiğin bir kez mutlak ırasından sıyrıldıktan sonra, mutlak olumsuzluğun devrimci esasının bu ırkçı, cinsiyetçi, sınıflı toplumu kökten değiştirecek bir idea olan "yeni İnsancıllık" ideası olarak anlaşılabileceğini belirtir.

Marx'ın "mutlak olumsuzluğun" Hegelci diyalektiğine yeniden yaklaşımı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Marksist-Hümanizm (İnsancıl-Marksizm) tarafından bir sentez fikri olarak ya da Ötekinin egemenlik altında tutulmasını engellemek için yeniden yorumlandı ve devrim felsefesinin gelişimi içinde renkli halkalardan kadınların kurtuluşuna öznellikleri çoğaltan yeni meydan okumalar temelinde devrimci dönüşüm fikrinde kullanıldı.

Bu olumsuzluk (negativity) diyalektiği doğrudan Karahasan ve Khan'ın farklılık ve Ötekiliğin kimlik ulamı altında tasnif edildikleri bir felsefi kavram arayışlarına yanıt veriyor. Ayrıca mevcut yabancılaşmış, kapitalist, ırkçı, cinsiyetçi ve homofobik (homoseksüellikten irrasyonal bir korku duyma-ç.) toplumun duvarları içerisinde çokkültürcülüğü çoğulculukla sınırlayan kavrayışlara meydan okuyor.

Bosna'da çokkültürlü bir toplumun korunması için son dört yıl içinde verilen destansı mücadele farklılık ve ötekiliğin düşmanlık ya da kayıtsızlık olarak alınmadığı bir varoluş türünü eşsiz bir biçimde açımladı. Bunun yerine, etkileşim içindeki çeşitli kültürlerin zenginleşmesini ve şovenist ulusalcı anlatımlarda yer almayan yeni bir kimliğin geliştirilmesini temsil etti. Bu mücadelede içerilen fikir, onun Bosna'daki trajik yıkımına tanık oldukça güçlendirmemiz gereken bir geliştirilmeyi talep ediyor.

Kapitalizmin, bilinçlerimizin yaşamı ırkçılık, etnik nefret, misoginlik (kadınlardan aşırı nefret -ç) ve homofobi ile tanımlamasını sağlayarak ilgiyi kendi derin krizlerinden uzaklaştırmak için korkunç bir çaba harcadığı bir çağda, Bosna mücadelesi tarafından yükseltilen fikir sisteme karşı ciddi bir meydan okumadır.

Solun çoğunluğu bu kurtuluş mücadelesini boğmak ve onu dar bir ulusalcı hareket olarak damgalamak isteyen Batılı güçlere yardım etmek için elinden gelenin en iyisini yaptı. Bunun karşıtında ise, bir insancıl Marksizmi yeniden kurma sorumluluğu Bosna ile dayanışmaya vazgeçilmez biçimde bağlıdır.

Bizim Bosna için sorumluluğumuz Karl Marx'ın 1871 Paris komünü yorumunu yeniden anımsamamızı gerektiriyor. Kısa ömrü boyunca komünle coşkun bir dayanışma içine girmişti ve Fransız ordusu 30.000 komünarı katlederek ve çok daha fazlasını sürgüne göndererek komünü dağıttığında bile öldüğünü kabul etmemişti. Aksine Paris Komününün meydan okuması hakkında yazdı ve Kapital'in Fransızca edisyonu (1872-1875) için kendi "özgür ortak emek" fikrini gelşitirdi.

Bugünün mücadelesi küreselleştirmenin (globalleştirmenin) dar ulusalcılığına ve "etnik temizliğine" karşı sadece Bosna'daki çokkültürlülük için mücadelede neyin yeni olduğunu anlamakla yetinmeyen fakat onun devrimci içerimlerini daha da ileriye götüren felsefi bir kavramın ifade edilmesini talep ediyor.

* Bu yazı ilk önce News & Letters dergisinin Ocak 1996 sayısında yayımlanmıştır. Türkçe çeviri için Bosnia-Herzegovina:Achilles Heel of Western 'Civilization' (News&Letters, Mayıs 1996) adlı ortak kitaptaki metin esas alınmıştır.

Çeviren: Süreyyya Evren (Not: Ocak 1997'den beri hazırlamakta olduğumuz Kitap Kutusu bölümüne sağlık nedenleriyle bir süre için ara veriyoruz, okuyuculara duyurulur.)

1- Dzevad Karahasan, Sarajevo: Exodus of a City (New York: Kodansha Internatyonal, 1994)

2- G.W.F. Hegel, Science of Logic, (New Jersey, Humanities Presse, 1976)

3- J.N. Findlay, Hegel: A Re-Examination (New-York: Oxford Unyversyty Press, 1976), s.192.

4- Raya Dunayevskaya, Marxism and Freedom (New York: Bookman, 1958), s.309

SIVAS'TA GÜNBİTİMİ

- Behçet AYSAN'ın anısına -

Hiçbir sözcüğün altını çizmedi
Boynu bükülmesin diye
Altı çizili olmayanın

Yermedi hiçbir kitabı
Düşün sarnıçları kurumasın
Kurumasın diye umut sürgünleri

Bir günbitimi indiler
Kuşatıp dört bir yandan
Alev dilli yangınlar ellerinde
Soluklar çürük ve leş
Ansızın çöktüler şenlik üstüne

Som insan külçeleriydi ergiyen
Oratçağ potasında
Umarsız çığlıklar
Sığlaşmış sezgiler takıldı
Nefret yalazına

Özgün düşünce mi adanmıştı
Kutsanmış barbarlığa
Aydınlık korkusu mu bilinmez
Sunağında yarasa fosillerinin

Ve o gün bitimi
Kuşanırken eylülü Sivas
Kızıl bakraç içine süzüldü
Pir Sultan'ın gözyaşları
Gözyaşları Niobe'nin

Nejat GACAR

Felsefe Arkivi'nin 14 (1963) ile 15 (1965) sayılarında yayınlanan bu yazıyı, İnsancıl'da yeniden iki bölüm olarak yayınlıyoruz. Yayın izni veren saygıdeğer Hüseyin Batuhan'a teşekkür ediyoruz.

Dilin Tuzakları (1)

Hüseyin BATUHAN

Bu yazımda ne "İnsan ne çekerse dilinden çeker" gibi günlük yaşayışta tekrarlanan bilgelik örnekleri, ne de "Tanrı insana dili gerçek düşüncelerini saklayabilmesi için vermiştir" türünden felsefi derinlikler sıralamak niyetindeyim. Amacım bir bakıma daha alçak-gönüllü, bir bakıma daha iddialı: Kısaca, insanın çokluk nerdeyse çocuksu bir güvenle kullandığı dilin insan düşüncesine ne gibi oyunlar oynayabileceğini göstermek istiyorum.(1) Dilin düşüncemize kurduğu tuzakların hem çok-yanlı, hem de yerine göre tehlikeli olduğunu çeşitli örneklerle göstermeye çalışacağım. Açıklamalarımın dilin farkında olmadığımız veya dikkat etmediğimiz bazı önemli niteliklerini aydınlatmak gibi salt teorik faydası yanında, bundan böyle dilin oyununa gelmekten bizi koruyacak bazı pratik bilgiler sağlayabileceğini umuyorum.

Yanlış bir inanç veya yanlış bir düşünce denince, çokluk dile getirmek istediği olguya uymayan, en genel anlamıyla, 'gerçeği yansıtmayan' bir yargı veya önerme anlaşılır. Gerçekten de, her hangi bir empirik önermenin 'yanlış' olmasının kabaca anlamı budur. Yalnız, biz burada 'yanlış' sözcüğünü kullanırken, önermemizi dile getirmek için başvurduğumuz dilsel kalıbın (mantıksal görevi bakımından) harhangi bir olguyu dile getirmek için başvurulması gerekli kalıp olduğunu örtük bir şekilde kabul etmişizdir. Başka bir deyimle, belli bir dilsel kalıbın belli bir mantıksal görevi olduğuna inanırız ve bu inancımızı ayrıca belirtmeye lüzum görmeyiz. Dilin yapısı ve görevleri ile ilgili bu çeşit kabuller 'yazısız veya sessiz sözleşmelere' benzerler. Örneğin 'Kapı açıktır' biçimindeki bir dilsel ifadenin bir bildirme kipi'ni örneklendirdiğini (examplification) sesizce kabul etmişizdir. İşte böyle bir sessiz sözleşmeden sonra, 'Kapı açıktır' önermesinin doğru olup olmaması, kapının gerçekten de açık olup olmamasına bağlıdır. Kapı açık olmadığı halde 'Kapı açıktır' demek bizi empirik bir yanılma'ya götürür. Bütün bunlar herkesin bildiği şeyler. Ancak dille ilgili 'sessiz sözleşmelerimiz' ne büsbütün açıktır, ne de bunların mantıksal yapısı tek-anlamlı bir şekilde belirlenmiştir. Ayrıca, belli bir dilsel kalıbın bazan temel mantıksal görevinde, bazan büsbütün farklı bir görevde kullanılması, özellikle bu görev-değişiminin şart ve kurallarını bilmeyenler için bir yanılma kaynağı olabiliyor. Yalnız, dikkat edilirse, burada sözünü ettiğimiz yanılma yukarki örnekte olduğu gibi empirik bir yanılma değil, dilsel bir yanılma, dilin sebep olduğu bir yanılma. Dolayısıyle, dile getirdiğimiz inanç empirik bir olayla da ilgili olsa, yanlışlığına dilin kendisi sebep olabilmektedir. İşte olgularla ilgili inançlarımızda dilin kötü kullanılmasının yol açtığı yanılmaların ortaya çıktığı yerde 'dilin düşüncemizi çarpıtmasından' söz ediyoruz. Bir deyime gerçekle inançlarımız arasına giren dilin böylesine negatif bir etkisi olabileceği pek az kimse tarafından sezilmiş, Occham'lı William, F.Bacon, Hobbes, Locke ve Berkeley gibi bir kaç İngiliz filozofu bir yana bırakılırsa, yakın zamanlara kadar bu konu üzerine dikkatle eğilen pek az düşünür çıkmıştır. Örneğin 'Salt Aklın Eleştirilmesi' gibi insan düşüncesi üzerinde köklü bir incelemeye girişmiş olan Kant bile bir çok yanlış ve çarpık düşüncelerimizde doğrudan doğruya dilin büyük bir payı olabileceğini düşünmemişti. Dilin görevleri, yapısı, sonra dille düşünce bağı üzerine filozofların titizlikle, hem de sistemli bir şekilde eğilmeleri, bir başka deyimle, dili eleştirmeleri için son yarım yüzyılı beklemek gerekecektir. (2)

Bilindiği gibi, dil insanoğlunun yaşama savaşında geliştirdiği aletlerden biri, hem de en güçlüsü ve en önemlisi. Üstelik pek değişik ve çeşitli görevleri birden yerine getiren bir alet dil; Toulmin'in güzel bir benzetisiyle 'izci-çakısı' gibi birşey: bıçak, makas, tirbuşon, hepsi içinde. Genel olarak dil bir 'ifade ve bildirişme aracı' diye tanımlanır; yalnız, dilin en önemli görevlerinden biri de isteklerimizi yaptırma, buyruklarımızı gerçekleştirme... Göreceğimiz gibi, dilin en sinsi tuzaklarından biri dilin bu çeşitli görevlerini ayırdedememekten doğuyor. Dilin mantıksal yapısını ve imkanları-

nı bilmemenin de yanılmalarımızın ikinci kaynağı olduğuna dokunmakla yetineceğim.

Anlamayı kolaylaştırır umuduyla dilin düşüncemize kurduğu tuzakları iki ana-öbeğe ayıracağım: 1) Anlamla ilgili salt dilsel tuzaklar; 2) Gerçek veya nesneler üzerindeki bilgi veya inançlarımızla ilgili ontolojik tuzaklar.

Birinci öbeği de üç alt-öbeğe ayırıyorum:

1) Pragmatik tuzaklar, 2) Sentaktik tuzaklar, 3) Semantik tuzaklar. (3)

Dilin her anlamlı bir şekilde kullanılışında en az şu üç unsur işe karışır: 1) Dili kullanan insan, 2) Dile getirilmek istenen nesne, 3) O nesneyi dile getirmek için kullanılan işaret veya sembol. Dil felsefesinin 1) Dili kullananla kullandığı sembol arasındaki bağlantıyı inceleyen bölümüne (Morris'in deyimiyle) Pragmatik, 2) Sembolle sembolün gösterdiği nesne arasındaki bağı inceleyen bölümüne Semantik, 3) Sembollerin bir araya geliş biçim ve kurallarını inceleyen bölümüne de Sentaks denmektedir. Biz de açıklamamızda bu öbeklemeden faydalanmak istedik. Şimdi sırasıyla sözü geçen tuzakları görelim:

1) Pragmatik Tuzaklar:

Burada kabaca dili kullananın, bilerek veya bilmeyerek, dilin çeşitli görevlerini birbirine karıştırması söz konusudur. 'Bilerek veya bilmeyerek' dedim; burada her hangi bir yanlış anlamayı şimdiden önlemek için bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim: İkidebir 'dilin düşünceye kurduğu tuzaklar'dan söz ettim; iyi yorumlanmazsa bu söz yanıltıcı olabilir. Pek tabii, dil bir alet olduğuna göre, ancak onu kullanan insanın iyi veya kötü, doğru veya yanlış kullanması sözkonusudur; onun için dilin bütün tuzakları, önünde sonunda, pragmatik tuzaklardır. Ancak, insan dili hem bile bile, hem de bilmeden, farkında olmadan kötüye kullanabilir; daha doğrusu, hazır bir alet olarak atalarımızdan devraldığımız dilin bazı aldatıcı yönlerini bilmediğimiz için, farkında olmadan dilin oyununa gelebiliriz. Eğer bizim dil karşısındaki durumumuz yeni bir alet yapan bir mekanisyenin veya bir mühendisin durumuna benzeseydi, o zaman salt dilin bile bile kötüye kullanılması söz konusu olabilirdi. Oysa dil bize hazır verildiği için, bu aletin bize ne gibi oyunlar oynayabileceğini önceden bilemeyiz. Kaldı ki, bir aleti ilk yapan kimse bile bu aletin hiç hesaba katmadığı, beklenmedik davranışlarıyla karşılaşabilir. Onun için, bu yazımda daha çok dilin biz farkında olmadan düşüncemize oynadığı oyunlardan söz edeceğim. Yalnız, salt pragmatik tuzaklar çokluk bile bile, herhangi bir amaca varmak için başvurulan araçlardır. Burada da teorik bakımdan önemli olan nokta, bu tuzaklara başvuranların da bazan aynı tuzaklara düşebilmeleridir.

Şimdi, en önemli pragmatik tuzak dilin 'bildirme' veya 'tasvir etme' göreviyle 'duygusal' görevinin birbirine karıştırılmasından doğar. Bilindiği gibi, dil yalnızca olan bir şeyi tasvir etmeye değil, duygularımızı dışarı vurmaya, dolasıyla başkalarında da belli bazı duyguların, yöneliş ve davranışların doğmasını sağlamaya yarar. Ünlemler (interjections) salt duygularımızı dışa vurmaya yarayan deyimlerdir. 'Ah', 'Oh', 'Heyhat', 'Çüş' gibi. Buna karşılık, 'Ay, ne güzel ev!' cümlesinde 'güzel' sözcüğü değerlendirici bir sözcük olup hem belli bir şeyden hoşlandığımızı ifadeye yarar, hem o şeye karşı başkalarında da aynı duygunun uyanmasını sağlar. Dilde 'güzel', 'çirkin', 'iyi', 'kötü' gibi her hangi bir şeyi övme veya yerme için kullanılan, dolayısıyle asıl görevi 'duygusal' olan sözcüklerin yanında iki görevi birden yüklenen, yani hem bir şeyi tasvir eden, hem de bir hoşlanma veya hoşlanmama duygusunu dile getiren, övücü veya yerici sözcükler de vardır: 'kaatil', 'dinsiz', 'vatan haini' 'faşist', 'komünist', 'kapitalist', 'burjuva' gibi...'Kaatil' veya 'dinsiz' sözcüklerinin bildirsel anlamının ne olduğunu bilmeyen yoktur; ancak çokluk, belki de her kullanılışında bu sözcükler karşımızdakilerde belli bir duygunun uyanması, belli bir tepkinin doğması amacını güderler: 'Dinsizin biridir o!' veya 'Haberin var mı, X komünistmiş!' cümlelerinde 'dinsiz' ve 'komünist' sözcüklerinin bildirsel bir anlamda kullanılmadığı, herhangi bir kimseyi yermek, küçültmek, gözden düşürmek, hatta yerine göre suçlandırmak ve haber vermek amacıyla kullanıldığı meydandadır. Dindar bir toplumda 'dinsizlik' salt dinî duygu ve inançlardan yoksunluk' değil, ahlâki bir düşüklük, bir çeşit sosyal erdemsizliktir. 'Dinsiz' kötü gözle bakılan, bakılması gereken bir insandır böyle bir toplumda. 'Komünist' sözcüğü de 'Marx'ın düşüncelerini doğru bulan' anlamında pek az kullanılır; bir çok toplumlarda bu sözcük bir çeşit 'ihbar' sayılmaktadır. Felsefede bile, 'şüpheci' ve 'materyalist' sözcüklerinin küçültücü, yerici bir tonu vardır; buna karşılık 'rasyonalist', 'spiritüalist' gibi deyimler daha çok övücüdür. 'Fakir' 'zengin', 'asil', 'halk tabakası' gibi sözcüklerin de duygu yükü az değildir. Bütün bunlar herkesin bildiği şeyler, şüphesiz. Bizim için önemli olan nokta, herhangi bir sözcüğü 'bildirsel' anlamda kullanıyormuş gibi görünüp aslında duygusal anlamındanlfaydalanmaya kalkışmak, başka bir deyimle, bir şeyi tasvir ediyor gibi görünüp, karşımızdakilerde işimize gelen duygu, yöneliş ve davranışların doğmasını sağlamaya çalışmaktır. İsterseniz buna, dilin *retorik* kullanımı da diyebilirsiniz. İnsanlığın oldum olası bol bol faydalandığı bu kullanıma din, ahlâk, siyaset ve ticaret

edebiyatından ve günlük gazete sayfalarından sayısız örnekler verilebilir. Peygamberlerin, ahlâkçıların, politikacıların, tüccar ve avukatların en büyük ustalığı dilek ve ideallerini, buyruk ve yasaklarını bir tasvir veya bildiri biçiminde gizleyebilmeleridir. 'Hâlis Avrupa malı!' diye bağıran satıcının size sattığı malın geldiği yer hakkında bilgi vermek istediğini sanmak için pek saf yürekli olmak gerekir; aynı şekilde "Lollo kremi tabiî güzelliğinizi meydana çıkarır' yolunda reklâm yapan firmanın da biricik amacı güzelliğine çokça düşkün saf-yürekli bayanların gözünü boyamaktır; bu cümle bir yandan her kadının doğuştan güzel olduğunu ima ederek gurununu okşamakta, öbür yandan bu kremi kullanırsa 'Lollobrigida'ya benzeyebileceğini, telkine çalışmaktadır. Herhalde bu cümleden kremin kimsayal bileşimi hakkında bir bilgi edinmiyoruz. Reklâm yapanın en küçük bir 'doğruluk' kaygusu olsaydı, 'Lollo kremi çirkinliğinizi gayet iyi gizler' çeşidinden bir lâf etmesi gerekirdi, ama o zaman da firmanın iflâs edeceği besbellidir.

Dili *retorik* bir amaçla kullananlar çokluk 'tabiî', 'hâlis', 'asîl' 'gerçek' gibi sözcüklerin duygusal güç ve etkisinden faydalanmaya önem verirler. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesinin sonundaki 'Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asîl kanda mevcuttur' cümlesindeki 'asîl' sözcüğü retorik bir maksatla kullanımlıştır, çünkü 'asîl kan' veya 'asîl olmayan kan' diye bir şey yoktur; bizim bildiğimiz, sadece çeşitli kan grupları vardır. Atatürk aynı fikri, daha doğrusu aynı dileği 'Türk genci, istedikten sonra yapamayacağın şey yoktur' şeklinde de dile getirebilirdi, ama bu sözün yüreklendirme ve yaptırma gücünün ne kadar kısır kaldığı meydanda. Yanlış anlaşılmasın: Retorik deyimlerin kullanılması bazen lüzumlu, çoğu zaman da faydalıdır, şüphesiz; ancak insan böyle bir deyimin gerisindeki maksadı sezemediği an dilin oyununa gelmiş demektir. Atatürk'ün sözü geçen cümleyle gençliğe olan güvenini belirtmek istediği meydandadır; ama gençliğin bunu yanlış yorumlaması 'damarlarnıdaki asîl kan'la böbürlenmesine yol açabilir. Nitekim, İngilterede asillerin kanının gerçekten de 'mavi' olduğuna inananlar az değilmiş. Aynı şekilde, Hitler de "Arî kanının üstünlüğü" tezini milyonlarca insana yutturabilmişti. Demek istediğim, duygusal sözcüklerin kötüye kullanılması saf insanlarda yanlış çağrışımlara, hattâ tehlikeli boş-inançlara götürebilir.

Özellikle aksiyon adamlarının retorik bir maksatla, bol bol kötüye kullandıkları bir sözcük, 'gerçek' sözcüğüdür: 'Gerçek din', "gerçek ahlâk', 'gerçek adâlet', 'gerçek demokrasi' gibi. Ruslara göre, 'gerçek demokrasi' kendilerinin kurduğu sosyalist halk-demokrasileridir; Batılılara sorarsanız, Ruslarla peyklerinin kendi rejimlerine 'demokrasi' adını yakıştırmaları ancak gerçek aptalların kanabileceği bir sahtekârlıktır. Yalnız, demokrasinin gerçek olanıyla gerçek olmayanını nasıl birbirinden ayırdedebilirsiniz?

"Semantik tuzaklar" bölümünde göreceğimiz gibi, aslında hiç bir sözcüğün 'gerçek anlamı' diye bir şey yoktur; her sözcük belli bir söz-bağlamında şu veya bu anlamı kazanır; hele 'gerçek' sözcüğünün kendisinin de belli bir anlamı olmayıp kullanıldığı yere ve seçeceğimiz ayraçlara, ölçülere göre belli bir anlam kazanır. Başka bir deyimle, gerçek sözcüğünün salt'işlemsel' (operationel) bir anlamı vardır. Ancak 'asîl' deyimi gibi, bu sözcüğün de büyük bir duygusal gücü, nerdeyse büyüleyici bir yönü var: Onun için, çokluk iddialarımızın başına 'Şurası gerçektir ki...' veya 'Kelimenin gerçek anlamıyla...' gibi deyimler eklemeyi ihmal etmeyiz. Bu türlü deyimlerin iddialarımızın inandırma gücünü arttıracağını umarız. Ancak bu eklemelerin iddialarımızın bilgisel içeriğinde hiçbir değişiklik yapmayacağı meydandadır; onun için, mantıkta 'p önermesi doğrudur' bileşik önermesi 'p' önermesiyle eşdeğer sayılır. Örneğin, "Ankara Türkiyenin başkentidir' önermesi doğrudur" ile "Ankara Türkiyenin başkentidir" önermesi arasında bilgi içeriği bakımından hiçbir fark yoktur. Yoksa her yemin edenin doğru söylediğine inanmak gerekirdi. Ama gene de yeminlerin retorik bir görevi olduğu inkâr edilemez; nitekim, bazen bu sâyede bir yalanı da doğru diye yutturmak mümkün olmaktadır. 'Gerçek demokrasi'yi veya 'gerçek adeleti' savunanlar da bilerek bilmeyerek, bu sözcüğün retorik gücünden faydalanmaya çalışırlar. Ruslara göre "burjuva" demokrasileri sahte demokrasilerdir, çünkü sosyal adalet ve eşitlikten yoksundurlar; Batılılara göre ise, tam tersine, siyasî-medenî hakları tanımayan totaliter bir rejim demokrasi sıfatına lâyık değildir. Burada 'hangi taraf haklı?' diye sormak, 'gerçek' sözcüğünün beli bir anlamı olduğu kuruntusuna kapılmak, dolayısıyla iki tarafın da retorik yaptığını farketmemek demek olur. Bilgi içeriği bakımından, 'gerçek demokrasi' deyimi ile 'benim demokrasi anlayışım' deyimi eş-anlamlı değilse bile, mantıkça 'eş-değerli'dir, çünkü biz, dediğim gibi, 'gerçek' sözcüğünü işlemsel olarak tanımlayabiliriz, bunun için de ölçülerimizin ne olduğunu belirtmemiz gerekir. Oysa ölçülerin doğruluğundan söz edemeyiz. Herkesin kendi ölçüsü kendine göre doğru ölçüdür. Yalnız, 'gerçek demokrasi' deyimi herkesin seçiminden bağımsız, mutlak ölçüler olduğu kanısını telkin ettiği için retorik bir etkiye sahiptir. Nitekim, 'benim demokrasi anlayışım'la 'gerçek demokrasi' mantıkça eş-değerli oldukları halde, ikincisinin retorik bakımından üstünlüğü meydandadır.

Onun için, kendi demokrasi anlayışınızı 'gerçek demokrasi' kılığına soktuğunuz an, 'demokrasi' sözcüğü ayrı bir anlam, başka bir güç, bir çeşit yücelik kazanır. Gerçek olan her şeyde bir parça kutsallık vardır.

İnsanlar kendi görüş ve inançlarına öylesine bağlıdırlar ki, gerçeklik ve doğruluğun bu görüş ve inançların nerdeyse tabiî bir niteliği olduğunu sanırlar. Düştükleri ve başkalarını düşürmek istedikleri pragmatik tuzaklarda bu sanının, daha doğrusu, bu kuruntunun büyük bir payı olsa gerektir. İnsanın bu tuzaklardan kendini koruyabilmesi için sözcüklerin 'duygusal' anlamı ile 'bildirsel' anlamını titizlikle ayırdetmesi, bunun için de söylenen bir sözün herhangi bi şey hakkında bilgi verme amacıyla mı, yoksa belli bir şekilde davranmamızı sağlamak amacıyla mı söylenmiş olduğunu araştırması gerekir. Herhangi bir kimse hakkında 'Bırak şu ahlâksızı!' diyen bir tanıdığınız hoşlanmadığı bir insana karşı sizde de aynı duyguların uyanmasına çalışıyor olabilir, oysa sözü geçen kimse belki de sizin ölçülerinizle pek âlâ dürüst bir insandır. Dilin tuzağına düşmemek için, o kimse hakkında kendi açınızdan objektif bilgiler edinmeye çalışmanız gerekir. İnsanoğulunun sözcüklerin duygusal etkisinden kendini büsbütün kurtarması imkânsızdır, ancak her hangi bir iddia karşısında, "Bu sözün bildirsel anlamı ne? Bu sözde doğruluk payı ne kadar?' diye kendimize sormayı alışkanlık hâline getirebilirsek, bugüne kadar insanlığa pek pahalıya malolmuş olan bir dil oyunundan kendimizi büyük ölçüde kurtarabiliriz. Serin-kanlı bir düşünüşün akıl-dışı inanç ve davranışların yerini alabilmesi için, şiir dili dışında, bütün dil kullanımlarını elden geldiği kadar duygusal unsurlardan temizlemek şarttır. Hiç değilse, dilin bildirme amacıyla kullanımında seçeceğimiz sözcüklerin duygu yükünden arınmış olmalarına dikkat etmeliyiz.

2- Sentaktik Tuzaklar:

İnsanın sentaks (söz-dizimi) yüzünden düştüğü aldanma ve yanılmalar pek çeşitlidir; ben bunlardan en önemli bulduğum üç tanesine dokunacağım.

a) Çeşitli kipleri birbirine karıştırmadan doğan yanılmalar:

Bilindiği gibi, dil, daha önce sözünü ettiğimiz çeşitli görevleri yerine getirmek için çeşitli kipler (siga, modus) çeşitli gramer formları veya deyiş şekilleri geliştirmiştir: Bildirme kipi, dilek ve buyruk kipi, şart kipi, ünlem kipi gibi. 'Kapı açıktır' ile 'kapıyı aç' birbirinden büsbütün farklı ifadelerdir: Biri bir durumu veya olayı tasvir ediyor,dolayısıyla doğru veya yanlış olabilir; öbürü bir isteğin yapılmasını buyuruyor. Gramer bize her kipin sentaks biçiminin nasıl olduğunu öğretir.

Yalnız, dil hiçbir zaman bu gibi sentaks kalıplarını dondurmuş değildir; nitekim hergün kullandığımız canlı dilde bu kalıpları durmadan değiş-tokuz ederiz: İçeri giren birine 'Kapıyı kapamadınız' dersem, her halde maksadım, ona kapının açık olduğunu hatırlatmak değildir. 'Kapıyı kapa' demenin kibarcasıdır bu. Aynı buyruğu 'Kapıyı kapadınız mı?' soru kipiyle de ifade etmek mümkün. 'Ismarladığım kitaplar hâlâ gelmedi' cümlesi bir bildirme anlamında da kullanılmış olabilir, 'Ismarladığım kitapları niçin göndermediniz?' anlamında da. Aynı şekilde, misafirlikte ev sahibine 'Benim çocuğum çok usludur' diyen anne ev sahibine çocuğu hakkında bilgi vermekten çok, çocuğuna 'Yaramazlık etme, yoksa kafanı kırarım' demek istemektedir. Otobüste biletçinin 'Ön taraflar boş' demesi de 'Lütfen, öne doğru ilerleyin' anlamını taşır. Bu bakımdan dil şaşılacak bir esneklik gösterir. Sözün kısası, görüldüğü gibi, gramer sentaksı ile mantık sentaksı her zaman örtüşmez. Onun için, her defasında bir sözün biçimine aldanmayıp ne maksatla söylenmiş olduğunu veya olabileceğini araştırmak gerekir. Bir başka deyimle, bir sözün asıl manasını anlayabilmemiz için gramer formu arkasındaki mantık formunu bulup çıkarabilmeliyiz. Bu çokluk güç bir iş değildir, çünkü konuşma dilinde sesin tonu, yüz ifadesi, jestler, sonra içinde bulunduğumuz durum, karşımızdakinin karakteri hakkındaki bilgilerimiz, bize söylenen sözün gerçek anlamı üzerinde oldukça güvenilir ip-uçları verir. "Dün görevinize bir saat geç gelmişsiniz" diyen amirini, 'Ya, öyle oldu' demekle yetinen bir memur ya çok aptal, ya da çok küstah biri olsa gerektir, çünkü kendisinden istenen herhalde "Niçin geciktiniz?" sorusuna cevap vermesidir.

Gramer sentaksı ile mantık sentaksını birbirinden ayırdetmek günlük dil çerçevesi içinde oldukça kolay olmakla birlikte, özellikle teorik-bilimsel bir kılığa bürünen bazı öğretilerde bu ayrımı farketmek güçtür. 'Allah tembelleri sevmez' ve 'Yalan söylemek kötüdür' gibi deyimlerin sayısız örneklerine günlük dilde de rastlamak mümkün; görünüşte bildiri kipinde olan bu cümlelerin aslında birer buyruk olduğunu, yâni 'Tembellik etme!" ve 'Yalan söyleme!' anlamına gledíğini farketmek o kadar kolay değil.

"Sosyal Öğretilerde Mythos ve Utopia" adlı yazımda (4) bu nokta üzerinde uzun boylu durmuş; nasıl bir çok sosyal peygamberlerin toplum yaşayışına yeniden biçim verme konusundaki dilek ve ideallerini geçmişte veya gelecekteki bir durumu tasvir eder gibi görünerek etrafındakilere aşılamaya çabaladıklarını göstermeye çalışmıştım. Hobbes, Locke, Rousseau, Bentham, Hegel, Marx gibi filozoflar sosyal öğretilerinde dilek, buy-

ruk veya gerekim kipi yerine durmadan bildirme kipini kullanır. Bu konuda bir fikir vermek için, o yazımda andığım bir pasajı burada tekrarlayacağım. 1776 'Amerikan Bağımsızlık Bildirisi" şöyle başlar:

"Şunları apaçık birer doğruluk sayıyoruz: Bütün insanlar eşit olarak yaradılmışlardır; Tanrı onları bazı devredilemez haklarla donatmıştır; yaşama, hürolma ve mutlu olmayı isterne bu haklardandır; insanlar arasında hükümetler bu hakların elde edilmesi amacıyla kurulmuş olup..." Sözü uzatmayalım: Buradaki çümlelerden hiçbirinin olan bir durumu tasvir ettiği iddia edilemez. 'İnsanlar eşit yaradılmaşlardır' veya 'İnsan hür doğar' türünden Rousseau'msu cümlelerin hiç bir empirik-olgusal mânası olmadığını anlamak için uzun boylu düşünmeye hacet yok: Bu sözler aslında olanı değil, olması istenen veya gereken bir şeyi, yâni bir dileği, bir ideali dile getiriyorlar. Mantık sentaksı bakımından şöyle demek gerekirdi: 'Ne olur insanlar hür olaydı... Ne olur herkese eşit haklar tanınaydı... Bu türlü dileklerimizi daha bir objektif veya genel-geçer formda şöyle de ifade edebiliriz: 'İnsanlar hür olmalıdır', 'İnsanlara eşit haklar tanınmalıdır...' Görüldüğü gibi, burada dilin yaptırma görevi bildiri kipine yükletilmekte, böylece bir şey bildiriliyormuş gibi görünüp bazı dilek ve ideallerin gerçekleştirilmesine çalışılmaktadır.

İnsanların bilerek veya bilmeyerek bu kurnazlığa başvurmalarının sebebi açıktır: Dediğimiz gibi, ancak bildiri kipinde olan cümleler teorik anlamda doğru veya yanlış olabilirler: bir dileğin veya bir buyruğun doğruluğundan söz edilemez. Doğru olmayan veya doğruluk iddiası bulunmayan bir görüşe de fazla iltifat eden olmaz; onun için, insanlar çokluk 'iyi', 'kötü', 'güzel', 'çirkin' gibi herhangi bir şey karşısındaki kişisel ve duygusal tepkilerini dile getiren sözcüklere bile objektif bir geçerlik, bir doğruluk değeri kazandırmaya çalışırlar. 'Bu tablo çok hoşuma gidiyor' yerine 'Çok güzel bir tablo' veya 'Sesine bayıldım' yerine 'Fevkalâde bir sesi var' demeyi tercih ederiz. Bu sonuncu cümlelerde bir "doğruluk" iddiası gizlidir. Aynı şekilde, 'İnsan hür doğar' cümlesi 'İnsan hür olmalıdır'dan, 'İnsan hür olmalıdır' cümlesi de 'Ne olur insan hür olaydı'dan çok daha fazla doğruluk ve objektiflik iddiası taşır. Onun için, daha etkilidir, daha kolaylıkla kabul edilebilir.

Toplum hayatında sentaktik bir özellikten faydalanan bu türlü kurnazlıkların da yerine göre lüzumlu ve faydalı olduğunu inkâr edecek değilim; ancak bu kurnazlığın bir inandırma taktiğinden başka bir şey olmadığını farkedemeyenler, kendi sosyal görüş ve inançlarını doğruluğun kendisi sanıp kutsallaştırmakta, dolayısıyle düşüncelerine katılmayanları dinsizlik, ahlâksızlık ve kötü-yüreklilikle suçlandırmaktadırlar. Fanatizm dediğimiz fikir-kanseri bu tutumun ürünüdür; zararlı ve tehlike olan, bir insanın toplumsal ideallerini yaymak için sözü geçen inandırma taktiğine başvurması değil, bunun bir taktik olduğunu hem kendisinden hem başkalarından gizlemeye çalışmasıdır. Bir komüniste 'Marxçılığın bir bilimsel teori olmadığını' anlatmak mümkün değildir; çünkü onca Marx'çılığın bütün üstünlüğü, şimdiye kadar savunulan sosyal öğretilerin tersine, 'doğru' olması, gelecekteki kaçınılmaz bir toplum düzenini dile getirmesidir.

b) Çeşitli dil-seviyelerini karıştırmaktan doğan yanılmalar:

Bu bölümde salt teorik bir yanılmaya yol açan sentaktık bir tuzaktan söz etmek istiyorum. Eskiçağdan beri insan düşüncesini uğraştıran güçlüklerin başında 'paradoks' veya 'antinomi' (hattâ bazen 'çelişme') denilen fikir-düğümleri gelir. Bunların en çok bilinenlerinden birisi 'Yalancı Paradoksu'dur: Kendisi de Giritli olan Epimenides 'Bütün Giritliler yalancıdır' demiş. Bu sözün bir paradoks olması şundandır: Epimenides'in iddiası doğru ise, bütün Giritlilerin yalancı olduğu yanlıştır, çünkü kendisi de bir Giritli olan Epimenides doğruyu söylüyor; Epimenides'in iddiası yanlış ise, bütün Giritlileri yalancı olduğu doğrudur, çünkü Giritli olan Epimenides yalan söylüyor. Epimenides'in iddiası 'Bütün Giritliler yalancıdır' olduğuna göre, bu iddia doğru ise yanlış, yanlış ise doğrudur. O halde bütün Giritliler yalancı ise, bütün Giritliler yalancı değildir; bütün Giritliler yalancı değilse, bütün Giritliler yalancıdır. Modern mantık diliyle: p ise p değildir, p değilse p dir. Bu paradoksu daha kısa bir şekilde şöyle de dile getirmek mümkün:

'Bu cümle yanlıştır'

Bu cümle yanlışsa, yanlış olduğunu iddia ettiğime göre doğrudur; doğru ise yanlıştır, çünkü cümlenin yanlış olduğunu iddia ediyorum. Bundan başka 'Kendi kendine traş olmayanları traş eden köy berberi' paradoksu gibi daha bir çok paradokslar vardır.

Bu çeşit paradokslar nerden doğuyor? Burada dilin bir tuzağına düştüğümüz, başka bir deyimle, dili bazı sentaks veya mantık kurallarına aykırı bir şekilde kullandığımız meydandadır. Gerçi pek öyle meydanda da değil ya; Ortaçağda bu türlü paradokslara 'çözülemezler' denmesi de burada bir 'dil oyunundan' çok, çözülemez bir fikir-düğümü olduğu inancının ağır bastığını gösteriyor. İşin aslında bir dil oyunu olduğu bütün açıklığı ile ancak bundan 50-60 yıl önce anlaşılmış, başta Russell olmak üzere, Tarski ve Carnap gibi mantıkçılar

düşünceyi bu gibi tuzaklardan koruyacak mantık kurallarını bulup geliştirmişlerdir. Kısaca, bu paradokslar çeşitli dil seviyelerini birbirine karıştırmaktan geliyor. Şöyle ki: Biz dili her şeyden önce 'dil-dışı' nesneleri dile getirmek için kullanırız. 'Masa dört ayaklıdır' cümlesiyle her hangi bir nesnenin belli bir niteliğini dile getiriyoruz. Yalnız, dilin bir başka özelliği de kendi kendisinden söz edebilmesidir: Nitekim, ben bütün bu yazımda dili dilden söz etmek için kullanıyorum; yalnız, dikkat edilirse, kullandığım dil, dil-dışı nesnelerden söz ederken kullandığım dil değil, bir üst seviyeden dil, bir 'üst-dil' (metalanguage) veya dilin dili. Örneğin "Masa" dört harften meydana gelir" cümlesindeki 'masa' (tırnak içinde) her hangi bir fiziksel nesnenin adı değil, masa sözcüğünün adıdır, dolayısıyle 'üst-dile" aittir. Onun için, 'Masa dört harften meydana gelir' cümlesinde 'masa' sözcüğünü tırnak içine almazsan, saçma veya anlamsız bir söz etmiş olurum. Dilin kendisi de konuşma konusu olabildiği için, dilde yalnız üst-dile ait terimler de yer alır: "Dil", "sözcük", 'anlam', 'doğru', 'yanlış' gibi deyimler üst-dile ait sözcüklerdir. Biz her hangi bir cümlenin doğruluk veya yanlışlığından nesne-dilinde değil, ancak bir üst-dilde söz edebiliriz. Onun için, 'Bu cümle yanlıştır' gibi sözler, tıpkı 'masa dört harften kuruludur' cümlesinde olduğu gibi, sentaks bakımından uygunsuz, kurulmasına izin verilemez, kısacası mânasız cümlelerdir. 'Doğrudur' veya 'yanlıştır' yüklemini ancak alt-seviyeden bir cümleye yüklem olarak verebilirim: "'Kapı açıktır' cümlesi yanlıştır" gibi. 'Kapının açık olduğu iddiası yanlıştır' da aynı şekilde yorumlanmak gerekir. Burada biri nesne diline, öbürü üst-dile ait iki cümle olduğu açıkça görülüyor; oysa "Bu cümle yanlıştır" hiç değilse görünürdeki sentaktık formu bakımından tek bir cümle; "bu elma kırmızıdır'ı andırıyor bu bakımdan. Yalnız "Bu elma kırmızıdır' cümlesi dil-dışı bir olguya işaret ettiği halde, 'Bu cümle yanlıştır'daki "bu" cümlenin kendisini gösteriyor. İşte dilde buna izin verildiği an paradokslardan kurtulamayız. Burada paradoksun doğmasına sebep bir cümlenin kendi kendisinin yanlışlığından söz etmesi. Yanlışlık ancak üst-dile ait bir sözcük olduğundan, 'Bu cümle yanlıştır' diyen kimseye hemen şunu sormamız gerekir: 'Hangi cümle?' Bir adamın yalancı olduğunu iddia edebilmemiz için de bile bile söylediği yanlış cümlelere rastlamamız gerekir, yoksa yalancılık 'yeşil gözlü' veya 'köse sakallı' olmak gibi tabiî, olgusal bir nitelik değildir. Ne var ki, 'doğruluk' ve 'yanlışlığın' cümlelerin tabii nitelikleri olmadığını anlamak için yüz yıllar geçmesini beklemek gerekmiştir. Buna göre, Platon'un cennetinde yalnız idelerin değil, idelerin idelerinin, idelerin idelerinin idelerinin de yer alması gerekmektedir.

c) Sözcüklerin mantıksal tiplerini ayırdedememekten doğan yanılmalar:

Bilindiği gibi, dilde en küçük 'anlamlı söz-kümesine' cümle denir. Bir cümlenin anlamlı olması için de tek tek sözcüklerin belli bazı kurallara göre yan yana dizilmesi veya bir araya gelmesi gerekmektedir. Bunlara sentaks (söz-dizimi) kuralları denir. Yalnız, gramer sentaksının her zaman mânalılığı sağlayamadığı, onun için bir mantık sentaksına ihtiyaç olduğu yakın zamanlarda iyice anlaşılmış bulunuyor. Örneğin, 'Sezar bir tam sayıdır' cümlesi 'Sezar büyük bir komutandı' cümlesi gibi gramer sentaksına uygun olarak kurulmuştur ama mantık sentaksı bakımından anlamsızdır. Gerçi hiç kimse 'Sezar bir tam sayıdır' veya 'Napoléon renkli bir düşüncedir' türünden saçmalığı apaçık lâflar etmez, ama özellikle felsefede bazen nerdeyse bu derece anlamsız lâflara rastlanmakta, hattâ işin garibi bu sözlerdeki derin bilgeliği gün ışığına çıkarmak için hacimli doktora tezleri yazanlar bile bulunmaktadır. Felsefe tarihinden buna sayısız örnekler gösterilebilir. Ancak, ben bu yazıda tipik bulduğum bir tek örnekle yetineceğim: Örneğimi Heidegger'in 'Metafizik nedir?' adlı yazısının orasına burasına serpiştirilmiş cümlelerden alıyorum. (5)

"Araştırmak istediğimiz salt varlık - başka bir şey değil (hiçbirşey). Yalnız, ama yalnızca varlık - varlıktan başka, varlığın ötesinde hiç bir şey... İyi ama, bu hiç birşey (Hiçlik) nasıl, bir şey? Hiçliğin olması salt "değil"in olmasından, 'hayırlamanın' olmasından mı? Yoksa durum tam tersine mi? Yâni 'değil'in olması, hayırlamanın olması Hiçliğin olmasından mı?.. İddiamız şu: Hiçlik değil'den de, hayırlamadan da öncedir... Hiçliği nerede ararız?.. Nerede buluruz Hiçliği?.. Hiçliği tanırız... İç-sıkıntısı (Angst) açığa vurur Hiçliği... Nasıl bir şey bu Hiçlik?.. Hiçlik hiçler."

Çok şükür, türkçemiz çok mantıklı olduğu için bu türlü anlamsız sözleri çevirmek imkânsız gibi bir şey. Doğrusu, filozoflar arasında da bu derece anlamsız söz edenler azdır, ama buna benzer yanılmalara düşenler az değil. Heidegger'in yanılması veya aldanması nerden geliyor?

Dilde 'masa', 'sandalye' gibi fiziksel nesneleri, 'soğuk, kırmızı' gibi nitelikleri, 'uzun', 'yakın' gibi bağlantıları dile getiren 'tasvir-edici' (descriptive) sözcükler yanında değil' ('yok', 'hayır', 'hiç'), 've', 'veya', 'ise' gibi mantıksal değişmezler veya mantıksal terimler dediğimiz sözcükler yer alır. Bunlar nesneler dünyasına ait herhangi bir özelliği değil, bizim nesneleri dile getiren cümleler üzerine yaptığımız bazı işlemleri ('hayırlama', 'birleştirme' gibi) dile getirirler. Formel

mantık bu gibi işlemlerin kurallarını tespit eder.

Şimdi, 'Yağmur Yağıyor' cümlesi bir olayı tasvir eder; buna karşılık, 'yağmur yağmıyor' cümlesi 'yağmurun yağmaması' gibi bir olayı bildirmez, çünkü 'yağmur yağmaması' diye negatif bir olay yoktur; 'negatif olay' deyimi 'olmayan olay' gibi çelişik bir deyimdir. 'Yağmur yağmıyor' türünden negatif, olumsuz cümleler dilde bir kısaltma olarak kullanılırlar daha çok. Aslında bu cümle "'Yağmur yağıyor' cümlesi yanlıştır" türünden bileşik bir cümle olarak yorumlanmak gerekir. Her ne ise, bizim için önemli olan 'Yağmur yağmıyor'daki 'mı' hayırlama ekinin, yâni 'yok', 'değil', 'iç' gibi sözcüklerin lojik tip bakımından tasvir-edici sözcüklerden büsbütün farklı olması. Heidegger ise ne yapıyor? Almancada 'değil' anlamına gelen nicht ekinden türemiş olan Nichts'i de "elma", 'armut' gibi varolan bir şeyi dile getiren tasvir-edici bir sözcük gibi kullanmaya kalkışıyor, böylece onun elinde 'Varlık' gibi 'Hiçlik' veya 'Yokluk'ta özel bir varlık kazanıyor. Arkasından da psikolojik-mistik bir açıklama: Bu Hiçliği 'Angst' (içsıkıntısı) açığa vururmuş. Daha var, 'Demirci demir döver' misali 'Hiçlik hiçler'miş... Biryol Hiçlik uydurma bir varlık,hiçleme de onun eylemi. Heidegger'in aynı yazıda, Leibniz'den aldığı 'Niçin hiçlik değil de varlık var?' sorusunu, metafiziğin temel sorusu sayması, basit bir sentaks oyununun kendisini ne gülünç çıkmazlara sürüklediğini gösterir. Hiçliğin varolması da ne demek? Bir düşünün... Biz cümleler üzerinde bir hayırlama işlemi yapıyorsak, bu Hiçliğin olmasındanmış. Eğer 'Hiçliğin varolması' mânalı bir deyimse, 'dörtköşe üçgen' veya 'tahtadan demir' gibi deyimlerin mânalı olmamaları için bir sebep yok demektir. Oysa, bundan 2500 yıl önce Heidegger'in övgüyle andığı Parmenides bile dilin bu oyununu farketmiş olacak ki, 'Varlık var, yokluk yoktur' demek ihtiyacını duymuştu. Lewis Carroll'un 'Through the Looking Glass' adlı eserinde Alice ile Kral arasında şuna yakın bir konuşma geçer:

Kral: - Bak bakayım yola onlardan gelen var mı? Kimi görüyorsun?

Alice:- Hiçkimseyi, efendim.

Kral:- Maşallah ne keskin gözlerin varmış, Hiçkimseyi görebiliyorsun.

Heidegger'de Lewis Carroll'un dil-duygusundan bir parça olsaydı, 'değil' gibi bir 'mantıksal değişmez' üzerine koskoca bir metafizik kurmağa kalkmazdı. (6)

(1) Burada 'düşünce' sözcüğünü 'yargılama gücü veya yetisi' anlamında kullanıyorum. Her yargı bir inancımızı, yani doğru saydığımız bir önermeyi dile getirir. Yalnız, herhangi bir dilsel kalıba dökülmemiş yargı veya inançlarımızın da olabileceği kabul edilirse, dilin bu sonuncular üzerinde herhangi bir etkisi olmayacağı meydandadır.

(2) Bir bakıma dilin bazı yanıltıcı ve aldatıcı yönleri eskidenberi biliniyordu; dilin yanlış kullanılmasını önlemek için bir yandan gramerciler, öbür yandan mantıkçılar durmadan kurallar koyuyorlardı. Aristoteles'in mantığı Sofistlerin aldatıcı çıkarım'larını önlemek amacıyla kurduğu söylenir. Ancak bütün bu çabaların çokluk yüzeyde kaldığı, biçimsel incelikleri tespitten öteye geçemediği, dolayısıyla dilin en kökel aldatıcı yönlerine dokunmadığı, en tehlikeli tuzakları gözden kaçırdığı, işin kötüsü, gramercilerle mantıkçıların bazı yanlış düşünce alışkanlıklarını büsbütün kökleştirmek, neredeyse kutsallaştırmak gibi zararlı bir etkileri de olduğu anlaşılmış bulunuyor. Bir yandan 'Sembolik Mantık', öbür yandan 'Semantik' ve 'Pragmatik' adları altında toplanan modern dil incelemeleri büyük bir hızla gelişmekte olup şimdiden bütün felsefe kolları için son derece önemli ve verimli bazı sonuçlara varmış bulunuyor. Biz bu yazımızda bu alanda elde edilmiş olan sonuçlardan bazılarını teknik-olmayan bir dille sunmak istiyoruz. Aynı konuyla ilgili teknik bir incelemeyi Arkivin bu sayısında çıkan Teo Grünberg'in "Bertrand Russel'in Tasvirler Teorisi" adlı yazısında bulacaksınız.

(3) Görüldüğü gibi, her öbeklemede Morris'in anlam-bağlantısıda işe karıştığını belirttiği üç unsurdan birini çıkış noktası olarak alıyorum.

(4) Ek.Felsefe Arkivi, No. 13, s.80-102.

(5) Bu yazı 'Felsefe Semineri Dergisi (1939)nde çıkmıştır. Çeviren: Mazhar Şevket İpşir.

(6)Semantik ve ontolojik tuzaklardan başka bir yazımda söz edeceğim.

ÖZGÜR ÜNİVERSİTE'DEN BİLDİRİLMİŞTİR

Temmuz-Ağustos-Eylül-Ekim aylarında 100 kişilik salonumuz kokteyl, toplantı, panel için uygun bir fiatla kullanıma açılmıştır.

Adres: Kumbaracı Yokuşu, Kumbaracı Han, Tünel/İST. Tel: 243 54 81

Platon ve Farabî'de Siyaset Felsefesi I

Gülnihâl KÜKEN

Giriş:

Bir Peripatetik; yani Aristotalesci olarak bilinen Farabî (870-950)'nin, siyaset felsefesinde daha ziyade Platon (M.Ö. 427-347)'un etkisi altında kaldığı kabul edilmekle birlikte onun siyaset teorisi Platon ve Aristotelesci unsurların bir karışımıdır. Aristoteles (M.Ö. 384-322)'in 'Politika' adlı eserinin, Doğu filozofları arasında bilinmediğini ve Farabi zamanında Arapçaya çevrilmediğini iddia eden pekçok araştırıcı gibi De Boer'da şöyle demektedir: " Doğulular Aristo'yu tanımada sadece Yeni Eflatuncu şerhler ve eserlere bağlı kalmışlardı. İlmî sistemin bir tarafı; yani Aristo'nun *'Siyaset'* (Politika)'i eksikti. Bu yüzden onun yerini Eflatun'un *'Kanunlar'* ve *'Devlet'*i aldı ki aralarındaki fark pek az ve teferruattadır..." (1)

Bu iddialara katılmak M.Kaya'nın da ifade ettiği üzere pek mümkün değildir. Nitekim Meşşaî (Peripatetik) okulunun ilk filozofu sayılan El Kindî (796-873), Aristoteles'in pratik ilimler hakkındaki ikinci kitabı olan *'Politika'*dan bahseder: " Onun (Aristoteles) bazı talebeleri için yazdığı ve *'Bulitika'* adı verilen kitabında güttüğü gaye, ilkindeki *(Nikomakhos Ahlakı)*'ne benzer. Şu var ki o burada 'Şehirlerin Siyaseti' üzerinde durmuştur. Bu eserin bazı bölümleri ilkinin aynıdır..." (2) Ayrıca Farabi de *'İhsa'ül-ulûm'* (İlimlerin Sayımı) adlı eserinden, Aristoteles'in *'Politika'* adlı eserinden bahsederek, bu kitabın Platon (Eflatun)'un *'Siyaset'* (Devlet) ve diğer eserlerindeki konuları içerdiğinden sözeder: Bunlar Aristatelis'in (Aristoteles) *"Politika Kitabı"*nda bulunur ki, bu "Siyaset Kitabı" demektir. Bu aynı zamanda, Eflâtun'un "Siyaset Kitabı"nda ve Eflâtun'un ve başkalarının başka kitaplarında açıklanmıştır..." (3) Anlaşılacağı üzere Farabî, aslında Aristoteles'in *'Politika'* adlı eseri ile Platon'un *'Kanunlar* ve *Devlet'* adlı eserlerini bilmekte, aralarında benzerlik olduğunu belirtmektedir.

Bilindiği gibi Farabî'nin de içinde bulunduğu bir ekol olan Meşşai Okulu, Aristoteles'in hemen bütün eserlerinin bilindiği, bununla beraber, sadece bir Aristoteles takipçiliği değil, temel sorunlarda İslâm'a dayanan, metod olarak Aristoculuğu seçen, Platon'a ve Yeni Platoncu açıklamalara değer veren felsefî bir sistemdir. Bazı Batı'lı düşünürlerin (4) ileri sürdükleri gibi Meşşailer sadece özellikle bir Aristoteles ve Antik felsefenin taklitçileri değil, bu felsefeye yeni öğeler de katan düşünürlerdir. Kurdukları sistem eklektik bir özelliğe sahip olduğundan, Hellenistik mirası; Hıristiyanlığın etkisindeki Yeni Platoncu, gnostik düşünce, eski İran ve Hint inanışları ve İslam öğretileri ile birleştirip bu sayede yeni ve orijinal görüşler geliştirmişlerdir.

Siyasal Konum ve Düşünce İlişkisi:

Kabul edileceği üzere her düşünürün düşünce sistemi; içinde yaşadığı çağ ve toplumun genel kabulleri ile bizzat kendi deneyim ve arzularından ayrı olarak değerlendirilemez. Örneğin Platon ve Aristoteles'in yaşadığı dönemdeki Grek toplumu çok sarsıntılı ve sancılı bir geçiş dönemi içerisindeydi. Toplum içinde ahlâkî kural boşluğu ortaya çıkmıştı. O dönem Atina'sında geleneksel değerler geçerliliğini yitirmeye başlamıştı. Bu sebepten Sokrates'ten (M.Ö. 469-399) itibaren Grek düşünürleri ve filozofları, değerlerini yitirmiş, çöküntü içinde yaşayan toplumu bu kargaşalıktan kurtarmak, yeni hedefler göstermek amacıyla, kendilerini yeni ahlâk ve toplum yönetimi sistemleri kurmaya zorunlu hissettiler.

Antik Yunan filozofları Site-Devlet (Polis) içinde yetişmişlerdi. Bu siteler halkın katılmasıyla yönetilen küçük topluluklardı. Buna karşılık Farabî büyük hükümdarların ve imparatorlukların hüküm sürdüğü Asya'da yaşamıştı.

Aristoteles, *'Politika'* adlı eserinde devletle ilgili düşüncelerine yurttaşın tanımı ile başlar; zira ona göre devletin iyi veya kötü oluşunun nedenleri özellikle halkın (demos) devlet yönetimine katılmasının derece ve biçimine bağlıdır. " Fakat önümüzdeki, yalnızca bir işbirliği yapıp yapmama sorunu değildir; çünkü besbelli ki, insan arının ya da topluluk içinde (sürü halinde) yaşayan başka herhangi bir hayvanın olmadığı anlam-

da bir siyasal hayvandır..." (5) diyen Aristoteles insanların diğer topluluk kuran hayvanlardan farklı olarak,'iyi ile kötü'yü, doğru ile yanlış'ı, haklı ile haksız'ı sezebildiklerini belirtir. İşte insan bu yeteneği ile tam gelişme durumuna ulaştığında; yani erdem'e kavuştuğunda kurduğu toplum da mükemmel bir toplum olur.

Aristoteles devletin iyi veya kötü oluşunun nedenlerini halkın yönetime katılmasının derece ve biçimine bağlarken Farabî, tıpkı Platon gibi bu nedenleri devlet başkanına bağlar.

Farabî'nin içinde bulunduğu konuma baktığımızda; yaşadığı çağ ve bölgenin idarî bakımdan yoğun değişmeler içerisinde bulunduğunu görüyoruz. Farabî, bu değişmelere bizzat tanık bulunması dolayısıyla bir düşünür olarak olayları değerlendirmek ve yönlendirmek ihtiyacını duydu. Yaşadığı devir İslam âleminde Abbasi Devleti büyük Fars İmparatorluğunun topraklarında kuruldu ve hilafeti melik'lik şekline dönüştürdüler.

Farabî İslam öncesi ve İslamî Türk kültürünün fikrî ve manevî mirasını sentezlemiş ve kendi düşüncelerini de bir bütünlük içerisinde sunmuştur.

Her filozof; devrinin ve içinde yaşadığı toplumun ortaya çıkardığı sorunlara cevap arar. Bu demektir ki her filozof kendi problemlerini, konularını içinde bulunduğu toplumdan alarak bunlara çözümler getirmeye çalışır.

Farabî'nin yaşadığı devrede siyasî otoritenin zayıfladığı görülmektedir. Bu durum insanları tedirgin ettiği gibi toplumsal birliği de zedeliyordu. İşte Farabî, toplumdaki bu kargaşalığın ve tedirginliğin giderilebilmesi, insanların kendilerini mutlu ve huzurlu hissedebilmeleri için gerekli çarelerin neler olduğunu ahlak ve siyasetle ilgili eserlerinde dile getirdi. O böylece ilim, düşünce ve insanlık dünyası içindeki seçkin yerini, bu konularla ilgili önerilerinde gösterdiği kıvrak zekası ve üstün dehasıyla haketmiştir.

Farabî'nin arzuladığı toplum sistemi ethik bir özellik göstermektedir. Bu ethik düzen içerisinde, Farabî'nin de kabul ettiği, Plotinus (203-270)'tan itibaren bütün Ortaçağ boyunca kabul gören "sudur" (emanatio) anlamında yaratılış; Tanrı'nın kendi özünü düşünmesi ve bilmesidir. Bunun neticesi olarak bütün varlıkları ve varlıklardaki iyilik düzenini Tanrısal bilme ile bilir ve bu ethik bir düzendir. İşte Farabî'nin ahlâk ve siyaset de dahil olmak üzere bütün felsefesini, kozmolojisini ve teolojisini bir birlik ve bütünlük içerisinde sunmasının sebebi budur. Farabî'ye görü bütün bu birlik ve ethik düzen içerisinde gerçekleştirilecek gaye de ahlâkî olmak zorundadır. Ulaşılacak en yüksek gaye olan saadete aday olan insan; mutluluğu amaç edinince, onun ne olduğunu da araştırmak zorundadır.

İçerisinde bulunulan toplumsal ve politik konumlar farklılık gösterse dahi arzu edilen veya eleştirilen düzenler anlam bakımından bir ve aynı şeyi ifade ettiklerinden dolayı, filozofların bu konulardaki eleştirileri de genellikle uygunluk gösterir. Nitekim hem Platon, hem de Farabî, idare şekillerinden olan demokrasiyi aynı şekilde eleştirirler.

Platon demokratik devlette; Yurttaşlar serbest konuşur, diledikleri serbestçe yapar..." (6) derken Aristoteles; " genellikle denildiği gibi, özgürlük özellikle demokraside bulunmak gerekiyorsa ve eşitlik de öyleyse, bu koşul, herkes bütün politeia'dan (politikadan) eşit ölçüde pay alınca en iyi biçimde gerçekleşir. Fakat halk daha kalabalık sınıf olduğu ve çoğunluğun kararı geçtiği için, görünüşteki eşitsizlik bunun bir demokrasi olmasını engellemez..." (7) Her iki filozofa göre de bu özgürlük ve serbestlik zaman zaman anarşi doğurur.

Farabî ise 'erdemli toplum' dediği toplum dışındaki bütün toplumları 'cahil toplum' olarak nitelendirdiği için bu toplumlardaki halk idaresi dahil olmak üzere bütün idare biçimlerini eleştirir. Farabî, cahil devletler arasında saydığı demokrasiyi bir 'imkânlar' devleti olarak niteler; zira erdemli devlete geçilmesine imkân sağlayan tek cahil devlet; demokratik olan devlettir. Demokratik devletteki fırsat eşitliği sayesinde, erdemli (fazıl) devleti kurabilecek devlet adamının yetişmesi de mümkün olabilmektedir. Bu devlette herşeyden önce hürriyet vardır. Bir "hür rejim" olarak nitelendirdiği bu sistemle insanlar arzu ettiklerini yapmakta özgürdürler. Bununla birlikte ona göre; demokratik devletin halkı başı-boş yaşama gayesini güderler. Diledikleri gibi yaşar ve diledikleri şekilde hareket ederler. Arzularını hiçbir şeyin engellemesini istemezler. Bu yüzden çeşitli ahlâkî yönelişler gösterirler. (8)

Platon'un Siyaset Felsefesi

Platon, tam adı *'Devlet'* ya da *'Adalet Üzerine'* (He Politeia kai peri tes Dikes) olan eserinde ahlâk ve siyaset konularını birlikte işler. Platon'a göre devlet herşeyden önce bir eğitim kurumu olmalıdır. İdeal devletin amacı; tamamen ahlâkî bir idealdir. Bu idealde en yüksek erek; insanı duyulur dünyadan, duyular üstü bir yaşayışa hazırlamaktır. İnsanın bütün hayatıyla ilgilenen devlet bilim, sanat ve din eğitimini düzenleyecektir.

Platon'a göre gerçek mutluluğa kavuşma yollarını sadece erdem sahibi olanlar bildikleri için devletin de en önemli görevi erdemli yurttaşlar yetiştirmektir. Ancak erdemli yurttaşlar yetiştirmek için devletin de erdemli olması gerekmektedir. En yüksek erdem özellik-

lerinden biri 'adalet'tir. Adalet devletin erdemi olduğu kadar bireylerin de erdemi olmak zorundadır. Platon, bütün insanlık için örnek olacak bir toplum düzenini; 'ideal toplum' dediği örnekte açıklar. Böyle bir ideal devlet; adalet ve erdem üzerine kurulmuştur ve bireylerden ziyade toplumsal bütünlüğe önem veren bir yapıya sahiptir. Bu toplumsal bütünlüğü sağlayabilmek için toplumun çok iyi eğitilmesi gerektiğine inanan Platon'a göre bilgi ancak eğitimle elde edilir. Öğretilecek en yüce değerler ise erdem ve adelettir. Erdem; ruh sağlığı ve güzelliği, adalet ise kendine teslim edilen emaneti korumak ve nefsini kontrol etmektir. Kötülük, eğitimsizlik, ruhun hastalığı ve çirkinliğidir.

Platon'a göre toplumda yöneten ve yönetilenler olmak üzere iki sınıf bulunmaktadır. Yönetenlerin bilgili, erdemli ve adaletli olmaları gerekir. Bu mevkide olanların kendi çıkarlarından ziyade halkın çıkarlarını düşünmeleri, onların yararına uygun olanı yapmaları lâzımdır. Devlet yönetimi ancak bilgi sayesinde gerçekleştirilebileceğinden bilginler, daha açıkçası filozoflar hükümdar olmalıdır. Filozofların hükümdarlık etmediği bir toplum ona göre asla ideal bir toplum olamaz; zira

Yapılması gereken şey, devlet için en yararlı olan şeydir..." (9)

İdeal Devlet: Platon dönemin toplumsal zihniyeti gereği toplumu öncelikle özgür insanlar olan yurttaşlar ve yurttaş olmayan köleler olmak üzere ikiye ayrılır. Amaçladığı ideal devleti oluşturmak için toplumu yukarıdan aşağıya üç sınıfa ayırır: İdareciler sınıfı, savaşçılar (askerler, koruyucular) sınıfı, köylüler, sanatkarlar ve işçiler sınıfı:

I. İdareciler Sınıfı: Bu sınıf toplumun en üst kesiminde yer alır. İdareciler sınıfını oluşturacak olan kimseler, bütün eğitim aşamalarından geçtikten sonra ayrıca özellikle felsefe eğitimi de almak zorundadırlar; zira Platon'a göre ideal devleti yönetenler filozof olmalıdır (10)

Platon ideal devletinde en yüksek konumu filozof hükümdara vermekle birlikte aslında kendi zamanında filozofların halk tarafından biraz yadırganarak karşılandıklarının da bilincindedir. Thales'in gökteki olayları incelerken ayaklarının dibindeki kuyuyu görmeyerek düşmesi dolayısıyla, Trakyalı hizmetçinin alayla gülmesini örnek olarak gösterirken, bu gerçeği vurgulamaktadır. Platon bu konuda şöyle der: " (filozof) hem apaçık gururu, hem ayağının dibindeki şeyler hakkındaki cahilliği, fakat hepsinden önce beceriksizliği (yüzünden) halkın gözünde gülünç (duruma) düşer..." (11) Ancak Platon'a göre; " kötülükten başka herşeyi gülünç bulanlar, çılgınca tutkulardan, kötü alışkanlıklardan başka şeyi alaya alanlar, boş insanlardır. Bunların güzel sandıkları da, onun düşüncesiyle iyi denilen şey değildir..." (12) Platon böyle düşünmekle, herşeyden evvel aklın ve realitenin önemli olduğunu, avamın görüşlerinin pek dikkate alınmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Filozof, her ne kadar beceriksizlikleri yüzünden 'sersemlik' şöhretini kazanmak talihsizliğine uğrasa da Platon'a göre yine de devletin en üst makamına geçebilecek pek çok haslete sahip, ilmi tümüyle kuşatabilmiş kişidir. O filozofu küçük şeylerle uğraşmaya tenezzül etmeyen, kişilerin maddî zenginlikleriyle uğraşmayan, başkalarını küçük görmeyen-gereksiz övgüler de yağdırmayan, bir kralla çobanı -bir sürüyle serkeş bir kitlenin başında olduklarından dolayı- aynı seviyede tutan kişi olarak görür. İşte bütün bunlardan dolayı da filozof, devletin en başında olması gereken kimsedir; zira 'sanatların en yükseği olan felsefî (13) bilgiyle donanmış bir filozofun eylemleri artık maddenin üzerine çıkmıştır, maddeyi hor görür ve tüm varlığı bütünüyle kuşatmak arzusu duyar. Ancak böyle bir olgunluğa erişmek kolay değildir. Devletin başına geçecek olan bu kişinin alacağı eğitim, çok uzun yıllar, yaklaşık 50 yaşına kadar sürmektedir. Devletin yöneticisi olan filozof yaradılışı itibariyle kalıcı varlığa yönelir ve varolduğu zannedilen birçok tek tek şeylerde kalamaz. Platon'a göre aslında her insan yaradılıştan öğrenmeye meraklı olduğu için filozof tabiatlıdır. (14) Bu tabiatının ve yaradılışının geliştirilmesi çok iyi bir eğitim ve " kişinin erdemini gerektiren şeye karşı özellikle heveslendiren doğru yönlendirmeler... (15) sayesinde gerçekleştirilebilir. Böyle bir eğitimle filozof, devlet başkanı olan kişi, günün birinde oturduğu en yüksek makamdan sırası geldiğinde alçak gönüllülükle yerini başkalarına devredebilecek olgunluğu gösterecektir. Devletin başındakiler başkanlık için birbirleriyle savaşıp kavga etmeyeceklerdir. Platon'a göre asıl doğru olan: " Bir devlette başa geçenler, başa geçmeyi en az isteyenler oldu mu, dirliğin de, düzenin de en iyisi var demektir. Baştakilerin böyle olmadığı yerdeyse, tam tersine, ne dirlik vardır, ne düzen..." (16)

Platon'a göre en tepede bulunan yönetici sadece toplum olarak çokluğu görmekle kalmayacaktır. O aynı zamanda tek olan bireyi de anlamalı ve bu anlayışı çerçevesinde herkesi birarada kavrayıp düzenleyebilmelidir. Platon'un 'Tanrısal Devlet Düzeni' dediği 'ideal devlet'in yöneticisi ve bekçisi; yiğitlik, ölçülülük, adalet ve akıllılıkta tek olarak bulunmakla haklı olarak tek adla; 'erdem' diye adlandırılacaktır. Filozof olan böyle bir kişinin karakterinde bilgeliği sevme tutkusu olacaktır. Gerçek felsefe ise, metin'lik, sadık'lık ve açık yüreklilik'tir. (17)

II. Savaşçılar (askerler, koruyucular) sınıfı: Bu sınıf devletin korunmasında görev alır. Bu sınıfı oluşturacak olan kimselere Platon tıpkı çobanlar gibi insanları bekleyenlerle aynı manâda olmak üzere "bekçi" adını verir. (18)

Savaşçılar sınıfı da yöneticiler sınıfı gibi yüksek bir sınıfı meydana getirirler ve bu iki sınıf büyük bir aileye benzer. Bütün ihtiyaçları devlet tarafından sağlanan bu sınıfların kendi aileleri, özel mülkleri yoktur, kadın, çocuk ve malda ortaktırlar. Yemeklerini birlikte yerler, toprak, ev ve mülk sahibi olamazlar. (19)

Savaşçılar veya koruyucular; devleti içteki ve dıştaki düşmanlara karşı savunacaklardır. Bu kişiler sadece toplumun yararına işler görmüş ve zararlı olan şeylerden kaçınmış olanlar arasından seçilmelidirler. (20)

Savaşçılar sınıfı özellikle spor alanında beden terbiyesi almış kişilerden oluşur. Kamu yaşamı açısından devlet yönetiminde çok önemli fonksiyonu bulunan bu sınıftakiler; en büyük yarışın atletleri olarak farzedilirler. Atletlere sağlıklı bir beden için çok programlı ve zorlu bir eğitim gereklidir; " onların uyanık köpekler gibi iyi görmeleri ve işitmeleri, bazen güneş çarptığı bazan da kış fırtınalarına tutuldukları halde, sağlıklarının hiç sarsılmaması gerekir." (21) Koruyucular "... gerektiği zaman dostlarına yumuşak, düşmanlarına karşı da sert olabilmeleri için, ruhlarının hem çok ateşli hem de bilgiye çok düşkün olması lazım(dır)... (22) Ancak Platon'a göre askerler sınıfı sadece beden eğitimi ile yetinmeyeceklerdir; zira sadece idmanla uğraşanlar fazlasıyla haşin olurlar. Haşinlik aslında ruh kuvvetinden gelmekle birlikte bu kuvvet sadece doğru geliştirildiğinde "cesaret" doğurur. Ruhun doğru geliştirilmesinde ise müzik çok önemlidir. Bu yüzden koruyucular iyi bir beden eğitimi yanında aynı zamanda müzik eğitimi de almalıdırlar. (23) Aritmetik, geometri, astronomi gibi bilimlerle, sonunda ilkelerin bilgisini veren diyalektik metodunu öğrenmeleri gerekir. (24)

III. Köylüler, Sanatkârlar ve İşçiler Sınıfı: Bu sınıf Platon'a göre mayasında demir ya da tunç katışık olan alt sınıftır. Ancak bu sınıfta doğup da karakteri üstün yapıda olanlar; yani ona göre mayasında altın ve gümüş katışık bulunanlar gözetilmeli, önderlik ve bekçilik için hazırlanmalıdırlar. Karakter ve ruh bakımından aşağı olan alt sınıf önderlik edemez. Bu gibi kişilerin önderlik etmesi halinde toplum dağılır. (25) Zira demir ve tunç soylular herhangi bir anlaşmazlık durumunda hemen kazanç yolunu tutar. (26) Toplumun bu kesimi yalnız elleri ve ayakları ile çalışır. Bu sınıftakilerde; " en iyi yan o kadar zayıftır ki, içindeki hayvanları dizginleyemez, tersine baş eğer onlara, küçülüp ayaklarına düşmekten başka şey yapamaz..." (27) Platon bu yüzden böyle insanların 'Tanrısal ve Bilge Varlık' (28) dediği filozof başkanın buyruğu altına girmesini ister. Böyle üstün ve Tanrısal bir başkan neticede bu alt sınıfı köleleştirmeden ve ezmeden yönetecek kadar erdem sahibi ve adaletli olacak şekilde kendini yetiştirmiş üstün bir insandır.

Köylüler, sanatkârlar ve işçilerden meydana gelen bu halk kitlesinin, yöneticiler ve askerler gibi üstün bir eğitim almaları gerekmez. Bu tür eğitime tabi tutulmadıkları için de askerî ve siyasî hakları yoktur. Sadece iyi ahlâklı olmaları gerektiğinden bu konuda eğitim almaları yeterlidir. Ancak bu eğitim yönetici ve askerler sınıflarının aldığı eğitimden daha alt seviyededir.

Devlet Çeşitleri: Platon, devlet çeşitlerini insan tavırlarına göre ayırır. O beş çeşit devlet ve beş çeşit insan hali sayar. Bunlardan birincisi Platon'un kurmayı idealize ettiği devlet şeklidir ve buna iki ad verilebilir:

Baştakilerden biri ötekilerden üstünse, buna monarşi, baştakiler eşitse aristokrasi; yani en iyilerin yönettiği devlet..." (29) Bu iki yönetim tarzı aslında iyi yetişmiş kimselerden oluşuyorsa devletin anayasasını değiştirmeyecekleri için birbirlerine benzerler. Platon'un iyi ve doğru dediği devlet şekli bunlardır, benzerleri olan insanlar da iyi ve doğru insanlardır. Bunun dışında kalan devlet şekilleri kötüdürler ve bunların kötülükleri toplumun düzeni ile teker teker insanların işlerini de bozar. (30) Bu bozuk devletler dört çeşittir: Bunlar, Girit ve Lakedaimonya'nın şan şeref arayan; 'timokrasi' ya da 'timarşi' adını verdiği devlet şekli, oligarşi, demokrasi ve zorbalık yönetimi olan babadan oğula geçen krallıklar, satın alınan beylikler vb. (31) Bütün bu devlet çeşitleri;

yurtttaşların her işte ağı basan huylarından..." (32) ortaya çıkar.

Platon çağımız devlet yönetim tarzlarında en yaygın olan demokrasiyi ve bu toplum içinde yaşayan insanı daha önce de belitildiği üzere eleştirir. Ona göre kötü devlet şekilleri içerisinde yer alan demokrasi; 'görünüşte aldatıcı bir hoşluğu olan bir düzen panayırına benzer' Demokrasi; türlü renklere boyanmış bir kaftan gibi değişik insanları biraraya toplar..." (33) Bu düzende özgürlük olduğu için bütün düzenler de vardır. Devlet adamının toplum içinde en üstün kişi olmasına, nasıl yetişmesi ve ne gibi bilgilerle donatılması gerektiğine bakılmaz. Sadece halkın dostluk ve sevgisini kazanmakla en şerefli makama oturmak mümkündür. Demokraside yaşayan insan da " Tam demokrasi devletine uyan hoş görünüşlü, alaca bulaca bir insan(dır)..." (34)

İnsan ve Devlet Benzerliği:

Platon'un bütün politik sisteminin arkasında insan tabiatı yatmaktadır. Bu yüzden politikayı anlamak için insan psikolojisini anlamak gerekmektedir; yani insan psikolojisini bilmek; politikayı anlamanın ilk adımıdır. O, 'insana benzer devlet' derken devletin karakter ve yapısının insan karakter ve yapısına benzediğini belirtmekle; en mükemmel toplum ve devletin de böylece insan karakter ve yapısının mükemmelleştirilmesiyle oluşturabileceğini ifade etmektedir. Bu yüzden en mükemmel insanları oluşturmadan mükemmel bir devleti oluşturmak mümkün değildir. O halde öncelikle insan karakterinin çok iyi bilinmesi gereklidir. Platon insan karakterinin oluşmasında üç önemli kaynak sayar; arzu (şehvet), heyecan (duygu) ve bilgi.

- Arzu; istek, dürtü ve içgüdü; bunların hepsi birdir.

- Heyecan (duygu), ruh, ihtiras, yiğitlik; bunlar da aynı şeydir.

- Bilgi, düşünce, akıl ve anlamak da aynı şeydir.

Bu üç kaynaktan arzu; esas itibariyle bedenle ve cinsel yönlendirmeyle ilgilidir. Heyecan; kanın kuvvet ve yönlendirmesiyle kalpte oluşur, arzu ve tecrübelerin organik bir yansımasıdır. Bilgi'nin yeri akılda ve baştadır, ruh'un rehberliğini yaparak onu yönlendirir. İşte bütün bu güç ve nitelikler bütün insanlarda farklı derecelerde bulunur.

Arzuları doğrultusunda giden insanlar, dindiremedikleri açgözlü ruhlarıyla maddî isteklerinin peşinden koşarlar. Bu tür insanların meydana getirdiği toplum madde ve zenginliğe önem veren, gelir üstünlüğüne dayanan, Platon'un 'oligarşi' dediği devlet şeklidir. Bu tür toplumda herkes daha zengin olma peşine düştüğünden, paraya verilen değer artar, buna mukabil doğruluğun değeri gittikçe düşer. Platon'a göre doğruluk ve zenginlik tamamen ayrı şeylerdir, öyle ki: " Bir devlette zenginlik ve zenginler baş tacı olunca, doğruluğun ve doğru insanların şerefi azalır..." (35) Böyle bir devlet ve toplum sonuçta kendi sonunu, elde ettikleri aşırı geliri harcayabilmek için değişik çareler yaratarak yasaları bozmak suretiyle hazırlar

Heyecan ve duygularının esiri olan insanların meydana getirdiği toplum ve devlet; şan ve şöhrete önem verir, bu uğurda gerekirse savaştan kaçınmazlar, savaş ustalıklarına ve kurnazlıklarına önem verilir. Bu işlerde en başarılı olanlar devlet başına geçer, toplumun diğer kesimini meydana getiren çiftçiler, işçiler ve tüccarlar küçümsenir. Atılganlık ve cesaret şan ve şöhrete götüren özellikler olduğu için; bu özellikleri kazanmak uğruna sadece beden geliştirilir, ruh terbiyesi ve bilgiye önem verilmez. Platon'un 'timokrasi' dediği bu zorbalık yönetiminde ve toplumunda insanın sadece bedeni geliştiği, akla ve ruh terbiyesine önem verilmediği için, zamanla bozulma başgösterir. (36)

Bilgi ve akıl öncülüğü ile yönlendirilen insanların meydana getiridiği toplum ve devlette ise, insanın özündeki değer daima korunacağından bozulma sözkonusu değildir. Bu toplumu meydana getiren insanlar ne mal-mülk, zenginlik, ne de şan-şeref peşinden giderler, onları yöneten sadece akıl ve bilgidir. Platon'un akla ve bilgiye önem veren bu nitelikte insanlarını Will Durant güzel bir benzetmeyle şöyle tarif eder: "... onların arzuları ateş'ten ziyade aydınlık'tır; Onların sığınakları 'güç' değil fakat 'gerçeklik'tir." (37) Platon'a göre ancak bu nitelikte insanların meydana getirdiği bir toplum ideal bir toplumdur. En yüksek iyi'ye yönelmiş böyle bir toplumda artık madde ve zenginlik ile şan şeref peşinden koşturan yönlendirmelerin üzerine çıkılmıştır. Akıl ve bilgi sayesinde insan karakterindeki bütün özellikler 'ölçülü' bir şekilde uzlaştırılmıştır: " İnsanı ölçülü yapan da gene bu iki yanın anlaşıp uzlaşmasıdır..."(38) Aklın ve bilginin öncülük ettiği, yöneten ve yönetilenlerin meydana getirdiği bu toplumda herkes ölçülü olduğunda en iyi düzen kurulmuş demektir. Artık insanlar hangi işle meşgul olurlarsa olsunlar; " ister zengin olmaya çalışsın, ister bedenini geliştirmeye, ister devlet işlerini görmeye, ister insanlarla alışveriş etmeye; her yaptığında doğru ve güzel diyeceği şey içinde böyle bir düzeni gerçekleştimek (isteyecek)... bunu yapmasını bilmeyi bilgelik sayacak. Tersine, bu durumun bozulmasına... eğrilik diyecek(tir)..." (39)

Platon'un ideal devleti; toplumsal entegrasyon ve gelişmeyi tam olarak sağlamak için erkek kadın ayırımı gözetmeden herkese eşitlik anlayışı içerisinde yaklaşmalıdır. Devlet mutlu bir yaşam sürdürebilmek için kadınların da erkeklerle aynı eğitimi almasını sağlamalıdır. Bu sayede devlete ekonomik bakımdan da daha az yük binecektir; zira " hemen hemen her kent aynı harcama ve aynı çabayla iki katı yerine yarım kat varlık gösterecek, bu sayede varlığını tamamlamış olacaktır..." (40) Platon ileri sürdüğü bu çok güçlü gerekçeyle toplumsal mutluluk ve gönencin cinsiyet ayrımı göstermeyen bir politikada yattığını vurgulamaktadır. Hemen her toplumun yarısını meydana getiren kadınların erkeklerle birlikte aynı eğitimi almasını sağlayarak herkese düzenli, aşırı tüketici olmayan sorumlu davranışlar kazandırılmasını öngörmektedir. O aynı zamanda erkeklerle birlikte iyi eğitilmiş, onlarla eşit ve ortak olan kadınların da devlet başkanlığı yapabileceklerini belirtir. (41) Bu son derece gerçekçi ve insan eşitliği ilkesine dayanan düşünceleri yanında Platon, ideal devletini

anlattığı eserinde, mal ve mülk edinmek yanında özellikle kadın ve çocuklar üzerinde ortak paylaşımı öngörecek kadar ütopik davranmıştır. Fakat daha sonraları yazdığı *'Nomoi'* (Kanunlar) adlı eserinde bu aşırı ütopizminin farkına varmış olmalı ki, yeni devletinde mal ve kadın ortaklığını kaldırmıştır.

Değerlendirme: Platon ideal devletinin düzenini son kertede 'yalan' temeline oturtmaktadır. Yalan söylemenin yönetime ilişkin bir ayrıcalık olduğundan bahseden Platon'un halkı inandırmaya çalıştığı yalanı ise; Tanrı'nın üç sınıf halk yarattığı dogmasına dayanır. Ona göre eksiksiz ve mükemmel kişilerden kurulu birinci sınıf; altın'dan, daha az eksikli ikinci sınıf; gümüş'ten, sıradan sürüyü meydana getiren kitle ise demir ve pirinçten yapılmıştır. (42) Bu sıralamada en iyiler yönetici ve koruyucu, diğerleri sırasıyla asker ve el işçisi olabilirler. Her yeni doğan çocuk kendi anne babasının sınıfındandır. Ancak yeteneklerine göre daha üst veya daha alt aşamaya alınabilirler. Platon başlangıçta halkı böyle bir efsane ve yalana inandırmanın güç olacağının bilincinde olmakla birlikte, sonra gelecek kuşaklara bu efsanenin eğitimle, kuşkulanmayacakları şekilde aktarılabileceğini belirtir. (43)

Çok ilginçtir ki Bertrand Russel, Platon'un bu düşüncesini Japonya örneğinin doğruladığını belirtmektedir. Ona göre bu tür efsanevî inanışlar iki kuşak boyunca sürdürülecek çabalarla topluma kabul ettirilebilir. B.Russel, Platon'un bu efsaneye olan inancın iki kuşakta yerleşeceğine inanmakta haklı olduğunu belirterek Japonya örneğini verir: "... Japonlara 1868'den beri Mikado'nun güneş tanrıçasından geldiği ve dünyanın öbür bölümlerinden önce Japonya'nın yaratıldığı öğretilmişti. Herhangi bir üniversite profesörü, bilimsel bir yapıtla bile olsa, Japonluk dışı çalışmalara girdi diye üniversiteden kovulur..." (44). B. Russel ayrıca; " Platon böyle efsaneleri zorunlukla kabul etmenin felsefeye yaramayacağını ve zekayı körleştireceğini anlamış gözükmüyor..." (45) diyerek Platon'un siyaset felsefesini eleştirmektedir.

Aslında Platon da kurguladığı bu ideal devleti kendi zamanında bile uygulama safhasına geçirebilme olanağını bulamamıştı. Bilindiği üzere kendisi bu konudaki düşüncelerini sadece spekülatif alanda bırakmayıp uygulamaya ve pratik hayata geçirebilmek için Sicilya'da Dion'u filozof hükümdar olarak yetiştirmeye çalışmıştır. Platon, Dion sayesinde politik ideallerini gerçekleştireceğine inanıyordu. Ancak Dion'la kurduğu yakın ilişki ve dostluk, o sırada Dion'un eniştesi olan ve yönetici mevkiinde bulunan I. Dionysios'u şüphelendirmişti. Platon ile Dion arasındaki beraberliği siyasal bir tertibin başlangıcı sayan I. Dionysios, Platon'u Sicilya'dan kovmuştu. Platon kovulduğu Sicilya'dan kaçarken köle olarak satılma felaketine uğramış fakat arkadaşları tarafından parası ödenerek kurtarılmıştır. Platon siyasal düşüncelerini gerçekleştirebilmek uğruna, Sicilya'ya bu olaydan sonra da tekrar tekrar gitme cesaretini göstermiş, fakat üçüncü gidişinde neredeyse öldürülme tehlikesine maruz kalmış gözükmektedir. Dion'un M.Ö. 353'te öldürülmesi üzerine Platon, politik düşüncelerini gerçekleştirebileceği bir insanı yitirmiş ve böylece filozof hükümdar ütopyasını gerçekleştirememiştir.(46)

Sicilya'nın Syrakuza sarayındaki bu başarısız reform denemeleri Platon'a gerçek hayatı öğretmiş gözükmektedir. Dünyada herşeyin en iyi olacağına, aklın zafer kazanacağına olan inancını yitirmiştir. Nitekim devlet problemini işlediği son kitabı olan *'Nomoi'* (Kanunlar), daha önce aynı konuları işlediği *'Politeia'* (Devlet) adlı eserine göre çok daha realist görüşler içerir. Bu aşamada idea öğretisi de adeta matematik varlıklar durumuna gelmiştir ve belirgin biçimde arka plandadır. Platon, teorik olarak her ne kadar Politeia'daki ideal devletini en iyi bulsa da artık bu ideal devletin gerçekleşemeyeceğini anlamıştır. Mutlak olarak ideal devlet umudunu yitirdiğinden, önceleri *'Politeia'*da idealize ettiği toplum sisteminde öngördüğü mal, kadın ve çocuklar üzerinde ortak paylaşım fikrinden vazgeçerek, *'Nomoi'*da şekillendirdiği yeni devletinde bu aşırı ütopizminin farkına vararak mal ve kadın ortaklığını kaldırmıştır.

'Nomoi' (Kanunlar) adlı eserinde artık en iyi, en bilgili kişiler değil, yasalar egemendir. Yasa, yöneticilerin de üzerindedir. *Politeia*'da aristokratik bir monarşi düşünürken *'Nomoi'*da monarşi ile demokrasi karışımı bir devlet şekli öngörür. *Politeia*'daki bilgelerin yerine, *'Nomoi'*da memurlar hiyerarşisi, felsefe yerine de töreler ve yasalar (kanunlar) hakimdir. Başta bulunan kişiler koymuş oldukları yasalarla devletin iyiliğine yönelmeyi amaç edineceklerdir; bu ise ancak çokluk içinde birliği kavramakla; yani diyalektikle mümkün olur.

Platon'un son aşamada siyaset görüşlerindeki en belirgin farklılık; devletin sosyal yapısında görülür. Artık sosyal düzende eski kommün sistemi anlayışından vazgeçmiştir. Kadın ve çocuktaki ortaklığı kaldırma yanında evlenme ve özel mülkiyeti de kabul etmektedir. Ancak toprak hala devletin malıdır ve vatandaşlar ihtiyaçlarına göre araziyi kullanma hakkına sahiptirler. Platon böylece düzenli bir çiftçi devleti ile mutluluğa ulaşılabileceğini savunmaktadır.

1- De Boer, İslamda Felsefe Tarihi, s.22, (terc. Y.Kutluay), Balkanoğlu Matbaacılık Ankara, 1960; Kaya M. İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi, s.265, Ekin Yay, İstanbul, 1983

2- El-Kindî, Kemmiyetu Kutub, s.384'den naklen, Kaya, M., a.g.e., s.265-266

3- Farabî, İlimlerin Sayımı, s. 122 (terc. A. Ateş); Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986; Kaya, M., a.g.e., s.266

4- De Boer, İslamda Felsefe Tarihi, s. 22-23 (terc. Y. Kutluay); Lewis, B., Tarihte Araplar, s. 172 (terc. Hakkı Dursun Yıldız) Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979.

5- Aristoteles, Politika, Kitap 1 Bölüm 2, s. 9 (terc. Mete Tuncay) İstanbul , 1975.

6- Platon, Devlet, Sekizinci Kitap, (557b), s.241, (terc. S. Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi Yay. Üçüncü Basım, İstanbul, 1975.

7- Aristoteles, Politika, Dördüncü Kitap, s. 117 (terc. Mete Tuncay) Remzi Kitabevi Yay. İstanbul, 1983, İkinci Basım.

8- Farabî, El-Medinetü'l-Fâzıla, s. 91 (terc. N. Danışman), M.E.B Yay. İst. 1990

9- Platon, Devlet, 111. Kitap (412 e), s. 102, (terc. S. Eyüboğlu, A. Cimcoz) İstanbul, 1975, Üçüncü Baskı.

10- Platon, Devlet, VII. Kitap, (525b, 529a, 530c), s. 210-215.

11- Platon, Theaitetos, (174b), s. 22 (terc. Macit Gökberk), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1945.

12- Platon, Timaios, s. 121-122 (terc. Erol Güney, Lütfi Ay), Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.

13- Platon, Phaidon, (61a), s.9, (terc. Hamdi Ragıp Atademir). M.E.B. Basımevi, Ankara, 1945, İkinci Basım

14- Platon, Devlet, 11 kitap, (376c), s.42

15- Platon, Yasalar, 1 Kitap (643 a, b, c, d), s. 40-41, (terc. Candan Şentuna, Saffet Babür), Ara Yayıncılık, Istanbul, 1988.

1- Platon, Devlet, VII. Kitap, (520 c, d), s.204

17- Platon, Mektuplar, X, (358a), s. 90 (terc. İrfan Şahinbaş), İstanbul, 1943

18- Platon, Minos; (321d), s. 25 (terc. H.Varoğlu), İstanbul, 1943.

19- Platon, Devlet, III. Kitap, (416d, e, 417a, b), s. 106-107

20- Platon, Devlet, III. Kitap (412d, e), s. 102; (414b)), s. 104.

21- Platon, Devlet, III. Kitap, (404a), s.94

22- Platon, Timaios, (18a) s. 4-5.

23- Platon, Devlet, III. Kitap, (404b), s.94; VII. Kitap, (522a), s.206.

24- Platon, Devlet, VII. Kitap, (522-538), s. 206-223.

25- Platon, Devlet, III. kitap, (415a, b, c), s.105.

26- Platon, Devlet, VIII. Kitap, (546e), s.231.

27- Platon, Devlet, IX. Kitap, (590c), s.279.

28- Platon, Devlet, IX. Kitap, (590c), s.279.

29- Platon, Devlet, IV. Kitap, (445d, e), s.135

30- Platon, Devlet, V. Kitap, (449a), s.137

31- Platon, Devlet, VIII. Kitap, (544 d), s. 288.

32- Platon, Devlet, VIII. Kitap, (544 e), s. 228.

33- Platon, Devlet, VIII. Kitap, (557c, d), s.241

34- Platon, Devlet, VIII. Kitap, (561e), s.246.

35- Platon, Devlet, VIII. Kitap, (550c,d,e), s.234.

36- Platon, Devlet, VIII. Kitap, (547 d, e, 548a, b,c,d,e), s.231-232.

37- Durant, W. The Story of Philosophy, The Lives and Opinions of The Greater Philosophers, s.30 New York, MCM XXVI (1926).

38- Platon, Devlet, IV. Kitap, (442d), s.132.

39- Platon, Devlet, IV. Kitap, (443d,e), s.133.

40- Platon, Yasalar, VII. Kitap (805b), s.269.

41- Platon, Devlet, VII. Kitap, (540b, c), s.224.

42- Bu sıralamanın en altında olarak doğan kişiler Platon'un anlayışına göre herhalde, eski Hint inanışındaki 'kast sistemi' dolayısıyla Pythagoras vasıtasıyla edindiği ruh göçü (reenkarnasyon) kabulünden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere kast sisteminde çeşitli tabakalardan meydana gelmiş halk, ruh göçü sayesinde iyi ve kötü eylemlerine göre cezalandırılıp mükafatlandırılmak suretiyle, tekrar tekrar dünyaya daha üst veya daha alt tabakalarda olmak üzere yeniden gelirler. Platon: Tanrılar...doğmazdan önce işlediği bir günah olmadıkça ona (insana) cömert davranmazlar mı..." (Devlet, X. Kitap, (613a) s.299) derken, aynı zamanda daha sonraları Hristiyanlık dogmasındaki 'doğmadan önce işlenen günah' kavramını da dile getirir gözükmektedir.

43- Platon, Devlet, III. Kitap, (415a, b, c, d, e), s. 105.

44- Russel, B. Batı Felsefesi Tarihi, c. 1, s. 224 (terc. Muammer Sencer.)

45- Russel, B. a.g.e., c. 1 s, 224, İstanbul, 1994.

46- Platon, bu Sicilya anılarını Mektuplar (Epistolei) (terc. İ. Şahinbaş), Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, adlı eserinde anlatır.

Ateş Hırsızları

Sibel ÖZBUDUN

VIII. Ve Krallık Gökyüzünden İndi...

Krallığın... gökyüzünden indirilmesinden sonra
Yüksek [tiara] (ve) krallık tacı gökyüzünden indirildikten sonra
O [ayinleri (ve) yük]sek (kutsal) düzenlemeleri yetkinleştirdi...,*
S[af yerlerde] [beş]ke [nti] kurdu,
Adlarını ver [di], [kü]lt merkezleri yaptı.[1]

Sümer mitolojisine göre, Krallık Tufan'dan sonra, "gökyüzünden inmiştir" "Gökyüzünden inen krallık", kadın cinsinin tarihsel yenilgisinin belgelenmesidir bir bakıma. Neolitiğin bereketi/kıtlığı, yaşamı/ölümü denetleyen dişil unsuru egemenliğini kesinkes eril ilahlara bırakacaktır tarih çağlarına girişle birlikte. Sümer-Akad mitoslarını derleyerek yeniden yorumlayan Babil mitolojisinde, bu (yeni) egemenlik, dişil Kaos'u altederek eril damgalı Düzen'i sağlayan tanrı Marduk'un kişiliğinde temsil edilmektedir. Babil kozmogonik mitosu Enuma Elish'e göre, Babil panteonunu oluşturan tanrılar, tatlı suları temsil eden eril Apsu ile, tuzlu suları temsil eden dişil Tiamat tanrısal çiftinden doğmuşlardır. Ne ki, akıl tanrısı Ea/Enki, gürültülerinden rahatsız olarak kendilerini öldürmeyi tasarlayan babaları Apsu'yu, daha erken davranıp, büyü yoluyla öldürür. Ana Tiamat ise, kocasının öcünü almak üzere bir dizi korkunç yaratığı doğurarak ilk çocuğu Kingu'yu başlarına geçirir. Bu durumdan rahatsız olan tanrılar meclisi Ea ve ardından da Anu'yu Tiamat'ı yoketmekle görevlendirirse de, bu ikisi başarılı olamaz. Son olarak önerilen Marduk ise görevi ancak yazgıların mutlak efendisi olarak tanınmak koşuluyla kabul eder. Başka çareleri kalmayan tanrılar, Marduk'a taç giydirir, onun krallık belirtileriyle donatırlar. Giriştikleri keçi tek dövüşte Marduk ilksel okyanus Tiamat'ı altederek gövdesini ikiye ayırır, üst yarıdan gökyüzünü, alt yarıdan da yeryüzünü oluşturur. Bunun ardından ise, evrene düzen verme işine girişir. Takvimi yapar, üç göksel 'yol'u kurar. Kentleri inşa ederek tanrıları buralara yerleştirir. Ve nihayet, "tanrılara hizmet etmek, tapınak ayinlerini yerine getirmek üzere" isyancıların önderi Kingu'nun kanından insanları yaratır.

Grek mitolojisi benzer temaları yankılandırmaktadır. Baba'yı öldürerek ilksel Ana Khaos'a düzen verme teması, Hesiodos'un Theogonia'sında da yeralır. Ateş Hırsızları'nın geçen yazısında da belirttiğim üzre, Baba'yı (Uranos=Gök) öldürerek Kaos'dan Kozmos'a geçişin yolunu açan, Gaia (=Toprak)'nın oğlu, Kronos (=Zaman) olmuştur. Dünyayı düzenleme işini ise, bu kez onu öldürerek yerini alacak olan oğul, Olympos kralı, üçüncü tanrılar kuşağından Zeus'dur. Ancak Zeus krallığını son Titan, Gaia'nın son oğlu, "omuzlarından yüz yılan başı yükselen", "gözleri kara kaşları altından ateş, alev saçan", başlarından "kimi zaman yalnızca tanrıların anlayabileceği, ama kimi zaman da boğa böğürtüsü, amansız bir arslan kükremesi, köpek yavrularının bağrışması, dağlarda yankılanan ıslık" gibi "akılları donduran türlü türlü sesler yükselen" Typhon'u öldürmeden ilan edemeyecektir.

Typhon kralı olacaktı ölümlü ve ölümsüzlerin;
Ama tanrılar ve insanlar babası Zeus
Keskin görüşüyle farkına vardı onun,
Birden gürledi olanca öfkesiyle,
Yer yerinden oynayıp sarsıldı (...)
Zeus toparlayıp var gücünü, hışmını,
Yakalayıp şimşeklerini, yıldırımlarını
Dikildi Olympos'un başına ve vurdu!
Birden ateşe boğdu, çepeçevre,
Korkunç canavarın inanılmaz başlarını.
Yediği kamçıyla duraklayan Typhon
Yıkıldı yere kolu kanadı kırılarak
Ve Toprak Ana inledi inim inim. (Theog. 820-860)
(...)
Mutlu tanrılar bitirince bu işlerini,
Şereflerini zorla kurtarınca Titan'lardan
Uydular Toprak Ana'nın öğütlerine,
Engin bakışlı Zeus'a başvurdular,
Ölümsüzlerin başına geçmesini,
Olympos'un kralı olmasını istediler ondan
Ve Zeus geçip başına tanrıların
Yetki paylarını dağıttı her birine. (Theog. 880-85)

Yılan imgesi ve dişil unsurla bağıntısına, geçen yazıda değinmiştim. Yılan-yeraltı suları-ay simgeler sistemi, hemen tüm dünya mitoslarında yeretmiş, İlksel Dişi'yle bağlantılı, çok eskilere dayanan bir inanç sistemi-

dir. Fallik simge yılan, deri değiştirme özelliğiyle sonsuz yaşamı da temsil eder. Tıpkı kendi çevrimi içinde yokolup yeniden doğan ve biçim değiştirerek varlığını sürdüren Ay gibi. Kadının başat yer tuttuğu (devletsiz) tarımcı neolitik köy toplumlarından erkek-egemenliği ve eril değerlerin hüküm sürdüğü (devletli) uygarlığa geçiş sürecine, mitik değer sistemlerindeki dönüşümler eşlik etmektedir. İlksel Dişi (Kaos)-Toprak Ana-Ana Tanrıça, hükümranlık alanını gökyüzü ve yeryüzünün yeni egemeni Kral-Tanrı'ya terkeder. Yeni değerler sisteminde bu, Kaos'dan Kozmos'a, Kargaşa'dan Düzen'e, Karanlık'dan Işık'a geçiştir. Dişil Ay, egemenliğini Aryen eril simge Güneş'e bırakır. Yaratıcı Dişil İlke, bundan böyle altedilmesi gereken olumsuz/ürkütücü Yılan/Ejderha olarak kavramsallaştırılacaktır. (Eski Ahid'deki, Hristiyanlık ve İslam'a da kaynaklık eden, Havva'ya Bilgi Ağacı'nın meyvasını sunan yılan öyküsü anımsanmalıdır.) Pek çok Yaratılış mitosunda Kaos'dan Kozmos'a (Düzen) geçiş, Yılan/Ejderha'yı öldüren (eril) Kahraman'ın eliyle gerçekleşir. Eski Ahid'de kozmik deniz yılanı Levyatan'ı öldüren, Yahve'dir:

Sen kudretin ile denizi böldün;
Deniz canavarlarının başlarını sular içinde kırdın.
Sen Levyatanın başlarını ezdin;
Onu çölde yaşayan kavma yiyecek ettin. (Mezmurlar, 74: 13-14)[2]

Bu tema, kadim Hindistan'da Vedik panteonun kralı Indra'nın kozmik yılan Vritra'yı altedişinde tekrarlanır.

İskandinav mitolojisinde ise, Düzen-öncesi Kaos büyük boşluk/uçurum Ginnungagap'la temsil edilmektedir. Davidson, Ginnungagap'ın, "Aldatma Boşluğu" olarak çevrilebileceğini belirtiyor: aldatıcı boşluğu, gerçekte enerji ve yaşam potansiyeliyle doludur. Bu boşlukta buz ile ateş oluşmuş ve bu iki zıddın birliğinden hem eril hem de dişil olan güçlü dev, Ymir doğmuştur. Ymir buzulları yalayarak Bor'un Oğulları olarak bilinen yeni bir varlıklar dizisinin meydana gelmesine neden olan ilksel ineğin sütünü emerek beslenmekteydi. Bor'un Oğulları, Ymir'i öldürüp gövdesinden toprağı, kanından denizi yaratacaklardır. Gökyüzünü Ymir'in gövdesinden türeyen dört cüce yukarı kaldırırlar; güneş ve ayın yerlerine yerleştirilmesiyle zaman başlar. Üç yaratıcı tanrı (olasılıkla Bor'un Oğulları) kıyıya inerek burada buldukları iki ağaç kütüğüne can verirler: bunlar ilk erkek ve kadın olacaktır.

İnsancıl'ın geçen sayısında daha uzaklardan, Meksika'lı Aztekler'den aktardığım, iki tanrı, tüylü yılan Quetzalcouatl ile Tezcatlipoca'nın yeryüzünü su yüzeyinde devinen tanrıçanın gövdesini parçalayarak yaratmalarına ilişkin mitos da, İlksel Sular/Kaos'dan Yeryüzünü (ve Düzen'i) yaratan eril Eylem'e uzaktan bir göndermedir.

* * *

Evet, yeryüzünde kadınların toplumda etkin bir rol oynadığı sınıfsız, özel mülkiyetsiz, devletsiz köy toplumundan, erkeğin denetimciliği üstlendiği, sınıflı, özel mülkiyetli, devletli toplumlara geçilirken, göksel dramanın oyuncuları da rol değiştirmektedir.. Dişil unsur, bundan böyle Düzen'in ancak altedilmesiyle sağlanabileceği Kaos'dur. Yeni (eril) Egemen, silahıyla İlksel Dişi'yi parçalayarak Yaratıcılık eylemini Büyük Ana'dan devralacaktır. Tanrı erilleşmiştir. Tıpkı dünyadaki (adına uygarlık denilen) yeni düzenin efendisi gibi. Tıpkı onun gibi, bundan böyle kurup tepesine yerleştiği hiyerarşik Düzen'in savunuculuğunu sürdürecektir. Göklerdeki eril Tanrı ile yeryüzünüdeki erkek Yönetici'nin bu ittifakı, üretim tarzlarının, toplum biçimlerinin uğrayageldiği dönüşümlere karşın, binlerce yıldır süregelmektedir.

Sahi, günümüz egemenleri de, eşitlik özlemlerinin dile getirilmesini "Kaos ve Anarşi" olarak nitelemiyorlar mı?

* Kramer'e göre olasılıkla tanrı Anu ya da tanrı Enlil.

1- Evans Pritchard (ed.) The Ancient Near East, An Anthology of Texts and Pictures, c. 1 ss. 28-29

2- Ayrıca bkz. Kitab-ı Mukaddes, Eyüb, 41:1-8.

3- Davidson, H.R. Ellis, Myths and Symbols in Pagan Europe, Early Scandinavian and Celtic Religions, Manchester Univ. Press, 1988, s. 173

AYDIN DOĞAN'IN kitapları
Kör Pencere
Öyküler 200.000 lira
Delioğlan ve Diğerleri
Tiyatro 250.000 lira
Halkın Cönkü
Folklor-bilim. güldeste 750.000 lira
Kitapçılarda arayınız veya 3 kitap için 1.000.000 göndererek yayınevinden isteyiniz.

YABA YAYINLARI
Tuna Cad. 11/31 Kızılay (06410)
ANKARA
Tel: (0312) 435 08 50
Tel/Fax: 316 64 00
posta çeki no: 083852

Ekin Üzerine Eleştirel Bir Bakış

Bülent ELİTOK

Gelişen ekin; ürkütücü, ezici, uyutucu ve durdurulamaz gerici bir ilerleme içinde, ne yazık ki. Elimizdeki malzeme dünya; bu gökcisminin sırtında, bundan üç milyar yıl önce tek bir canlı yoktu. Bu doğurgan süreç sayılamayacak denli çok canlıyı; uzun, acımasız, ezici ve bu oranda direngen kılıcı bir süreçten geçirdi. Yaşadığımız bu dinamik ve kaba hesap 23 derece eğimli küre, sanıldığı gibi "pire berber devle tellal iken ninem beni tıngırmıngır sallar iken" hemencecik oluvermemiştir. İşte ekinimizin kentsel ve köysel bakış açısı. Elbette çocuklara masallar anlatılmalı ancak onlar gerçekleri de bilmeli.

Dünya toplumları varolumlarını vahşi dünyayı evcil dünyaya dönüştürerek elde etmişlerdir. Evcilleşme işi, çok yönlü ve bilinçli bir incelemeden geçirilerek aktarılmalıdır insanlığa; aksi halde, yanlış yöntemlerle açıklanmak istenirken, içinden çıkılmaz bir bataklığa sokmuş oluruz, bu yaşam dolu güneş sistemi gezegenini. Aslında var olan tüm bilgi kuramları maddi dünyanın, ussal ve tinsel yapısını açıklamak için sistem geliştirmekten öte bir şey değildir. Öte yanda gerekli koşuldur, bir filozofun, varolanı incelemesi, gözler önüne sermesi. Oysa yetmez bu tek başına, bu evreni yoğurmaya kalkışmış insanın bilgesine, onun için yeterli koşul, onu değiştirmektir, kader olmaktan çıkarmaktır.

Ele alınacak olan paradigma bu bakış açısından irdelenmeye çalışılacaktır. Ekin insan deviniminin etiksel bir karakter taşıması ile birlikte ortaya çıkmış olan bir kavramdır. İnsanın insanla, insanın diğer canlılarla, insanın eşya ile olan ilişkilerinin metedolojisidir de aynı zamanda. Bir masa ve onunla ilişkide olan insan. Bir masa olmadan onun nasıl kullanılacağı konusunda da herhangi bir yorumda bulunmak sanırım kimsenin aklına gelmezdi. oysa insanların iskelet sistemindeki farklılaşma (dik durma), burnu ile bedeni aynı düzlemde bulunan canlılara oranla, eğilip kalkmaları zorlaştırmıştı. Öte yandan, gerek iskelet yapısının zorlaması ve gerekse yiyeceklerini haşarı vs. den korumak için daha yüksek bir yere koyma gereksinimleri, önce taş üstünde sonra da, bir kütük bloktan yararlanmayı gerekli koşmuştur. Kütüğün kullanılması oturma sorununu da beraberinde getirmiştir. Böylece daha alçak bir kütüğün iskemle olarak biçimlenmesine gerek duyulmuştur. Bir kütüğe dahi sahip olmayan insan (insan için bu ne büyük bir lükstü.) bu biçim bir ilerleme ile onu tahtadan yapmaya kalkışacak, sonra üstüne bir örtü serecek ve tahta da olsa çatal kaşık koyacaktır. Öğünlerini de bir düzene sokmuş olan bu insanlar artık yemek saatlerini aramaya başlamışlardır. Ancak zamanla masa üzerine bir tuzluk, herkese bir tabak koymaya başlandı. Çatalın ve kaşığın yanına bıçak eklendi, yemek yerken sandalyeye oturma bir biçim kazandı. Masaya bir peçete ilave edildi daha sonra. Bu kez ağzını belli bir düzende silme gereksinimi ortaya çıktı. Böylece cilalı masalar, cilalı sandalyeler, göz kamaştıran parlaklıkta çatal bıçak kaşık, tüy gibi peçeteler, zerafet dolu cam kadehler, tuzluklar... vs. insanın bunları bilmez ise bir toplulukta rezil olacağı düşüncesini yarattı. Acaba kütüğü masa olarak kullananlar için ne ifade eder, bu utançlık duygusu. Böylesine dallanıp budaklanarak meydana gelen oluşum bir sayı doğrusu gibi sonsuz stoklarla gelgitler yaşamaktadır. İşte bu sonsuz olasılık içerisinde öyleleri vardır ki, masanın oluşumundan farksız olarak, bizim oluşumumuza gerekçe olmuştur. Olasılıkların ağınık olması bizi karamsarlığa sokabilir. Olay gereklerini toplayınca aslında başka çaresi olmadığı anlaşır bu doğuşun. Dolayısıyla anlamlandırılmış biçimlerle gelinen bir sürecin ürünleri olarak varlık kazanırız.

Tıpkı yemek yeme kültürü gibi, insanın sürüden topluma geçişi de böylesine çok sayıda olasılığın dinamik ilişkisi sonucu yüzeye çıkmıştır. İnsan meta yaratmaya başlayınca, ben duygusu da filizlenmeye başlamıştır. Yalnız bir tür meta yaratmak, insanın yaşamsal gereksinimlerini karşılamaya yeterli değildir. Yani çanak yapan birinin, çarık yapan birine duyduğu gereksinim gibi. Ben (ego) yaratmaya başlayınca sahiplenme içtepisi kazanır. Bu kazanç zamanla köleleri, serfleri, proleterleri yaratan gücün kendisinden başkası değildir. İşte yaşamsal fonksiyonların karşılanması amacına yönelik yaratıcılık sömürülmek için yaratılana dönüşmüştür. Görüldüğü gibi böylesi bir yaşam henüz ilkel bir biçimdir. Yani insanlık henüz ilkel çağında yaşamaktadır. Böylece toplumun egemen güçleri, egemenliklerinin

gereğince yetki tanırlar yaşamsal özgürlükleri için,tüm yaşayanlara.

Öte yandan bilgi insan deneyimlerinin bütünüdür. Kuşkusuz o da yararlı, gereksiz, kötü... vs. bir dağılım sergiler. Ancak, böylesine ilkel çağlarda yol gösterici filozoflara (yani toplum kahramanlarına gerek duyulur.) duyulan gereksinim, başka bir süreçte bulunmasa gerek. Çünkü, ben (ego) duygusu ile kuşatılmış bir süreç çekilmez, dağınık ve düzensizdir. Bu nedenle, içgüdüsel bir sezgi ile bilginin onun mezar kazıcısı olduğunu anlar. Ancak ne yazık ki, o bilginin nedenin bu süreç olduğunu anlayamaz. Yani herşeyin kendi zıttını yarattığını düşünmek hoşuna gitmez ve hırçınlaşır bu oranda. Bu nedenle modern bilimin tırmanışı; çetin, boyutlu, derin ve üzerinde ömürler eskitilen bir çağlılık taşımalıdır. Ancak o zaman çağa ışık tutar bilgi.

Kendisine özgü diyalektiğini gösteren toplum artık doğadan ayrılmıştır. Sorun bu diyalektiği çözümlemektir. Örneğin, ilkel yaşayan bir kabileye plastik bir enjektör vermek, onlar için ne anlam taşır? Kuşkusuz ilk bakışta tanrısal bir kutsallıkla korkulur, itaat edilir. Bir gökcismi gibi, incelenir; büyücüler akıllarına gelen mantıklı, mantıksı, ilk izlenimlerini aktarırlar. Ancak sonuçta ona öyle bir kılıf gyidirirler ki büyücüler, iktidarlarını sarsmasın. İşte kapalı toplumların eklemlemesi az çok bu seyri izler. Yani, beygire binen bir ekinin, arabaya binmesi gibi. Öte yandan toplumun kast biçimindeki katı kurallar taşıması yaşayanlar üzerinde kesin bir dikta kurmuştur. Bu dikta töresel ve dinsel bir karakterdedir. Ve öylesine bilgi dışı ilkel bir yönü vardır ki, ne yaptığını bilmez durumdadır. Radyonun ve televizyonun ne büyük bir buluş olduğunu hepimiz biliriz. Ancak ekinimize eklemlenmesi ne denli zor olmuştur. Hatırlayalım, nasıl da çıkmıştı büyücüler şeytan işidir diye. Tanrıya küfür etmek saydılar ve aradan zaman geçince fetva değişti. Ellerinde kumada aletleri ile başlarından ayrılmaz oldular, bu gavur icadının. İşte bilgisizliğin insanları ittiği ekinsizlik örneği. Peki neydi bu insanları böylesine ilerleten, (yani televizyon izleten) gördüler ki en ileri olana en gerici biçim verilerek kullanılabilmektedir. Böylece saltanatlarını sarıkla değil kravatla koruyacaklardı. Bezirgan için saltanat saltanattır.

Artık ekin dağılımını görebiliriz sanırım.

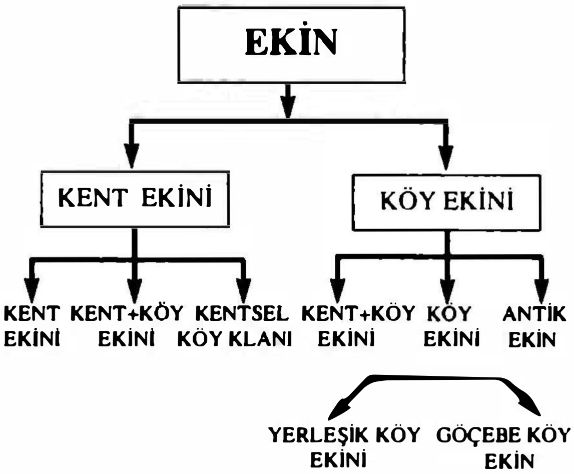

biçiminde düalist (ikililik) bir ekonomik yapı sergilemesi, beraberinde daha da karmaşık bir ekin yaratmaktadır. Bu yapı kuşkusuz derin bir inceleme konusudur. Ana başlıklarıyla vermeyi amaçladığımız bu konuyu başka bir başlıkta ayrıca incelemek gerekir.

Ekonomik olum, entellektüel bir yaratımdır. Ekinsel karakterin yaratılmış ögeler üzerinde biçimlendiğini daha öcne gördük. Bu nedenle, ekonomik olumla, ekinsel belirlenme arasında lineer bir ilişki vardır. Ancak artım geometriktir. Yani, doğurulan bir faktör, hemen doğuran bir faktör grubuna girer. İşte ekonomik yapının belirlediği bu temel biçimlenim, aslında üretim ilişkilerinin birer yansımasıdır (yansıma bir yaratma sürecidir). Üretim ilişkilerinin karmaşık olmadığı toplumlar için dinsel ve töresel bir yaklaşımla çözülme kolaylığı varken, üretim ilişkisinin karmaşıklaştığı durumlarda yönetim sisteminin de bu oranda örgütlenmesi gerekir. Ancak o zaman bir bütünlük kurabilir ekonomik yapı. İşte bu nedenle üretim ilişkisinin denetim altında tutulması, üretim araçlarının sahiplerince yapılır. Bunun modern organı ise devlettir. Devlet, tüm bu ögeleri taşıyıcı ve dikte edici bir kurum olur. İşte tüm toplum gelişimi bu iki ögenin (üretim araçlarına sahip olanlar ile olamayanlar) yüzyıllar süren savaşımının bir ürünüdür.

Oluşumun bu büyük anlamından yola çıkap, nedenleri eleştiri süzgecinden geçirerek incelemek gerekir. Ekonomik oluşum elbette bir geri besleme (feedback) sürecine tabidir; yaratılan ekin ekonomik oluşumu etkiler. O halde bir üretim; tinsel, etiksel, sanatsal, dinsel, bilimsel, ideolojik, siyasi ve politik... vs. yeniden yaratma süreçleri etkisinde, toplumsal alt-üst olumlar yaratır. Gerekse, toplumun maddi koşulları altında erezyona uğrar, tüm bu süreçler, kaçınılmaz ola-

rak. Kuşkusuz karşılıklı derme-çatma ve yıkma, insani öge olarak, tarafsız kalmayı da önler. Böylece, ırmağın içinde ya da sağında veya solunda olmayı gerektirir yaşam.

Her yaratılan nesne insan mutluluğunu amaçlar. Ancak bu tarihi süreçlerin yarattığı, uzlaşmaz bütünlük, yaşamı mutlular ve mutsuzlar diye ayırmıştır, ellerinden mutluluk nesnelerini alarak. Böylece yozlaşan bir praksisle karşıkarşıya kalırız. Egemen dikta ekinin doğruyu ve yanlışı tartışma konusu dahi edilemeyen, güç faktörlerinin bireyler üzerindeki dolayımsal etkileri, onu birey olarak yanlız bırakmaya yönelen, derin bir yanlılık içerir. Böyle bir ekinin öznel insan oluşumuna bakışı ise; onun, yaratıcı süreçte, teklik çekmesini bireyin özgürlüğü olarak kavrayacak kadar kasıtlı ve dar görüşlü olması; kendisinin sonsuza değin süreceğini düşündüğü hegomonyasını korumak, kollamak ve karşıtını yok etmek vargısında birleşen bir ilkelleşme sürecidir de aynı zamanda. Şu ana kadar ki toplum gelişimi, bireyin kahraman olanını seçmiştir, birey olarak. Bu da tüm bireylerin gelişiminin heterojen olmasından kaynaklanan; yani bireyin özgül gelişiminin toplumun özgül gelişimini ifade edebilecek çoklukta olmamasından kaynaklanır. Oysa bu tarihi malzeme bunu yaratacak olgunluktadır. Kaderciliği bir kenara bırakalım, tüm objektifliğimiz bu yönde olmalıdır.

Tüm yaratma süreçlerinin ortak bir diğer özelliği ise, eleştiridir. Kılavuzu gerici bir ekin olan toplumsal yapı, tüm diğer bilimsel yöntemler gibi eleştiri sistemini; tarihi bir yargılamayı düşünmeden, cahilliğin olanca gücü ile, bilgiyi tarihin hurdalığına atan; kaba saba, yontulmamış, dar uzamlı kişilerin ekini. Ne acıdır ki bu yapı toplumu tüm duygusal, kutsal yanlarından tutarak sürükler kendi istediği yere. Eğer karşı bir güç doğarsa, yumuşak tokatlarla okşayan, daha da büyürse tepki, hiç acımadan, Ailos'un asi fırtanları ile başbaşa bırakan acımasız bir Zeus olup çıkar karşımıza

Ekonomik itim ile toplumsal devinim arasındaki organik ilinti ekinin yönelimi üzerinde, tüm diğer etkenler yanısıra, büyükçe bir oylum oluşturur. Bu oylum büyük karmaşaların yaratığı dejenere bir ekin taşımaktadır. Geç-kapitalizm ile ulusal olma düşüncesi aynı tarihlere denk gelerek, sanayi devrimleri değil, ulusal kurtuluş hareketleri doğmuş; geç-kapitalizm yönlendirdiğ biçimde haritalar (iktisadi yapılar) çizilmiştir. Bu feodal ve yarı-feodal toplumlar, geniş bir pazar ve ucuz üretici güç olarak, eklemlenme biçiminde geç-kapitalizmin talanına uğradılar. Oluşturulan devletlerde temel amaç, sorunsuz iktisadi yapılar idi. Dolayısı ile bir yanda feodal, diğer yanda, geç-kapitalist ekin, tam bir karmaşa yaratmakda, ekinsel bir ikilik (dualizm) doğurmaktadır. Egemen ekin, dünya gericileşme hareketine gönüllü havariler yetiştirmek üzere, tüm gücünü kullanmaktadır. Birikimi; din, töre, milliyetçilik, vs olan tutuculaşma ve yabancılaşma ekinleri, insanları ilkelleştirmekte, çıkarı neyi gerektiriyorsa, o ekinin savunucusu olarak, 'milletinin üstün kişisi' ünvanına ulaşan bireyler yaratmakta.

Öz yaşamsal kaygıların varlığı insanda yapılan ile düşünülen arasında farklılığı meydana getirir. Bu şekilde biçimlenen beninin (sahip olama itkisi) insanını, tanrısal bir süreç olarak algıladığı üretim tarzını, ekonomik bir kader olarak görmesi, kendine ait olan ile olmayan arasında, görece oluşturulmuş, bir kapatılamaz yabancılaşma vardır. Öte yandan bilimsel bir ekinin filizlenmesine, ne yazık ki içinde yaşadığımız spiritüalist dünyada sonsuz bir gereksinim vardır. Uygarlığa doğru ilerlemek için.

Uygarlığın itici gücü olarak var olan üretim sürecinin ekonomik temeli, insanın herşeyi sürekli değiştirme edimi ile, ne yazık ki insan için değil; ekonomik güç için var olan bir teknoloji ile karşı karşıyadır. Daha iyiler için bedel gene kölelerin işi. Modert işletim sisteminin Taylor'dan İshikawa'ya kadar geçen evriminde, insan artık bir maniplatör olarak değil, işini daha iyi yapabilmesi için usunu da kullanması gereğine ulaşan post-modern bir egemen güçle karşı karşıya bulunmaktadır. Oysa bu şeytana fesini ters giydirmekten öte birşey değildir. Derin bir tersinirlik var. İnsanların mutsuzluğunun nedeni nasıl olur da, insanın düşünmesini de ister. İnsanı bir manda gibi gören mantık nasıl olur da böylesine evcilleşir. 'Çok büyük bir sorumluluk doğrusu.' İncelemeyi biraz derinleştirirsek; üretimde 'uyumluluk', artırımın sağlanması için en çok üzerinde durulan kavramdır. Sömürme süreci üretim değerinin çalınmasıdır. Belli bir süresi çalınan insanın, sadece kollarından değil aynı zamanda kafasından da kazanmak. Çünkü artık kol sömürüsü, bu yıkıcı rekabet ortamında yeterli bir avantaj getirememektedir. Bu nedenle üretimi artırmak için eğitim hakkı vererek onun beyin gücünü de sömürme şansını elde ederek, sermaye birikimini artıracaktır. Evet kafa emeği için ödenecek bir bedel de olursa işin içinde, o zaman bir ücret yükselmesi varmış gibi görülebilir. Oysa bu beyin gücünün sömürülen kısmından öte birşey değildir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken bir olgu da eğitilen insanın bir gün cahilliğin ve köleciliğin mezar kazıcısı olacağıdır. Böylesine derin ve tek yönlü hesaplar peşinde olan bir ekin nasıl mutluluk verebilir dünyaya.

Sürekli gelişme kanunu olarak yaşama koşulları ölümle yaşam arasındaki çizgiyi sürekli yoklar ve sınır bölgesindeki savaşları, en derinine kadar yaşar. Bu yaşamla birlikte olma savaşı, elbette insanın yok edici bir yönü olarak, kendi türüne yönelik bir tehdidi de bera-

berinde getirir. Bu bir diğer ilkellik belirtisidir. Zira, o kendi hem türleri ile değil, onun bunları aşarak daha ileri (hayır bu koşullarda sanırım sığmaz insanoğlu), evrenle savaşmaya; kozmos yasalarını bilinmez yönlerine karşı inanılmaz bir uğraşım içerisinde bir çocuk hevesiyle çalışır. Oysa, ne yandan bakılırsa bakılsın, bu pencereden bakmak için (yaşadığımız bu çağda) insanın içine gereğinden fazla karamsarlık doluvermektedir. Evcilleşmek yerine vahşileşmeyi seçtikçe insanoğlu, reel olarak insanoğlunun dünya nüfusundaki azalmasını da getirmektedir, beraberinde.

Pençelerine düşmüş körpecik bir ceylamın, sırtlanın ağzında duyduğu acıyı duymaktadır; meta fetişizmine yakalanmış çağımız yaşayanları. Tapınma duygusu ve büyük olma itkisinin toplandığı para; tüm etiksel yapıları hallaç pamuğuna çevirip, posasını çıkarmakta, havası alınmış bir teneke kutu gibi, acılar içinde şekilden şekile sokmaktadır. Elbette bu tüm bilgisini, görgüsünü (görgüsüzlüğünü), emeğini para kazanmak, kısa yoldan sömürü araçlarına sahip olmak için seferber edip, ama nasıl olursa olsun para kazanmak içgüdüsünde birleştirdiği için, tek hedef onu elde etmek olmuştur. Toplumsal saygınlığını kazanmış ve bu yeni değer yargısını kabul ettirmiştir, tüm yıkıcı yönlerini sergileyerek. Hırsızlık yapan birinin 'Dürüst olalım, ben hırsızlık yapıyorum' demesi bir dürüstlük göstergesi mi, yoksa bir suç üstüne diğerini ekleyen yüzsüzlük örneği mi?

İnsanların, daha güzel bir dünya yaratmak yerine, daha çeklimez bir yaşam için, çocuklarına bir servet bırakmak uğruna, onlara ölüm hediye etmesi ne trajik bir öykü değil mi? Yaşayanlar bilir ki yaşam adımlanırken kısadır, oysa insanlık uzun bir yürüyütür. Eğer arkada birşey kalacaksa, bu insanla dünya olmalı. Onu yıkmaya, insanın özgürlüğü elvermez. Çünkü özgür olamak istediğini yapmak değil, evrensel güzellik ve doğruluk ilkeleri için mücadele etmektir. Yani doğru yaptıkça özgür olabilir insan.

En büyük esirlik, esir olduğunu bilmeden, mutlu, özgür, çalışkan olarak dürüst bir yaşam için delice bir uğraş içinde olmak, sanırım ne aldatıcı bir şey olur şu yaşadığımız dünyanın hali için. Zamanının tümünü efendisine adayan kölenin karşılığında aldığı ile zamanının bir kısmını efendisine satan insanın ataları olarak bizler, belirlenmiş minumum tüketim gereksinimi içinde bulunduğumuz denli ücrete bağımlı olarak yaşarız, işte tüm özgürlüğümüzün demokratik diyeti. Bu bir hukuksal hukuk dışılıktır. Süre giden bu yapısal biçim tüm doğal diyalektik gereği bir sona erim yaşayacaktır elbette. Ancak bu dinazor, sanıldığı gibi öylesine hemen gidecek değildir. Zira insan volantrist (beyin gücü ile kol gücünün iradesi) bir varlık olarak tüm diğer dünya canlılarından ayrılır, dolayısıyla hem var olan biçim, eğer saltık ekonomik bir olgu olsaydı, sanırım daha kısa erimli olurdu. Çünkü o zaman yeni biçimler dondurulmuş, antik heykelleri kıskandıracak denli ilginç, hiçbir zaman gerçeklemeyecek bir hayal olarak kalırdı, yani evren yasaları geçersiz olurdu. Eğer tek yönlü bir olasılık olsaydı o zamanda işimiz çok kolay olurdu, çünkü her değişim matematiksel olasılıklar içinde gerçekleşir, insan faktörü yok sayılırdı. İnsanı aşılmaz sorunlar cenderesinde bırakan yolların çokluğu, toplumun dikta ettiğin en gözde ekin biçimi olarak varlığını bu iskelet üzerine kurmuş olan ve insansal yaratıcılığın inanılmaz düşün gücü, maddi dünyanın karşısına, altında ezildiği, tinsel bir dünyada koymuştur. İnsan usunun yaratıcı boyutunun toplumu oluşturma erkini kendisinde toplayan, yaratma ve yeniden yaratma sürecinin de varolumsal çelişkisi olarak tarihi süreç; evet, bu tarihi süreç bizi bu ekin içerisine getirmiştir. Kaderimizin olmadığı ön koşulunda devinimle, yaratılmış değerler ile yaratılacaklar arasındaki köprünün gelinen bilim çağında çok daha sağlam kurulacağı, önümüzdeki zorlukların karşısında daha az eğileceğimizi göstermiştir. Öyleyse bilimin insana güç verip yön göstereceği günler bizimledir. Yeni ekin bilimsel bir etik karakter kazanacaktır. Özgür olmanın yolu bilimin gücünü yobazlığını ilmihaline saplayarak sağlanır, tıpkı promethoes gibi. Çünkü bazen size ait olan bir şeyi çalmak zorunda kalabilirsiniz. Bu ise kanunsuz bir dünyayı özgür bir dünyaya çevirmenin sürecinde uğraşın kanunsuza çıkmış dürüstlüğüdür. O halde bu dolambaçlı karanlık yollar tıpkı büyük imparatorlukların silinip gittiği tarihin enginliklerinde kaybolacaklardır. O zaman hepimizi özgürlüğe götürecek ekin kolarına alacaktır bizi Mutlu, yaratıcı ve gönenç.

KAYNAKÇA

1- M.KAGAN Estetik ve Sanat Dersleri (Çev. Aziz Çalışlar)

2- Boris SUCHKOV- Gerçekçiliğin Tarihi (Çev. Aziz Çalışlar)

3- HEGEL - Estetik

4- K.MARKS/F.ENGELS - Komünist Manifesto

5- K.ISHIKAWA -Toplam Kalite Kontrol (Kalder Yayınları)

6- M.ZEDUNG - Teori ve Pratik

Gizlerin Şairi: Asaf Halet Çelebi

Afşar TİMUÇİN

Asaf Halet Çelebi: İstanbul efendisi. Kökü sadrıazam Devriş Paşa'nın hazinedarı Nazif Çelebi'ye dayanıyor. Büyük babası "İmroz kaimmekamı Ahmet Tevfik Bey"dir. Bütün bunlar bugün bu altı üstüne gelmiş yaşam koşullarında pek bir anlama gelmese de onun gözünde oldukça önem taşıyor. "Babamın annesinin babası, Meclisi Tetkikatı Şer'iye azasından Hamdullah Efendi" diyor. Kaimmekamlar ya da kaimmakamlar kaymakam oldular, bu arada İstanbul efendileri birer birer toprağın altına girdiler. Artık efendilik altın değerindedir ya da hiçbir değeri olmayan bir şeydir, en alttan en üste kadar tüm toplum kesimlerinde kimseyi ilgilendirmemektedir, hatta delilikle ya da sapıklıkla karıştırılmaktadır. Artık cebinden çıkardığı şekeri birilerine uzatırken "İkbal buyurulmaz mı?" diyecek bir Asaf Halet Çelebi olmayacak. Yeni yaşam biçimlerine geçerken güzel şeyleri de yitirmek bır yazgı mıydı? Sanırım kendini bilen kimseler kabasabalığın bir değer olduğunu savunmayı düşünmüyor.

Cumhuriyet aydınları yeni bir şiir kurmak için Batı'ya doğru yönelirken ters yöne yani Doğu'ya doğru gitmiş pekaz şairimiz vardır, bunlardan biri de Asaf Halet Çelebi'dir. Babası onu eski kültürün havasında yetiştirmiştir. Bu yüzden o ilkin gazeller yazmıştır. Gazelleri usta divan şairlerimizin gazellerini aratmayacak incelikte de olsa gazel vakti artık geçip gitmiştir. *"İçip içip yine mest-i şarâb-ı nâb olalım/Düşüp de yerlere âlûde-i türâb olalım"* ya da *"Tesiri yok şarâbın dilde olan melâle/Olsun şikest elinden gönlüm gibi piyâle"* gibilerden dizeleri bu zamanda kim okuyup kim dinleyecektir! Ne olursa olsun Asaf Halet Çelebi az yazmış bir şairdir, az yazmış şairleri bir alt rafa koyacak olsaydık onu da oraya yerleştirmemiz gerekecekti. Oysa sanat bir nicelik işi değil bir nitelik işidir. Asaf Halet Çelebi bugün unutulmaya yüztutmuş da olsa bu onun suçu değildir, toplumun satançıya verdiği önemle belirgin bir durumdur. Evet, tüm sanat yapıtları gibi şiirler de her şeyden önce niteliksel nesnelerdir, nitelikleriyle seçilir ve değerlendirilirler, onların sayı ya da boyut açısından özellikleri yani niceliksel özellikleri bizi hemen hemen hiç ilgilendirmez. Asaf Halet Çelebi gibi, Sait Faik Abasıyanık gibi adlar az sayıda şiirleriyle birinci sınıf şair nitelemesine hak kazanmışlardır, onlar bu yerlerini elbette koruyacaklardır. Asaf Halet Çelebi'nin *Om mani padme hum*'u da bizim yeni şiirimizin küçücük ama verimli bir kaynağı olarak şiir dünyazımı süsleyecektir.

Evet, onun şiiri gizlerle, hatta gizemlerle örülmüş bir şiirdir, içinde Doğu'dan renkler, sesler, duyuşlar, sezişler, hatta inanç ögeleri taşır. Batı'nın özellikle batı klasikliğinin ussal yönelimi onun şiirinde hiç yer almaz. Asaf Halet Çelebi şiirini uzak çağrışımlarla, çocukluktan kalma izlenimlerle, hiçbir zaman bir kesinliği sözvermeyen imgelerle, altbilincin verimli ögeleriyle, her durumda şaşırtıcı bileşimlerle örer ve böylece ortaya anlatan değil de duyuran ya da sezdiren bir şiir çıkar. Uzak yerler, uzak ülkeler, bilinmedik insanlar karşımızda şaşırtıcı davranışlarıyla, ama gene de bir yanıyla bizim olan ya da en azından bizi tutabilen davranışlarıyla, hiç bilmediğimiz alışkılarıyla yumuşak, yer yer korkulu, genelde sevinç dolu, her durumda heyecanlarla örülmüş görünümler çizerler. Ilık, kaygan, ölçülü, bağırmayan bir şiirdir Asaf Halet Çelebi'nin şiiri.

Anlamak izafi bir mefhumdur. Bir gazete havadisini, bir riyaziye meselesini, bir insanın hislerini anlamak büsbütün başka şeylerdir. Ammenin dilinde anlamak ve anlatılmak (hülasa edebilmek) kelimesiyle müteradiftir. Böyle bir anlayış elbette gazete havadisi için kâfi gelir ve yalnız gazete havadisiyle iktifa eden bir yarı münevver için bir hikâyeyi anladığını iddia etmesi o hikâyedeki gazete havadisini anladığını söylemesi demektir ve esasen onun geri kalan kısmı ile de fazla alâkası yoktur.

Aynı yarı münevvere bir şiir okutalım. Eğer bu da anlatılmaya, yani hülâsa edilmeye müsaid değilse ne bahasına olursa olsun hüküm vermek isteyen yarı münevver bu defa şiirin şekline, daha doğrusu en sathi kıs-

mına sarılmak mecburiyetinde kalır. (...) "Anladım" dediği zaman sanatkârı değil canbazı anlamışlardır. Saf şiir ise canbazlığı afaroz ettiği için yarı münevverin ondan bir heyecan duymasına lüzum kalmaz. Ancak eski şiirin ziynetleri arkasından asıl vücudu hissedebilenlerdir ki onu saf şiirde çırıl çıplak görünce tanıyabilir ve anlayabilirler.

İnsanî bir çok hâdiseleri iç dünyasında süzerek, mağşuş ve kalabalık taraflarını atarak alır. Hiç bir tesir altında kalmayan insan olmadığı kadar gayet tabiidir ki şair de bulunmaz. Ancak dışarıdan aldığı intibaları bir depoya atılmış gibi muhafaza etme ve lüzumu olunca yine aynı halde çıkarma şairin değil depo memurunun vazifesidir. Bir depoda bulunan taş, kömür, boya sanat eseri değildir tabii. Ancak onları yoğuran çizerek, şekillendirerek, pişirerek otaya güzel bir şey çıkaran çini sanatkârının eseri bir sanat eseri olabilir.

Asaf Halet Çelebi
(Mustafa Miyasoğlu'nun *Asaf Halet Çelebi*
adlı kitabından)

Bu şiirin arkasında yoğun bir kültür birikiminin yattığını sezeriz: her şey düzenli bir bilgi birikiminden ağız ve geniz yakmayan bir içki gibi çekilmiştir. Bu şiir çok yönlü bir birikimin ürünüdür, şaşırtıcı ölçülerde kolay, yalın, duru anlatımlarla örülmüştür. Onda ne kahramanca bir çıkış bulabilirsiniz ne de gözyaşı döken ya da dizlerini döven bir duygusallıkla karşılaşabilirsiniz, onda ne ağır ölümler ve katı acılar vardır ne de ölçüsüz çıkışlar ve çaldırmalar. Bununla birlikte yalınkat değil, tam tersine derinlikli bir şiirle yüzyüzesinizdir. Bu şiir uzak sesleri, uzak sevinçleri duyururken her şeyiyle tam tamına tek insanın boyutlarına indirgenmiş bir şiirdir, gene de bir şeylere, birilerine tepeden bakmayan bir şiirdir. Evet, yazık ki onda en küçük bir toplumsallık kırıntısı bulamazsınız, onda toplumculuğa bu durumda hiç mi hiç yer yoktur. 1907'de doğup elli bir yaşında ölen Asaf Halet Çelebi bir küçük memurun (zabıt katibi, kitaplık sorumlusu...) dünyasına rahatça sığabilecek kadar savsız ve öğretisiz, baş ağrıtmayan, ama oldukça derinlikli şiirler bırakırken elbette şiirini güçlü bir edebiyat bilgisiyle besliyordu. O özellikle bizim geçmiş edebiyatımızı ve fars edebiyatını çok iyi biliyordu ve bu alanda bilgilerini görmüş olduğu düzensiz eğitimden çok babasının çabalarına borçluydu.

Om mani padme hum'un başında yer alan *Cüneyd* şiirindeki şu dizeler Çelebi'nin şiirini, şiirinin özünü duyurmak ister gibidir. *"gömenler beni/gövdemi gömerler/ben başka yerdeyim/aç cübbeni cüneyd/ne görüyorsun/görünmeyeni"* Görünenin arkasındaki görünmeyeni ya da görünenden giderek görünmeyeni anlatmaya yönelik bir şiirdir bu. İkianlamlı ya da çokanlamlı ögeler bizi masalsı bir anlatımla değişik duyuşlara, değişik tadlara, değişik sezişlere ulaştırır. Hep büyülü bir hava baskındır, hep şimdi ne olacak duygusu belirgindir. Bu havayla masalsı bir ortam oluşturulur, karton filmlerde oynuyor gibiyizdir, karşımıza haramiler çıkarılır, ortalarda garip garip adları olan birileri vardır. Bilinçaltının zengin kaynağından getirilen düşlerle, binbir gece masallarını anımsatan düşlemlerle örülmüştür bu şiirler. Bazı imgeler ürperticidir: *"içimdeki mağarada/kurumuş ölüler yatar/zehirle gülen zümrüt/ve yakut yatak içinde/bir zaman/beni uğurlamaya gelen haramiler" (Mağara).*

Asaf Halet Çelebi az tanınan, giderek unutulmakta olan şairlerimizden biridir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir, nedenlerden biri de belki antolojicilerin antolojilerine aldıkları şiir örneklerini kaynaklara inme gereği duymadan birbirlerinden alıyor olmalarıdır. Ahmet Haşim denildi mi *Karanfil* ve *Parıltı*, Yahya Kemal denildi mi *Erenköy'ünde bahar*, Faruk Nafiz denildi mi *Han duvarları*, Asaf Halet Çelebi denildi mi de *Mariyya* gelir akla. Eski şairlerimizin şiir kitaplarını kitapçı dükkanlarında da yayınevlerinde de bulamazsınız. Bütün şiirlerini okumadan bir şairi anlamak olanaksızdır. Her şair, her gerçek şair her şiirinde ayrı bir dünya kurar. Asaf Halet Çelebi için de durum aynıdır. Çelebi'nin bütün şiirlerinde ortak olan tek şey belki de zamansızlıktır, zamanın dışına çıkmadır, zamanın dağıtılması, unufak edilmesidir. Anlar vardır ama zamanlar yoktur. Zamanın bittiği bir yerde, bir zamandışılıkta olağanüstüyle yüzyüze geliriz. Zaten olağanüstünün temel niteliği zamandışılığı değil midir? Çelebi'nin şiirinde bize anlatılanlar falanca yerde ve falanca zamanda ya da iyice başka bir yerde ve iyice başka bir zamanda, olmayan bir yerde ve olmayan bir zamanda geçmiş olan şeylerdir. Onun anlattıklarını belli bir zaman çizgisine yerleştirmek olası değildir.

İBRAHİM

İbrâhim
içimdeki putları devir
elindeki baltayla
kırılan putların yerine
yenilerini koyan kim

güneş buzdan evimi yıktı
koca buzlar düştü

putların boyunları kırıldı
ibrâhim
güneşi evime sokan kim

asma bahçelerinde dolaşan güzelleri
buhtunnasır put yaptı
ben ki zamansız bahçeleri kucakladım
güzeller bende kaldı
ibrâhim
gönlümü put sanıp da kıran kim

Asaf Halet Çelebi, *Om mani pedme hum*

Zamansızlık ya da zamansal kesinliksizlik vardır ama olan biten her şey bize gelecekten ya da şimdiden çok geçmişi duyurur. Örneğin şunlar hangi zamanların yansılarıdır bilemeyiz ki: *"billur sarayında çengi dilârâ behçede bin kaplumbağa/ve inci ile donanmış fil" (Kahkaha).* Köke inmeye çalışan ama çok zaman yüzeyde kalan bir bakış biçimi belirgindir: zaman zaman kendini gösteren felsefe her zaman inandırıcı değildir. İnandırıcı olan imgelerin büyülü dünyasıdır. Belki de felsefi gibi görünen şey o büyülü masal havasını, o gizemli havayı kışkırtmak içindir, onun için yapay olarak konulmuştur. Şuna gerçek bir felsefi arayış diyebilir miyiz bilmiyorum: *"acaba ot gibi yerden mi bittim/acaba denizlerde mi şaşırdım/ve zamanı nasıl unutmaktayım//zaman unutulunca mısrı kadîm yaşanabiliyor/kendimi unutunca seni yaşıyorum/yaşamak/bu ânı yaşamaktır" (Mısrı kadîm).*

Bu danışıklı felsefenin bittiği ya da geriye çekildiği yerde zaman zaman tekerlemeleri düşündüren masalsı deyişler başlar: *"uyluk kemiğimi çıkartıp/kendime bir kadıncık yaptım/ve bir şamar vurup rafa oturttum//ben evden çıkınca kadıncığım yemeklerimi pişirdi/söküklerimi dikti/ve akşam olunca korkusundan/çıkıp rafa oturdu// geceleri kadıncığımın dizine korum başımı/ve üç kıl koparınca/uyurum" (Kadıncığım).*

Şair uzun sözlere tutkun değildir, bir konuyu alıp uzatmaz, söylemek istediğini sakızlandırmaz, kısa ve öz anlatımı yeğler, böylece çarpıcı olmaya bakar. Çelebi'nin şiir birimleri deyim yerindeyse küçük birimlerdir, onların içine sığışan dünyalar da küçük dünyalardır, dünyacıklardır. Çelebi'de destanların kucaklayacağı genişlikte duygu ve düşünce gerilimi hiçbir zaman sözkonusu olmamıştır. Bu küçük birimler arasında kopmalar görülür, bu küçük birimler arasında yapay da olsa organik bir ilişki var gibidir. Bazen de birbirine uymaz görünen ögeler yanyana getirilir ve şiir şaşırtıcı bir havada karşıtlıklar ve çeşitlilikler içinden yakalanıp getirilir. Bu yanyana gelen ve kimi hiç değilse ilk bakışta birbirine uzak düşer gibi olan ögeler basit oldukları kadar çarpıcıdırlar, çok zaman görsel olana bağlarlar bizi, zihnimizde bir resim çizerler, genelde bir resim etkisi oluştururlar. Ancak görünümler çok zaman olağan görünümler değildir, Çelebi'nin şiiri alışılmıştan yola çıkmaz, gerçeği olağanüstülükte arar: *"yeşil yapraklar/yeşil havuz/yeşil yaprakların düştüğü havuz/koyu yeşil/ve rüyamda/fıskiyenin üstünde/fırıl fırıl dönen insan" (İkinci pencere).* Olağandan hemen olağandışına, gerçeklikten hemen gerçekdışına çıkılıverir: *"allahtan pencere açmışlar içi sıkılan evlere/pencereler olmasaydı/nasıl gezerlerdi/karanlıklarda/ayağa kalkmış büyük böcekler/nasıl tırmanırlardı merdivenlerden" (Şehir).*

Böylece Asaf Halet Çelebi kolay ve düz bir anlatımla kurar şiirini, bizde şiirin kolay yazılır bir şey olduğu izlenimini uyandırarak. Şiirde, bu kolay anlatım içinde, bazen "nazım" tadı yitip gider, "nesir" havası başlar. Ancak bu nesir havası da şiirsellik adına yadırgatmayacaktır bizi: *"tahta evler eski kutulardır/apartmanlar yaldızlı nişan şekeri kutularıdır/içinde siyah ve sarı başlı böcekler oturur" (Şehir); "tavan arasına kaçan çocuk/erik ağacından görünen göğü düşünür/akşamın acısı içine çökünce uyur" (Kedi); "kilimimde namaz kılmaya gelen ayaklar/ve en çok küçük parmakları/beni görmeden üstüme basarlar" (Nedircilik yavruları).* Şiirsellik seste değil imgesellikte aranılmalıdır. Asaf Halet Çelebi'nin şiirinde imgeler ne ölçüde yadırgatıcıysa anlatım o ölçüde düzdür.

Korkunç değil ama ürkünç imgeler çıkar ara sıra ya da sık sık karşımıza. Alışılmadık nesneler, alışılmadık kişilikler... bu arada garip görünümler de çizilir: *"Gövdesinden kopmuş kelle/yukarı bakıyor/ağaçta düşüncesi var gibi" (Asuri şiiri); "sevgilim bir böcektir/taştan duvarlar içinde/karafatmalarla yaşar/beş senedir getirdiğim şekerleri yiyip elimi ısırmıştır" (Şehir); "zaman zamanına dönsün/hasta çocukları yiyen/kromanyon adamı/kovuklardaki yılanları ye" (Yamyam); "Sumüklü böcek yuvasına kaç/akşam üstüdür/şimdi kocakarı maşayla kovalar seni/kıvılcıklar sıçrar/ve ateşin üstündeki boru devrilir" (Biber).* Bu kolay kolay tasarlanamaz imgeler takıntılı bir ruhun imgeleri gibidir. Takıntı sanki pekçok şiirde şu ya da bu biçimde duyulurken *Kuşa görünme* şiirinde bütün inceliğiyle ortaya konulur E.A.Poe'nun *Kuzgun*'u gibi bir takıntı-kuş imgesi oluşturulur bu şiirde. Ayrıca *Ayna* gibi bazı şiirler de bize bu takıntılı ruhsallığı duyurmaktan geri kalmaz.

KUŞA GÖRÜNME

her sabah nafakamı getirir bir kuş
nereye kaçayım
o kuşun elinden

kuyulara saklansam
kuyulara girer
tavan aralarına kaçsam
tavan aralarını bilir
tabutlukta yatsam
gelir beni bulur sabahları

gel kız
tabutluğa gir benimle
memelerin kan içinde
bacakların yaralı
nafakamı beraber yiyelim
ve paçavraların ısıtmıyor diye bana sokul

gel kız
tabutun içinde yat benimle
yalnız kuşa görünme sabahları

Asaf Halet Çelebi, *Om mani padme hum*

Masallardaki gibi olur geçer her şey. Masallardaki ya da masalsı anlatılardaki korkunç ya da garip ögeler tüm çarpıcılıklarıyla sık sık önümüze çıkarken özellikle saraylara, cariyelere, halayıklara bağlanırlar Çelebi'nin şiirlerinde: *"zebercetten sarayımdaki halayıklarım saz benizli/badem gözlüdürler/saçları salkım salkım/omuzlarındadır/ve yaptıkları işi sessiz yaparlar"* (Halayıklarım); *"bir vardım/bir yoktum/ben doğdum/selimi salisin köşkünde"* (Nûrusiyah); *"çarşılar kuruluyor/saraylar oyuncak/insanları karınca şehirler/zamanları gördün mü/bir iğne deliğinden"* (Adımı unuttum). Sözü edilen aşklar da masalsıdır, ayrıca aşk başlıbaşına ele alınan bir tema olmaz çok zaman, herhangi bir şiirde bir yanöge olarak kendini duyurur. Aşka da çok zaman korku ve ürküntü karışır: *"gözlerin orman akşamlarından kalmadır/anlaşılmaz sözlerin var/gündüzleri bambaşka/geceleri büyücüsün/korkuyorum/mara'm/şeytanım/sivri dişlerinden/uzun ayaklarından/ve simsiyah saçlarından"* (Korkuyorum).

Böylece çelişkili duygular içiçe geçer, aşka korku karışır, sevince tedirginlik girer, iyiliğe bir başka şey... derken *Om mani padme hum* biter. Asaf Halet Çelebi'nin kitaplarına ya da kitabına girmemiş son şiirleri bize daha önceki şiirlerde yakaladığımız tadı vermekten çok uzaktırlar. Bunlar özellikle *Büyük Doğu*'da yayımlanmış şiirlerdir. Bu şiirlerinde belli ki Asaf Halet Çelebi *Büyük Doğu*'nun patronu Necip Fazıl Kısakürek'e özenmiştir. Örneğin *Memleketim* şiiri böylesi bir özenmenin havasını taşırken bize çok yavan duygular aşılar. Çelebi bu yeni şiirleriyle düpedüz şaşırtır bizi. *"Göbeğinden çıkan ağaç/Osman Gazinin/dereler/çayırlar/sürüler/Üstünde yaşadığım toprak/Muradım, Yıldırımım, Fatihim/Yeniçerim/Evliya Çelebim/Bursam İstanbulum/hele İstanbulum/Tarihim sanatım/Annem babam/Komşularım/Zenci Nergis Kalfa/Çerkes Nevres dadım/Cihangirde deniz pırıltısı içindeki evim..."* Sanırız Asaf Halet Çelebi bu şiirini çok sevmemiş, dönüp dönüp okumayı düşünmemiştir. Biz onu *Om mani padme hum*'la severiz. Yeni kuşaklar bu kitabı yakından tanırlarsa şiir beğenilerinin gelişmesine katkıda bulunurlar.

DİNGİN DUYGULARIM

Suskun öpüyor sabahı,
Tüterken dağların dumanı.
Bir çift rüzgar kuşunu,
Taşıyor kirpiklerim
Lodosundan poyrazına.
Çiçekler mevsimsiz düşüyor,
Alnımın perçemine.
Yalnızlıklar eteklerinde
Dolaşıyor inatla dolaşıyor
Sanki düşman dağların zirvesine.
Dönüp bakıyorum geriye,
Irgalanıp rengi solmuş manolyaya.
Kalbimin tellerinde,
Geriliyor yay gibi
Gözlerimin bakışı
Mıhlanır ufuktaki çizgiye.
Geçmişte kaldı hüzünler.
Bir kanat çırpışı gibi
Yüzüme astığım en içten gülüşümle,
Yalnızlık tünelinden çıkıyorum.
Oylum oylum bulutları iliştirip,
Saçlarımın tellerine.
Güneş uçtu ellerimden
Oyuncak vitrinlerine
Bende yaşam dolu bir solukla,
Geçiveriyorum imgesel, yarınlara.
Dingin duygularımla.

Mehlika BAŞER

- Bir Cumartesi -

Cumartesi Annelerine

uzaklarda
bir ana
ağlamsak
titriyor karanlığın etek uçlarında
garip bir savaşın
meçhul notalarını işliyor
düğümlenmiş
kesik
alfabetik boğazlara
gözyaşları aşina
yüreklere kazınan
yaşam savaşına
tutunmak
zor olmaması gerekir
gökyüzünün kubbesiz yıldızlarına
alev alev
tutuşuyor meydanlar
kara yıkım
aldırmıyor soluk
ışık tutuyor zindana

elleri
kızıllığında
uyuşukluğuna direniyor açlığın
savaş
unutulsun bir an
ayrılık çekmesin
gönlünce coşan çocuksu sevgiler
ne durursun
bir ana ağlıyor uzaklarda
ses ver
devrik başlı hükümlerin
yaramaz çocuğu

unutma
bir ana
kurban bin cana

öfke
aştı dizboyunu
bir kurşun sıkmak
yakışmıyor değil
kanlı ellere
değil tutmaz anamın eli
gözü bile görmez silahı
o
yüreğinin cesur hançerine bağlamış elini
meydanlar dize gelir önünde
gözyaşları kalkan
çığlığı
zincir koparan olur
kurşunların önünde

savruluyor gökyüzü
ipe gidiyor kurşunlar
yedi renk ebemkuşağı
gülümsüyor
anaların umut tanelerine
ve bulutlar
çekiliyor yalnızlığa
BARIŞ'ımın
ÖZGÜR'ümün
AŞK'ımın
ayak izleriyle

Yıldırım İshak KURT

Bu Gemi Batmayacak

Güngör GENÇAY

Şimdi on dört yaşında olan çocuklar, ortaokulu bitirmişlerdir. Ama Şadi Alkılıç'ı tanımazlar. Çünkü onu da tam on dört yıldır toprak saklıyor. Oysa ki 1967 yılında "Dünya mahkûmu" ilan edildiğinde, yurtiçi ve yurtdışı aydın çevrelerinde onu tanımayan yok gibiydi.

1916 yılında İstanbul'da doğan ve "1938 Harp Okulu Olayı" nedeniyle alaya çıkarılan Şadi Alkılıç, onun en eski dostlarından biri olan A. Kadir'in anılarında önemli bir yer tutar. Şimdi okuldaki son günlerini onun kaleminden dinleyelim.

"Subay çıkmamıza çok az zaman kalmışken, okuldaki faşistlerin ihbarı üzerine mahkemeye verildik... 1938 yılı Ocak ayının ilk haftasında bir gün, sınıf kapısı vurulmadan açıldı. İçeriye bir hakim subay, bir binbaşı, bir okul nöbetçi subayı girdi. Yanlarında bir iki çavuş ve onbaşı da vardı. Ellerinde büyük bez torbalarla. Binbaşı sert bir komut verdi.

'Herkes ellerini sıranın üstüne koysun! Hiç konuşma ve kıpırdama yok.'

Cebinden bir kağıt çıkardı ve başladı okumaya: 5271 Abdülkadir Meriçboyu, çık ortaya. 5227 Necati Çelik, çık ortaya. 5202 Naci Fikeş, çık ortaya, 5273 İsmail Özdemir, çık ortaya.' Öbür sınıflarda da aynı şey yapılır: '5490 Ömer Deniz, çık ortaya, 5408 Lütfulah Şadi Alkılıç, çık ortaya, 5362 Orhan Alkaya, çık ortaya. 1132 Galip Arda, çık ortaya.'

Yirmi bir Harp Okulu öğrencisi bu şekilde alındı. Orda, sınıfın ortasında, üstlerimiz başlarımız bir güzel arandı. Üstümüzde başımızda ne çıktıysa, sıra gözlerinde ne bulunduysa, hepsi üzerlerinde adımız yazılı bez torbalara, ayrı ayrı dolduruldu.

Sınıftan dışarı çıkarıldık. Kapı önünde koridorda süngü takmış komutanlık erleri sıralanmıştı. Baktım karşıdan bizim Şadi geliyordu, süngüler arasında. Kalın şişman sesiyle bağırıyordu.

'Ne oluyoruz yahu! Abdülhamit devrinde miyiz? Ne diye hiçbir şey söylemeden üstümüzü başımızı arayıp götürüyorsunuz bizi?'

Şadi'nin bu sözlerini zapta geçirdiler. Mahkeme sonunda birçok arkadaşlar gibi o da beraat etti. Ama gene de olaya çavuş çıkardılar.

Şadi Alkılıç'ın sorgusu da şöyle olur:

"Bu kitaplar senin mi?'

'Bu kitaplar senin mi?'

'Benim.'

'Kimden aldın? Hangi arkadaşlar verdi yani'

'Kitapçıdan aldım, kendi paramla'

'Benerci Kendini Niçin Öldürdü? ne demek?"

"Kitap adı."

'Ama bu kitap Nâzım Hikmet'in'

'Serbest satılıyor?'

'Bana bak, tepemi attırma benim. Nâzım Hikmet'in kitabıyla senin ne işin var?'

'Benim de şiir kitabım var, efendim. Ben de şairim. Merak dolayısıyla okuyorum. Kitaplarımın arasında Fuzuli Divanı da var, neden sormuyorsunuz onu?'

Komünistliği ispat edilememesine rağmen okuldan çıkarılan Şadi Alkılıç çavuş olarak Diyarbakır'a sürülür. Orada, hakkında hiçbir hüküm olmadığı halde hapse atılır.

M. Galip Ataç, o günleri: Kolkola tırmanıyoruz Seyran Tepe'nin bayırlarına. Cüce gölgeler var peşimizde. Göz hapsindeyiz. Sürgünce yaşıyoruz. Bir bakıma ikimiz de askeriz; Diyarbakır 7 Kor. Muhabere Taburunda 24 saatte 48 saat kovuşturulan birer asker.

Şadi Alkılıç "1938 Harpokulu Olayı"na adı karışıtığı için suçlu. Ben de 1937 yılında greve katıldığımdan ötürü.

Şadi sık sık hapsolduğu kışla içinde... Bir odaya kapatırlardı onu. Kapısında nöbetçi dururdu sürekli. Sapanca'lı Necati ve ben, arkadaki pencereden girer konuşur, aynı pencereden çıkardık.

Çatışmanın en kızgın aylarında, Dersim iç savaşına (Tunceli)ye yolladılar Şadi Alkılıç'ı diyerek anlatıyor. Bu sürgünün tek amacı, onu bu iç savaşta öldürtmekti.

Daha sonraki sürgün yeri ise Merzifon olur. Alkılıç'ın buradaki yaşantısı da ayrı bir özellik ve trajedi taşır. Naci Sadullah Daniş, yıllar sonra burada yaşadıklarını: Şadi Alkılıç'ı, bundan otuz yıl evvel Merzifon'da tanıdığım zaman, o da ben de , fikir suçu yönünden rütbeleri alınmış birer subaydık. O muvazzaf, ben de yedek iki sürgün eski subay!...

Sürgünde, beş çocuğunu, bir 'kanguru' fedakârlığıyla sırtında taşıdı. Kıt'a çavuşu edilmiş o genç subayın, o sırada Merzifon'da bölük kumandanı olmuş sınıf arkadaşları vardı.

Onlar, Şadi'nin haksızlığa uğramış bulunduğuna inanmış insanlardı. Bu yüzden ondan, ellerinden gelebilecek hiçbir yardımı esirgemiyorlardı. Bu sayede Şadi, cefakâr eşi Hikmet hanımla, şimdi kimisi hakim, kimisi hekim yetişebilmiş beş çocuğunun bütün ihtiyaçlarını sağlayabildikten başka o sürgünlük gurbetinde kimseciği olmayan benim imdadıma da koşuyor fukara odama sık sık yiyecek ve hatta içeçek yağdırıyordu.

Hülâsa, benim Merzifon sürgünlüğüm Şadi Alkılıç sayesinde, adeta refah içinde geçti" diyerek anlatıyor.

Daha sonra İstanbul'a gelerek tanıdıkları aracılığıyla iş bulan Alkılıç 1962 yılında Cumhuriyet gazetisinin açtığı "Liberalizm mi, yoksa sosyalizm mi?" konulu yarışmaya karısı Hikmet Alkılıç'ın adını kullanarak "Türkiye'nin Tek Kurtuluş Yolu Sosyalizm" başlıklı makalesiyle katılıyor. Harekete geçen sermaye çevreleri ile Adalet Bakanı'nın yanlı tutumu sonucu, yazıda komünizm propagandası yapıldığı gerekçesiyle Alkılıç ile gazetenin yazıişleri Müdürü Kayhan Sağlamer tutuklanıyor.

Makale konusunda ünlü bilgin Bertrand Russel: "Şadi Alkılıç'a yapılan barbarca bir zulümdür", İtalya Cumhurbaşkanı Saragat: " Herhangi bir Batı sosyalistinin altına imza koybaileceği bir yazıdır", İtalya Sosyalist Partisi lideri Prof. Nenni: Bugün General Franco'nun İspanya'sı hariç, hiçbir memlekette, makaledeki gibi bir yazı dava konusu olamaz" demekte, daha birçok yabancı bilim ve siyaset adamı da aynı türden görüşleri paylaşmakta, bu görüşlerini yazılı ve sözlü olarak ifade etmektedirler...

Çetin Altan, İlhan Selçuk, Aziz Nesin, Refik Erduran, Yaşar Kemal, Kemal Biselman, Abdi İpekçi, Mehmet Barlak, Kemal Sülker, Çetin Özek, Galip Ataç gerek Şadi Alkılıç, gerekse haksız ve çelişkiler içinde yürüyen dava konusunda çeşitli yazılar yazıyorlar. Ayrıntıları açıklıyorlar.

Le Monde, New York Hard Tribune, Times ve *Guardian* gibi geniş bir okuyucu kitlesi olan yabancı dergiler olayı kınayıcı yayınlar yapıyorlar.

İngiltere'de bulunan "Kardeş Derneği"nin başkanı Selma Ashwarth ise hem Türkiye'yi protesto ederek, hem de birçok ülkedeki demokratik kitle kuruluşlarının ortak mücadelesini ve desteğini isteyerek konuyu dünyaya duyuruyor.

Dava, çeşitli zikzaklar çizerek sürüyor. 1. ve 2. Ağır Ceza Mahkemeleri davaya bakmaktan çekiliyorlar. 3. Ağır Ceza Mahkemesi ise, az rastlanan bir dürüstlük göstererek beraat kararı veriyor. Bu kararı bozan Yargıtay'ı ise, o güne dek bir eşine daha rastlanmayan protesto edici bir tavırla yanıtlıyor. Davaya bakmakla görevlendirilen 5. Ağır Ceza Mahkemesi, beraat kararını bir kez daha yineliyor. İstanbul Üniversitesi Anayasa profesörü Dr. Hüseyin Nail Kübalı, İstanbul Üniversitesi İktisadi Doktrinler Tarihi doçenti Dr. Oktay Yenel ve Mobil Oil şirketi memurlarından Hazım Atıf Kuyucak'ın bilirkişi olduğu, reddi hakim, avukat azilleri, ceza-itiraz-beraat arasında uzunca bir süre gidip gelen mahkeme sonrasında Şadi Alkılıç, yedi yıla varan bir ceza yemekten kurtulamıyor. Cezaevinden çıktıktan sonraki yaşam kesitini Ömer Nida: "Biz Konuşacağız" adlı kitabında: ".. Daha sonraki tarihlerde Şadi ile birbirimize yakınlaştık. Kişiliği üzerine söz edecek kadar da dostluğumuz pekişti. Ününden yararlanarak, biraz kapı aşındırsaydı, kazançlar elde edebilirdi. Ama onurlu bir insanın yapabileceği şey değildi bu. Şadi böyle yerlere gidip yüzsuyu dökmedi, ekonomik ve politik mücadele veren işçi kuruluşlarına gitti. İşçi sınıfının liderleriyle dost oldu. 'İşsizlik ve Parasızlıkla Savaş Derneği"nde çalıştı. Son zamanlarında maddi yoksunluklar içinde yaşadı?" diyor ve ekliyor " 18 Temmuz 1983 günü Karacaahmet'de mezarına toprak atarken, çevreme şöyle bir bakındım da, 1960'lı 1963'lü yıllardan tanıdığım bir-iki kişiyi ancak görebildim. Osman İşçi ve Nuri Mermer..."

Ben hapis olurum... ben sürgün edilirim... ben ölürüm... Fakat tarih ve adalet ölmez, sürgün edilemez, hapis edilemez ve asla unutmaz" diyen Şadi Alkılıç'ın ölümü üzerinden tam 14 yıl geçmiş. Ama bugün ondört yaşında olan çocuklar onu tanımıyor. Arkadaşları büyük bir çoğunluğu göçmüş durumda!..

Burjuvazinin yoketmeye çalıştığı adlar arasında. *Çırpınışlar* (1934), *Bir Elde Kitap Bir Elde Bayrak* (1960) adlı iki şiir kitabı bulunan Şadi Alkılç da var. Ama o "Bizim Gemi" adlı şiirinde:

"... Kara kara dalgalar
Batıramayacakları gemiye
Boşuna torpil atıyorlar...
Bu gemi batmaz
Bu gemi batmayacak!..
Her gün yeni bir rüzgar
Her gün yeni bir şafak!"

dediği dizelerle bir inanışın ve bu yolda yaptığı kavganın anıtı olarak aramızda dolaşıyor. Evet... Bugün, ülkenin içinde bulunduğu durum, dünden daha karanlık bir tablo çiziyor. İnsani değerlerin tümden silinmek istendiği, ilişkilerin yozlaştığı, devlet terörünün yoğunluk kazandığı bir dönemi sürüyoruz. Ama, bunca zulüm ve hainliklere karşın batmamış bir gemi devraldık, bundan sonra da bu gemiyi biz batırtmayacağız.

Çeviri Şiir, Yazınsal Bir Yaratı mıdır?

Ahmet NECDET

"Bir şiir/bin bir çeviri" sözü, mâlûm'u ilâm anlamına gelse bile, yine de çarpıcı bir gerçeği yansıtmaktan geri durmaz: Bu gerçek, şiirin tekliği, biricikliği ve bir başka türlü var olamayacağı düşüncesine götürür bizi. Aslında şiirin "tek", çevirisinin ise "bin bir" türlü olması, şiirin yazıldığı dil ile çevrildiği dilin karşılıklı konumunu belirleme, bir başka deyişle iki farklı dilin varlığını ortaya koyma bakımından bir değer ve önem taşır. "Tek" olan şiirin bir başka dildeki çevirisinin "bin bir" türlü olacağı düşüncesi, sadece bir yakıştırmadır. Bunun "bin bir" türlü değil de, "on bin bir" veya "yüz bin bir" türlü olmayacağını, olamayacağını ileri sürmek elbette ki mümkün değildir. İyi ama böyle bir sonuç, "şiir çevrilemez, hattâ yazılmış olduğu dile bile" diyenlerin ekmeğine yağ sürmekten başka neye yarayabilir?

Çevirmen, her şeyden önce bir *anlam* aktarıcısıdır. Bununla beraber böyle bir aktarıcılığın şiiri çevirmeye yetmeyeceği de açıktır. Anlam veya içeriği bir başka dile taşırken, bu anlam ve içeriğe sıkı sıkıya bağlı kalınması, şiir kadar, şairine duyulan saygının da bir belirtisi sayılmalıdır. Hiçbir şair, söylemediği bir sözün, kendisine aitmiş gibi bir başka dilde söylenmesine rıza göstermez, gösteremez, diyorum. Buna karşılık, bir şiirin anlamını, ona yüzde yüz bağlı kalarak bir başka dile aktarmanın şiir çevirmeye yetmeyeceğini de biliyorum. Burada karşımıza çıkan en büyük güçlük, o şiirin yapısını oluşturan ögelerin çeviri yapılacak dile nasıl aktarılacağı sorunudur: *Şaire özgü* deyiş, söyleyiş ve anlatış biçimini, o dile nasıl taşıyacağız? Yaratıya dayanan böyle bir çabayı, bir yabancı dili en iyi biçimde okuyup yazabilen bir şair bile, kendi şiiri için "bire bir" başarılı kılamaz.

Burada şöyle bir soru çıkıyor karşımıza: Şairin başaramadığını, çevirmen nasıl başaracaktır? Bu soru, bir başka soruya kapı açmaktadır: Çevirmenin işi, bir şiiri bir başka dilde yazmak, yeniden yaratmak mıdır?

Kimi şair ve yazarlara göre, çevirmenin böyle bir işi, uğraşı olamaz. Bu müthiş savın dayandığı düşünce ise -izin verirseniz cesaretle söyleyeceğim- *basmakalıp*tır: Şiir tektir, biriciktir, bir başka dile çevrilemez, hattâ yazıldığı dile bile!

Peki, nedir çevirmenin işi ve uğraşı? O, neyin nesiyle uğraşmakta, neyi kanıtlamaya çalışmaktadır?

Önce şu soruya sağlıklı bir cevap aramak gerekiyor: Şiire gönül vermiş bir kişi, Baudelaire'i anlamak için fransızca, Whitman veya Eliot'ı tanımak için ingilizce, Dante Alighieri'ye ulaşmak için italyanca, Lorca ile Neruda'dan tad almak için ispanyolca, Mayakovski'nin şiir dünyasına girmek için rusca, Celan'la tanışabilmek için almanca, Mevlâna veya Hâfız'la buluşmak için farsça... öğrenmek zorunda mıdır? Listeyi uzatabiliriz. Yeryüzünde 6000 kadar dil ve lehçenin varlığını göz önünde tutarsak, dünya şiirine kapı açmak için, çevirinin gücüne ve işlevselliğine karşı çıkmak veya bunun gereksiz bir çaba olduğunu ileri sürmek mümkün müdür?

Kim ne derse desin, başarı derecesi tartışılabilir bir husus oluştursa da, bu satırların yazarı, şiir çevirisinin artistik bir uğraş olduğunu ve bu bakımdan da "yaratı"ya değgin bazı özellikler taşıyabileceğini düşünmektedir. Buna güzel bir örnek olarak, Orhan Veli'nin Fransız şairi Charles Cros (1842-1888)'dan dilimize çevirdiği "Le Hareng Saur/Çiroznâme"yi ele alalım: Aslı kadar, belki aslından da güzel bir şiir çevirisidir Çiroznâme! Sözlerimin daha iyi anlaşılabilmesi için, bu şiirden ve çevirisinden bazı dizeleri aktarmak istiyorum:

Il laisse aller le marteau-qui tombe, qui tombe, qui tombe,
(Attı çekici elinden - düş Allahım düş)
Il resdescend de l'échelle - haute, haute, haute,
(İndi merdivenden tekrar - tıkır da tıkır)

Orhan Veli'nin burada "qui tombe, qui tombe, qui tombe" için kullandığı "düş Allahım düş" deyimi, bence, tartışılmaz güzellikte bir buluştur. Öbür dizedeki "haute, haute, haute" karşılığı olarak kullanılan "tıkır da tıkır" da, yine benim açımdan, sanatsal bir değer taşımaktadır. Denebilir ki, şair merdivenden inmeyi değil de, merdivenin "yüksek mi yüksek" olduğunu betimleme çabası içindedir. Ne gam! Orhan Veli, bu çabanın beyhûde bir çaba olduğu ve gereksiz bir tekrar'ı yansıttığı düşüncesiyle yola çıkmış gibidir. Zira Charles Cros, şiirin baş tarafında, merdivenin "yüksek mi yüksek" olduğunu zâten ağzından kaçırmıştır. Orhan Veli ise, bir çevirmen olarak gerçeğin beş dize aşağıda "tekrarın tekrar"ı biçiminde bir kez daha sunulması yerine, merdivenden inme fiiline ivme kazandırmaktadır: Tıkır da tıkır!

İşte bir şiiri yeniden yazma ve yaratmaya değgin çarpıcı bir örnek!

Dostum Anıl Meriçelli, bundan otuz yıl kadar önce, bakınız neler demiş: "İnsan çevirmek istediği şiiri yeniden yazmak, yeniden yaşamak zorunda. Bu da büyük bir güç, büyük bir yetenek isteyen iş" (*Çağdaş İngiliz-Amerikan Şiiri*, 1968, s.8)

Meriçelli'nin bunca yıl sonra, çevirmek istediği bir şiiri yeniden yazması ve yaşaması, yüreğinin büyüklüğü kadar, gücünün ve yeteneğinin büyüklüğüne de bir kanıt oluşturuyor.

Yaşasın şairler ve onların şiirini başka dillere, kültürlere bıkıp usanmadan taşıyan alçakgönüllü çevirmenler!

Şiirin Yazımı ve Toplumcu Anlayış II

Cafer YILDIRIM

Önceki yazımızda noktalama işaretleri merkezli olmak üzere yazım kurallarıyla ilgili M.H.Doğan'la Çetin Boğa arasında bir tartışma çıktığını, bu tartışmaya da, Çetin Boğa'nın şu görüşünün yolaçtığını belirtmiştim.

"Şiirin, dilin gramer kurallarına uymaması gerektiği hakkında iddialar saçmadır. Anlamı savunan şiir, ses, ölçü ve ahengine göre noktalama kullanmalıdır. Dilin kelime hazinesi, gramer kurallarına uygun düşecek, onu bozmayacak uyumlu kelimelerle zenginleştirilir..." (Nar Çiçekleri Şiir Bülteni, Sayı 5, 1986).

Mehmet H.Doğan, Broy dergisinde bu görüşü karşı durur ve şiirin tarihinden, sosyalist gerçekçi şiir tarihinden örnekler verecek Çetin Boğa'yı sıkıştırmaya çalışır. "Çetin Boğa'ya daha birçok şeyin yanında, noktalama kullanmanın ya da kullanmamanın sosyalist gerçekçilikle en ufak bir ilintisi olmadığını; bunun yalnızca teknik bir ayrıntı olduğunu anlatmak için ne demeli, nerelerden örnek getirmeli?

Mallerme'nin, Apolinaire'nin çoğu şiirlerinde noktalama işaretlerini kaldırdıklarını, Atilla İlhan'ın ta en başından beri şiirlerinde noktalamaya boykot ilan etmiş olduğunu; Nazım'ın "Saman Sarısı" adlı uzun şiirinde bir tek noktalama olduğunu, o da en son sözcükten sonra, söylersem inanır mı noktalamasız şiirin burjuva aldatmacası olmadığına?" (Broy Şiir Dergisi, Sayı 9, 1986)

Çetin Boğa tabii ki inanmıyor, belki Nazım örneği karşısında biraz duraksıyor: "Yazımızda noktalamanın sosyalist gerçekçiliğin bir gereği olduğu söylenmemiştir." diyor *Nar Çiçekleri Şiir Bülteni*'nin bir sonraki sayısında. Ancak hiç geri adım atmak niyetinde olmadığını gösteriyor ve hatta duraksadığı noktadan daha ileriye yürüyerek kesin noktayı koyuyor: "Bizim belirttiğimiz "anlamı" savunan şiirin, noktalamayı kullanması gerektiğidir. Ancak, sosyalist gerçekçilikte anlamın önemi düşünüldüğünde: bunun aynı zamanda sosyalist gerçekçiliğin bir gereği olduğunu, burada söyleyebiliriz. (Nar Çiçekleri Şiir Bülteni Eki, 1986)

Sözkonusu yazı sosyalist gerçekçiliği savunan *Gerçek Sanat* dergisi tarafından ayın eleştirisi seçilerek, bir de *Gerçek Sanat* dergisinde yayınlanıyor. Sosyalist gerçekçilik adına Çetin Boğa tarafından yazılan paragraflar bu yöndeki genel anlayışın tipik bir ifadesidir. Noktalama işaretlerinin savunusu anlam zemininde yapılmakta, gündelik dilin kurallarına göre düzenlenmiş bir şiirin anlamı iyi ileteceğine inanılmakta, böylesi bir tutumun sosyalist gerçekçiliğin gereği olduğu bağlantısı kurulmaktadır.

Oysa yanılgı tam da bu noktadadır. Dil denen çatı birliğine sahip olsalar da şiir dili ile genel dilin farklılığı üzerinde yeterince durduk. Farklı yapılara, farklı alanlara aynı araçları özgü kılmak, şiirin dizgesini düzyazının gereçleriyle yönlendirmeye kalkmak hiç de beklenen sonucu vermez. Daha önce de belirttiğimiz gibi şiir bir ezgi bütünlüğüdür, bir çağrışım alanıdır ve şiir ancak bu noktadan doğru gerçek dille ilgilidir, onun farklı zeminde kendi gerçekliğini kurmuş bir türevidir.

Kendine özgü niteliklerle varolabilmesi için sözcükler genel dilde olduğundan değişik biçimde bileşimlere sokulmuştur. Gramen kuralları yeniden yorumlanmıştır. Dilin bütün unsurları yeniden, yeni birşey yaratmak için kullanılmıştır. Çağrışımla ezgi, ezgi ile anlam, anlam ile çağrışım ve temele yerleştirilmiş assonantlar, aliterasyonlar, uyakların armonisi ile günlük dilin sahiciliği bu yeni davranış sonucu hiçbir başka türde olmadığı denli girift bir ilişkiler zincirinin halkaları haline gelmiştir. Her halka aynı zamanda bir başına kapsayıcı bir unsur olarak da varolabilmiştir.

Böylesi bir yapılanışa, bir ilişkiler sistemine, kaynaşmışlık düzenine nerede, ne zaman, hangi durumda kullanılacakları belirlenmiş, görevleri tanımlanmış olan işaret ve kuralları dayatmak anlamı yönlendirmez. Tam tersine anlamı parçalar, iletimin iç ahengini bozar, sağlanmak istenen etkinin gücünü kırar.

Genel yazım ile şiirin uyuşmazlığı noktalama işaretleri ile büyük harf kullanımı noktasında yoğunlaşmış olmakla birlikte, bunları aşan bir kapsama sahiptir. Şiirin yazımıyla düzyazınınki karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutulduğunda daha başka ayrılıkların da uç vermeye başladığı görülecektir. Görünen odur ki şiirle nesrin yazımı süreç içinde daha da farklılaşacaktır.

Şiir Okuru

Orhan Veli'nin anlattığı gibi oluyor tam, bir şey düşüyor elinden yere. Sokaklar, şarkılar, gelip geçen insanlar, koşan çocuklar, pırıl pırıl çarşılarla her zamanki gibiyken hayat, bir şey düşüyor elinden yere.

Belki şiirle ilgili olduğumdandır, nedense benim tanıklığımda hep gül oluyor o düşen şey. Karşılığını bir şairde buluyor. Hiç kimse farkında değilken, bu yüzdendir kaçıncı ölümüyle burkuldum kaç şairin. İncinişlerin akışı üzerindense yine gürültüyle akışı sürdü günlerin.

Sanmayın ki demir ökçeli dikta rejimlerinden söz edeceğim. Şairleri öldürenler bu rejimlerin varlığını sürdüren ve ancak bu rejimlerle varolbailen nesepsiz yöneticiler, biricik kaygısı talandan nemalanmak olan siyaset düşükleri de değil. Benim tanık olduğum ölümlerde bilgi ve sanat donanımından uzak tutulan toplumların inceliği boğan yapılarının da payı yok.

En amansız zulüm ortamlarında da üretilebilir bir sanattır şiir. Bir bildiri, bir silah gibi dolaşabilir elden ele. Yürekten yüreğe güç taşır. Şairlerin sanatını icra için meydan bulmak durumunda olan orta oyuncuların zorunlulukları ile koşullu oldukları çağlar geride kalmıştır artık. Şairi özgür kılan bir diğer etmen ise anlatımındaki tılsımı her biçimde kodlayabilme yetisine sahip bulunmasıdır. Katili katil, işkenceciyi işkenceci sözcüğü üzerinden anlatma engelini aşamayanlar sözcüklerin gizemli coğrafyasında at koşturmayı bilmeyen ya da henüz öğrenememiş olanlardır. Ganimet ve güce ruhunu satmış zorbalar, edindiği uşaklık konunda keyif sürmeyi beceri sayan zavallılar, eyyamcılar, aklı ve yüreği çelinmiş insanlar ve bütün bunların damgasını vurduğu toplumsal ortam da ebedi bir tehdit oluşturmaz şair için.

Nedense şairleri en fazla yaralayanların hançerleye hançerleye öldürenlerin şiir okurları olduğunu gördüm ben. Bu noktada koşutlukları başka alanlarda da görülen bir oluşumdan söz edeceğim. Güçlü şairlerin yarattıkları beğeni ve duyguların biçemleri yaygınlık kazandığı oranda olumsuzluklarını da hızla üretmeye başlıyor. O şairlerin şiirinden beslenen kalıp bir okur kitlesi oluşuyor. Alım ve etkilenim telleri sevilen o şairlerin yaydıkları dalgaya ayarlı okurun kapıları öteki şair ve şiirlere sımsıkı kapanıyor. Zihindeki tasavvurlar yönünde rol biçilen şairlere ise ya ötekiler gibi yazmak ya da okurun davetkar cennetini gözden çıkarmak kalıyor.

Yenilikçi güçlü şairlerin biçemleri tarafından belirlenen beğeni ve zevk profilinin adını *İnsancıl* bürosunda tesadüf ettiğim Kemal Özer'den öğrendim. O yeni biçemler kurmuş olan şairlerin bu biçemlerinin kısa sürede başka şairler tarafından anonimleştirildiği tespitin

*** 'ku kuli kuk"**

pusatlarını kuşanarak
tepelerden uçverir gün
çatılar yolağızları
sonra odalar aydınlanır

bütün duldalar
kuytuluklarsa onundur
öldü sanırlar
perdelerin arasına saklanır o

'ku kuli kuk'
her akşam
kapanır perdeler
sobeler bizi karanlık

Şenol GÜREL

** Doğuda bir çocuk oyununda (saklambaç benzeri) kullanılan bir söz. Sobe karşılar niteliktedir.*

yapmıştı. Ortak bir beğenide buluşan, giderek aynılaşan ve her şaire, her şiire kalıp bir duyarlıkla yaklaşan okur için de kavram aynı nalam çerçevesine oturuyor.

Bu tip okuru kolayca fark edebilirsiniz. Yeni bir şiir kitabı, yeni bir şair önerdiğinizde, anonim okurun, anonimleşmiş beğeninin tavrı meraksızlığı ve ilgisizliğiyle kendini hemen ele verir. O size Nazım Hikmet, Enver Gökçe, Ahmet Arif, Hasan Hüseyin, Turgut Uyar ya da Murathan Mungan'dan sözeder. Byölece hem şiirle haşır neşir olduğunu, şiir dünyasına ilişkin önemsenmesi gereken bir kültür edindiğini anlatmış olur hem de önerdiğiniz şairi, okuduğunuz şiiri pek tutmadığını.

Adını andığım şairleri ben de çok severim. Enver Gökçe ile Murathan Mungan'ın daha özel bir yeri de vardır şiir beğenimde. Ne var ki sadece bu altı iyi şairin bulunduğu bir Türkiye ürpertir beni. Bütün şairlerin bu altı şair gibi yazdığı, bütün okurların bu altı şairle mest olduğu bir üklede hangi şiir coğrafyasından söz edilebilir. Şiirin geleceği adına nasıl umut beslenebilir...

Bütün çiçeklerin gül olduğu bir bahçede güllerin kaktüsleşeceğini söylemişti bir gün Zihni Anadol. Nazım'ın, Ahmet Arif'in ve diğer sevdiğimiz şairlerin kaktüsleşmesini istemiyorsak farklılıkların, farklı söylem, farklı biçem anlatım ve tatların, değişik duyarlıkların farkına varmalıyız. Her gün bir kıyıda bir şairin üstelik şiir sevgimizle hançerlenmesini istemiyorsak bize bir tek yol kalıyor: Bütün şairleri okuyarak kendimizi aşmak.

Anlamak, Eleştirmekten Zordur!

Mustafa TOPAL

Bilgi Edinmeden Düşünce Edinme Hastalığımız

Düşün yaşamımızın belki de en olumsuz geleneklerinden biri herkesin çok kolay düşünceler... kuramsal yargılar edinmesi ve bunları inatla savunmasıdır.

Açık oturumlarda, panellerde... izliyoruz. Diyelim TÜSİAD rapor yayınlamış. Herkes, her yerde raporu yerden yere vuruyor. Herkesin, konunun uzmanı olsun olmasın, söyleyecek... eleştirecek yığınla sözü var.

Ama arada yavaşça sokulup ateşli konuşmacıya soruyorsunuz:

Oldukça acımasız eleştiriler yapıyorsunuz. Raporu iyi incelediniz galiba. Gerçekten raporu okudunuz mu?

O da ne? Biraz önce esip gürleyen, raporu yerin dibine sokup sokup çıkaran ateşli konuşmacı birden pısıverdi, küçüldü... kekelemeye başladı:

Şey... henüz okuma fırsatım olmadı. Basından izlediğim kadarıyla... yani arkadaşlar biraz söz etmişlerdi de...

Ne yazık ki bu olumsuzluk *İnsancıl* okurları kadar, biz *İnsancıl* yazarları için de geçerli. Bunda şaşılacak bir şey yok. Hepimiz bu ülkede, bu kültür havasını soluyarak yetiştik. Dolayısıyla bu zaaftan kurtulmamız kolay olmayacak.

Kuantum fiziğiyle ilgili tanıtıcı yazımda özenle düşüncelerimi yazmaya çalıştım. Düşünceci Kant, Berkeley vb. ile arama kalın çizgiler çektim. Hiç de gerekmediği halde düşünceciliği, çağcıl türevi postmodernizmi eleştirdim. Özdekçi bakış açımın altını çizdim. Ama heyhat! Yazdıklarımın hiçbir önemi olmadı. Birileri inatla beni düşüncecilikle... bilinemezcilikle, dahası postmodernciIikle suçladı. Eee... değilmi ki ben Marks'ı eleştirmiştim, demek ki bende bir şeyler mutlaka olmalıydı(!)

Doğaldır. Herkes birilerini eleştirebilir. Ama benim de eleştiricilerimden beni anlayıp, söylediklerim üzerinden beni eleştirmelerini isteme hakkım olmalı. Kişi ne felsefeden, ne kuantum fiziğinden haberli. En temel bilgilerden yoksun. Örneğin belirsizlik ilkesi diye bir şey duymuş, ama nedir, ne anlama gelir hiçbir şey bilmiyor. Bilmisel bir ilkeye "cahil cesaretiyle" saldırıyor. Onu yok sayıyor, hiç anlamadığı bu ilkeden söz eden herkesi Kantçı, Berkeleyci... postmodern sanıyor. İşin kötüsü düşüncecilik nedir onu da bilmiyor (!!!)

Bir başka örnek. Birisi beni Aristoteles'i küçümsemekle suçluyor. Hem de Aristoteles'i övdüğüm yazıma dayanarak (!?) *İnsancıl*'da çıkan en az 3-4 yazımda Aristoteles'e solcularımızın yaptığı haksızlıkları teşhir etmeme karşın beni Aristoteles'i küçümsemekle suçlayan birine ne yanıt verebilirim? Sanırım böylesi durumlarda söylenecek tek şey şu olabilir: Burada söz biter, susmalı!

İlk başlarda bu duruma tepki duyuyor, için için bu "anlayışsızlıklar"a kızıyordum. Bir süre sonra benzer eleştiriler yakın dostlarımdan da gelince kızgınlığım geçti. Demek ki bende bir eksiklik... bir sakatlık var, demeye başladım.

Ne var ki bir süre sonra bir şey dikkatimi çekti. Kimileri bana "burjuva liberali", "postmodern", "düşünceci" derken kimileri "katı solcu", "sekter marksçı" diyordu. İyi ama bu nasıl oluyordu. Aynı anda iki zıt uçta nasıl görülüyordum? Bu, en azından bazı eleştirilerin oldukça öznel oldukları anlamına gelmiyor muydu?

Sanırım bana gelen eleştirilerin bir kısmı düşünce geleneklerimizle ve ruhbilimsel bazı eğilimlerle ilgili. İnsanlar kuşkucu olmak, yeni bilgi ve savlar karşısında güç beğenir (müşkülpesent) olmak yerine bildik düşünce kalıpları ve düşünsel inançlarıyla tavır belirliyorlar. Kısacası bizdeki *anlamadan eleştirme* zaafının bu işte önemli bir rolü var gibi geliyor bana.

İnsanlarımız bilgi edinmeden kolayca kesin yargılar... düşünceler ediniyorlar. *Anlamadan eleştirme* zaafıyla bireşen bu durum sonuçta kolay ve ucuz eleştiri sağanağına yol açıyor. Karşıdaki insanın söyledikleri akıl süzgecinden değil, delikleri geniş gönül eleğinden geçiriliyor. Böyle olunca da insanlarımız akıl ve mantıkla değil, duygu ve sezgiyle olayları kavramaya çalışıyorlar.

Bizdeki çözümleme, yorumlama ve eleştirmede duygu ve sezgini rolünü anlamak pek zor bir iş değil. Dost söyleşileri, açık oturumlar, paneller... tartışmalar şöyle bir anımsansın yeter.

- Herkes birbirini dinlemeden bağıra çağıra konuşmaya başlar. Hızını alamayanlar ayağa kalkıp el kol hareketlerine başlar.

- Bu durum olmadığında "rakip" konuşurken gözler tavana dikilir, ayaklar öfkeyle sık sık yere değdirilir, hızlı hızlı soluk alınır.

Ya da "rakibe" alaycı bir biçimde, hatta sırıtarak bakılır... gülünür. Baş ağır ağır sallanarak "külahıma anlat sen" demeye getirilir.

Ya da konuşmacı alenen dinlenmez. Ya esneme numarası yapılarak "yeter, sus artık" uyarısı yapılır, ya hafiften kestirilir, ya da başka şeylerle oyalanılır.

Tartışma adabımızda bunların olmadığını kim söyleyebilir?

Bu durmuun asıl nedeninin duygu ve sezgiyle konuları ele alma ve *anlamadan eleştirme* hastalığımız olduğunu sanıyorum.

Eleştiriden Gocunmak

Bütün bunlar Sayın M.S. Çalışkan'ın "Yapmak, Yapın Demekten Zordur" (İnsancıl, Sayı 77) başlıklı yazısını okuduktan sonra aklıma gelenler. Sayın M. S. Çalışkan benim üç felsefecimize (Ö.N.Soykan, A.Timuçin, B. Çotuksöken) haksızlık yaptığıma karar vermiş. Ardından oldukça duygusal bir savunma yapmış. Oysa benim yazımı serinkanlı bir biçimde okumuş olsaydı durumun bir hayli farklı olduğunu görebilirdi.

Ben sözkonusu üç felsefecimizi ne küçümsüyorum, ne de onları belli yazılarıyla değerlendiriyorum. Tersine, bir felsefe gönüldeşi olarak onlardan birçok şey öğrendim. Daha da öğreneceklerimden başka...

Benim karşı çıktığım şu: sırf *İnsancıl*'da yazıyorlar diye bu felsefecilerimize ayrı bir misyon biçmek (!) Bu yanlış.

Neden yanlış?

Felsefe açısından bakıldıkta Sayın B. Çotuksöken'i hocaları N. Uygur ve T.Mengüşoğlu'ndan ya da A. Kaynardağ ve V. Hacıkadiroğlu'ndan ayırmamız için ortada bir neden yok. Onun *İnsancıl*'daki yazıları böyle bir ayrıma neden olamaz. Diğer yazıları ve kitapları açısından da aynı şey geçerli. Sanırım kendisi de böyle yapay ayrımlara karşı çıkacaktır.

Aynı durum Ö. N. Soykan için de geçerli. Evet... O Schelling'i bize tanıtarak diyalektiği daha iyi anlamamıza yardım etti. Ama A. İnam, D.Özlem, A. Yardımlı, T. Altuğ, A. Denkel, M. Gökberk... S. Hilav olmasa Marks öncesi diyalektiği (Kant, Fichte, Hegel...) anlayabilir miydik?

Ülkemizdeki felsefeciler arasında bir ayrım yapacaksak, bu felsefeye yaptıkları nicel katkılar açısından olmamalı. Böylesi bir ayrımda kimin ne katkıda bulunacağını belirlemek sanıldığınca kolay bir iş değildir. Dahası bu, harcanan emeklere saygısızlık olur. Ayrımı nicel göstergelere bakıp değil, nitel dönüşümlerde aramalıyız.

Bu nitel dönüşümün ne olacağı ise ortadadır.

Ya ülkemizdeki felsefi durumdan... düzeyden hoşnut olup "her şey yolunda, her şey iyi gidiyor" deyip varolanla yetineceğiz, ya da "bu gidişte bir yanlışlık var, bunu değiştirmeliyiz" deyip köklü... yeni bir yönelim içine gireceğiz.

Benim tavrım açık. Her birine ne kadar saygı duyarsam duyayım yukarda adı geçen tüm felsefecilerimizi, söz konusu üçlü de dahil, eksik buluyorum. Onların bizdeki resmi felsefeden kopamadıklarını söylüyorum. Dolayısıyla aşılmaları gerekiyor. Konuya böyle baktığım için şöyle yazdım:

"Felsefe cephesinden ülkemizde yeni bir yönelime ilişkin onlarda hiçbir ipucu yok" (İnsancıl, Sayı 77)

Bu üç felsefecimizin bizdeki resmi-belletimci-anlayışa hesaplaştıklarını kim söyleyebilir? Felsefenin ortaya çıkışına, evrimine, yürütülüş biçimine... neliğine ilişkin belletimci anlayıştan farklı ne söylüyorlar? Söylüyorlarsa hangi kitapta... hangi yazıda?

İnsancıl sayfalarında bir Türk felsefesi var mı, yok mu? tartışması yapıyoruz. Neden? Belletimciler bunu tartışmadılar. Söz konusu üç felsefecimiz de tartışmadı. Biz tartıştığımıza göre bu konuda bir eksiklik görüyoruz demek ki. Onları yeterli bulsak, beğensek onları elatmadıkları, gerek görmedikleri böyle bir konuyu neden tartışalım?

Kaldı ki benim beğenmediklerim yalnızca onlar değil. Üzerimde emeği olsa da Cengiz abiyi de beğenmiyorum. "Berrin Taş bir söz söylese ceketimi alır giderim" dediği için onu eleştirdim. "Böyle mücadele mi verilir?" dedim.

Daha var. Cengiz abi ve A. Timuçin şehir şehir dolaşıyor, insanlara sağlıklı... yöntemli düşünme öğretmeye çalışıyorlar. Sonra da "yetişemiyoruz, zaman yetmiyor" diyorlar. Cengiz abi bana yazıyor: "İşim başımdan aşkın değil, çok çok aşkın" Aşkın olur tabii! 20 yıl önce 15-20 genç eğitseydiniz şimdi şehir şehir dolaşmak zorunda kalmazdınız!

Şimdi ben Cengiz abiyi eleştiriyorum... beğenmiyorum diye onun çabalarını... katkılarını görmezden gelmiş mi oluyorum?

Bu ülkede düşün dünyasında işlerin kötü olduğu açık. Yeni bir şeyler yapmalı, ama bunun için öncelikle

"eskilerle" hesaplaşmak gerekiyor. Onları aşmadan yeni bir şeyler nasıl ortaya konabilir? Yadsımadan, yıkmadan... eleştirmeden yeninin boyverdiği nerede görülmüş? Kuşkusuz tümüyle inkarcı olmamak, kadir bilir olmak, haksızlık etmemek gerekiyor. Saygılı olmak, tutarlı davranmak gerekiyor.

"Ustasını geçmeyen öğrenci iyi bir öğrenci değildir." (Mikelanj)

Bu sözün doğruluğuna bütün bir düşünce tarihi... sanat tarihi tanıktır. Bu sözden felsefecilerimiz belli sonuçlar çıkartacaktır.

İmam-ı Azam'ın sevdiğim bir sözü var: "Bizim doğru görüşümüz hata taşıyabilir, bizden başkasının yanlış görüşünde de doğru bulunabilir. Kim bizim sözümüzden daha iyisiyle gelirse onu kabul ederiz."

Tüm felsefeci ve düşün insanlarımızın *Hakikat aşıkları* olacakları, eleştiriden gocunmayacakları günlerin yakın olmasını diliyorum.

Felsefe Ne Değildir?

Sayın M. S. Çalışkan felsefecilerimizi incelemeden hemencecik yargıya vardığım kanısında. Buna inandığı için "yapmak, yapın demekten zordur" deme gereği duymuş.

Sayın B. Çotuksöken'in felsefe anlayışını değerlendirirken kendimi *İnsancıl*'daki yazılarla sınırlamamın bir nedeni vardı. Dergi okurlarının farklı kaynaklara ulaşamayabileceklerini gözönünde tutmuştum. Ama madem konu açıldı tartışmayı biraz derinleştirelim.

Felsefenin düşünme dil, dış dünya (varolan) arasındaki ilişkiler ağındaki sorunları incelediğini söyleyen BÇ'e göre felsefe bir varolan olarak belirir. Şöyle yazıyor:

"Düşünmede ve dilde varolan bir yapıdır felsefe. Fakat böyle bir belirleyiş, bu bağlamda, bir adım daha geriye giderek, var olan'dan 'varolan' kavramından neyin anlaşıldığının ortaya konmasını gerektiriyor. Gelinen bu noktada asıl sorulması gereken soru 'varolan' nedir? sorusudur." (Felsefi Söylem Nedir, Kabalcı Yay, s.22)

Görüldüğü gibi BÇ felsefenin neliğine Aristotelesçi bir yaklaşım içinde. "Felsefe, varlığın ya da varolan olarak varolanın bilgisidir" biçimdeki Aristoteles'in tanımı BÇ'de şu biçime giriyor: "Felsefe, varolanı, varolan, düşünme, dil ilişkileri içerisinde anlama, ona anlam verme çabasıdır." (Age)

İyi de nedir bu varolan?

"Düşünmede oluşturulan, kurulan kavramlar aracılığıyla her türlü varolan yine düşünmenin konusu olur. Burada 'varolan' çok geniş kuşatımlı bir deyiş olarak ele alınmakta ve varolan kavramına verilen anlamlar bu genişliği oluşturmaktadır. 'Var olan', dış dünyada varolan-tek tek fizik nesneler-, düşünmede varolan-özellikle kavramlar-, dilde varolan-her türlü dilsel deyiş- olarak farklı yapıları içerir." (Felsefeyi Anlamak, Felsei ile Anlamak, Kabalcı yay. Sf. 13)

Sondan başlayarak 'varolan'a yakından bakalım.

Her türden dilsel deyiş bir 'varolan'dır. Zeus, melek, sevinç, akıl... İbn Rüşd, İbn Sina gibi İslam filozofları insan aklının ayda mı yoksa başka bir yerde mi olduğunu tartışıyorlardı. Ortaçağ'daki skolastikler ise bir iğnenin ucuna kaç melek sığacağını! Kimileri bunlara güler geçer. Oysa bu doğru değil. Bu filozoflar gerçekte şunu tartışıyorlardı: Bir varlığın bir ruhun ya da bir edimin-örneğin bir yargının-uzayda yer kaplayıp kaplamadığını ve düşüncenin bireysel olup olmadığını. Ortaçağ'daki ünlü tümeller tartışması ise kavramların nesnel bir gerçekliklerinin olup olmadığıyla ilgiliydi. Bu konunun ayrıntılarına burada girmek olanaksız. Bu nedenle dilde varolan'ı geçelim.

İkinci varolan "düşünmede varolan'ı ise burada hiç ele alamayız. BÇ'nin haklı olarak söyledği gibi: "İnsan düşünmesinin ürünü olan her şey, her türlü bilgi de böyle bir tasarıma göre bir varolan olarak belirir. Bilim, sanat, felsefe birer varolandır." (Age)

Bilim, sanat, felsefe... Bunla öylesine geniş, öylesine çokyanlı konular ki bunları ele alıp incelemeye... tartışmaya ne *İnsancıl* sayfaları, ne de benim gücüm yeter. Dolayısıyla bunları da geçiyorum.

Gelelim BÇ'nin "tek tek fizik nesneler" dediği "dış-dünyada varolan"a. Ben üç varolan içinde ele alınması en kolay bu varolanı ele alıp, en basit örnek olarak yazı yazdığım kalemi örnek verdim. Bir kalemin bile "her yönüyle" -çünkü BÇ öyle söylüyordu- ele alınamayacağını gösterdim.

Buna yanıt verecek yerde Sayın M.S. Çalışkan bana şöyle diyor:

" Sayın Topal'ın 'herşey'i kalemle özdeşleştirmesi bize bir hayli anlamsız ve garip geldi... felsefe konuşurken örneklerimizin de felsefi olması gerekir. Bu yapılmaz da 'şey'i kalemle özdeşleştirirsek tartışmamız anlamsızlaşır. Felsefecilerimizin herhangi bir konuda tartışmaya girmemelerinin bir nedeni de bu olsa gerek." (*İnsancıl*, sayı 77)

Felsefecilerin neden tartışmaya girip girmediklerini bilemem, ama Sayın M. S. Çalışkan'ın bu konuları pek iyi bilmediğini, dolayısıyla duygusal konuştuğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. *Anlamadan eleştir-*

mek derken böylesi yanlış anlamaları göz önünde tutuyordum. Akıl ve mantıkla değil, duygu ve sezgiyle konuya yaklaşıldığında böylesi yanlış anlamaların kaçınılmaz olacağını düşünüyorum.

Tekrar konumuza dönersek. Sayın B. Çotuksöken'in felsefenin "varolanı her yönüyle ele aldığı", "felsefenin her şeyi incelediği" önermeleri yanlıştır. Bunları en ·ından şöyle dile getirmeliydi: "Felsefe, felsefeye konu olan varolanı..." ya da "felsefe, düşünme konusu yapılan her şeye..." Nitekim başka yazılarında bu doğru dile getirme var. Belki de dergi yazısında gözden kaçtı ya da dizgi yanlışıdır.

Ne var ki bunlar hiç önemli değil. Çünkü benim Sayın B. Çotuksöken'e eleştirim bununla sınırlı değil. Dil sürçmesi ya da kalem yanlışlarını geçelim. Bu konudaki yerinde ve uygun ifadeleriyle bile onun felsefeyi tanımlaması doğru değil. Sayın B. Çotuksöken'in felsefe tanımı, çözümsel bir yargıdır ve bize felsefenin neliğine ilişkin doyurucu bir bilgi vermez. Aynı tanımla başka "düşüncede varolan"lar da dile getirilebilir.

Neden bu tanım bize doyurucu bir bilgi vermez?

Sayın B. Çotuksöken'in dediği gibi "varolan"ı ele alıp inceleyen yalnızca felsefe değildir. Söylenbilim (mitoloji), din ve sanat da, kuşkusuz kendilerine özgü bir biçimde, "varolan"ı ele alın incelerler. Dolayısıyla bu tanım son derece genel, felsefenin ayırt edici çizgilerini ortaya koymayan yetersiz bir tanımdır. Bu tanıma bakarak felsefenin neliği kavranamaz.

Bu konuda karşılaştırma yapması için *İnsancıl* okuruna felsefi düşüncenin evrimiyle ilgili son çalışmamdan kısa bir bölümü özetliyorum. Bir şeyler yapmadan yalnızca "yapın... edin" diyenlerden olup olmadığıma okur karar versin.

Felsefe Öncesi Düşünceden Felsefeye

(...) Her toplum kendisi üzerine sanat aracılığıyla düşünür. Sanat: toplumun dili, düşünme aracı... kısacası kendini ortaya koymasıdır. Sanat ürünleri toplumun dünyayı, kendini... başkalarını nasıl algıladığını, nasıl düşündüğünü ortaya koyar. Dolayısıyla sanat, toplumun... insanın aynasıdır. Şu farkla ki, doğrudan... somut kavramlarla değil, imgesel... soyut düzlemde, estetik düşüncelerle!

Her toplumun sanatı insanlığın bir parçasını göz önüne serer. Böyle olduğu içindir ki toplumlar arasında en kolay değiş-tokuş edilen ürünler sanat ürünleridir. Sanat; fiyatı bedava, dolaşımı serbest, biricik *evrensel üründür*. Her toplum, içinde kendini bulduğu sanat ürününü yaratıcısının diline, rengine, kökenine bakmadan kolaylıkla alır, benimser (çünkü adına yakışır her sanat ürünü evrenseli içinde taşıyan bir tikeldir, her toplum onda kendini bulur.)

Panchatantra adıyla ilk kez Hindistan'da Sankstritçe yazılan masalların öyküsü bu söylenin çarpıcı bir kanıtıdır. Bu masallar yüzyıllar sonra anayurdundan İran'a geçer. 550 yılında Farsça yazılan masallar 760'ta ad değiştirip *(Dilpay'ın Masalları)* Arapçaya, oradan Süryanice, Yunanca ve 1250'de İbraniceye geçer. 1570'te masalların adı bir kez daha değişir. *(Doni'nin Ahlâk Felsefesi)*. Şimdiki dili İngilizcedir. 1678'de ise masallar Fransızcaya başka bir adla çevrilir. Bizde de aynı adla bilinen bu masallar *La Fontaine Masalları*'dır artık.

Dil, din, ırk... sınır tanımadan halklar arasında dolaşan sanat ürünleri saymakla bitmez. Bizim Nasreddin Hoca'nın başka toplumlardaki serüveni bunun çarpıcı bir başka örneğidir. Nars-a-din Hodja, Nastrazzi Hotza, Hioha, Coha, Cuhi, Ceha, Cahan, Goha, Gha, Guifa, Moha, Yukha, Yoha, Djha, Djufa, J'ha, Jinfa, Jovani, Ch'ha, Jeha, Joha vb... (Aktaran Beki Bardavi) Mısır'dan Fas'a, Rusya'dan Polonya'ya, Filistin'den Orta Asya'ya sayısız toplumun dilinde... mizahında Hoca yer alır. Kuşkusuz her toplumda Hoca'nın özellikleri değişir... ayrıntılarda yerel betiler görülür. Ama işin özünde o aynıdır: Nasreddin Hoca'dır! Kimi kurnaz kimi saf, hazırcevap, güldürürken düşündürten, sempatik, istediğini söyleyen, yasakoyucuları azarlayan, arsız, gamsız, çoğu kez saygısız... Kısacası o halkların eleştiri ve tepkilerinin bir sözcüsüdür. Hoca fıkraları yüzyılların deneyimden süzülmüş, insan aklının önemli soyutlamalarının işlenmesidir. Bu bakımdan bu fıkraların düşünsel değerine paha biçilemez.

(...) Her sanat ürünü felsefi düşüncenin hazırlayıcısı durumundadır. İnsanı anlatan... anlamaya çalışan sanatın felsefi düşünceler içermesinden doğal ne olabilir?

Felsefe tarihçisi Alfred Weber şöyle yazar:

"Din gücüyle akıl arasındaki çatışmadan doğan felsefe, efsane şekillerini birdenbire silkip atmıyor. Şairlerin ahenlkli diliyle meramını ifade etmekten zevk alıyor ve görüşlerinde de içinden çıkmış olduğu dini inancın izini saklıyor. Tanrıları ortadan kaldırmıyor, onları gerçek özlerine indirgiyor ve elemanlar haline getiriyor."

Söylen (mit), din sanat: İşte felsefi düşüncenin önceli... hazırlayıcıları bunlardır.

Aristoteles *Metafizik* yapıtının 1. kitabında fiziköte-sini (metafizik) temellendirirken ilk filozofların öğretilerine değinir. Bu arada felsefenin gelişimiyle ilgili kendi düşüncelerini de ortaya koyar.

Aristoteles *eskiler* dediği ilk filozofların yeni bir konu ya da yeni bir gerçek bulup ortaya koymadıklarını söyler. Ona göre felsefenin ana konusu bile ilkin felsefe tarafından bulunmuş bir konu değildir. Söz konusu bu ana konu "eskiden", şimdi ve her zaman araştırılan, daima soruşturulan" *varolan ya da varlık nedir?* sorusundan başka bir şey değildi.

Aristoteles felsefenin kendinden daha eski bir geleneğe dayanıp onu sürdürdüğünü söylüyordu. Sürekli araştırılan şeyse "kuşatıcı tanrısal varlık"tı. Nitekim ilk filozoflar da "tanrısal bilgelik geleneğini" kendilerinden önceki "en eskilerden", yani Homeros, Hesiodos gibi şairlerden devir almışlardı. Aristoteles, bu şairlerin kuşatıcı tanrısal varlığı dile getirmiş olmak bakımından ilk tanrıbilimciler olduklarını söylüyordu. Kısacası ona göre ilk filozofların sürdürdükleri gelenek şairlerin geleneğiydi. Şairlerin geleneğiyse gerçekte kendilerinden önceki sözlü söylen geleneğiydi.

Nitekim eski Yunanlıların "şairlerin şairi" dedikleri, Aristoteles'in "ilk filozof" saydığı Homeros'un ünlü *İlyada ve Odissea* destanları sözlü yapıtlardı. Yazıya geçirilmeleri yüzyıllar sonra olmuştu. Gerek Homeros, gerekse Hesiodos bugünkü anlamda "şair" değillerdi. Onlar bizdeki halk ozanları... aşıklar gibi dinleyiciler karşısında doğaçlama destan anlatırlardı.

Aristoteles'in Homeros'a "ilk filozof" demesi nedensiz değildi. Homeros eski Yunanlılar kadar bütün Batı dünyasını binlerce yıl etkileyebilmiş, çok yönlü bir düşünürdü. Aleksander Pope'ın dediği gibi:

"Homeros'un eserlerini incele ve zevk al
Gündüzleri oku, geceleri düşünmeye dal."

Walter Bagehot "Homeros'u okumamış adam, okyanus görmemiş bir kimse gibidir" derken Homeros'un insanı kavramak... anlamak açısından taşıdığı öneme dikkat çekiyordu. Homeros, *İlyada* ve *Odissea*'da sonraları felsefi düşüncenin inceden inceye ele alacağı birçok konuyu ele alıp işlemişti. Kuşkusuz bu ele alma şairce estetik bir ele almaydı, ama özünde felsefi yanlar taşıyordu.(*)

İlk maddenin ne olduğu sorunu, tektanrıcılığa eğilim, olan bitenin anlamının ne olduğu, insan ve insan yaşamı üzerine genel yargılar, tanrı istenci karşısında insan istencinin durumu... Homeros'un ele aldığı konular işte böylesi konulardı. Bunların ilerde felsefi düşüncenin belli başlı inceleme konuları oldukları açıktır.

(...) Durum Doğu'da (Hindistan, Çin vb.) bundan farklı değildi. İlk Hint kutsal metinleri Vedalardaki ilahiler ve şarkılar ıyazan ilk şairler aynı zamanda ilk filozof -dinadamlarıydılar da...

(...) Yunan felsefesinin temelinde müzik, dans ve onların bireşimi drama önemli bir rol oynamıştı. F. Nietzsche'nin Yunan kültürünün... düşüncesinin anahtarını *Trajedi* (**) de görmesi bu açıdan oldukça anlamlıdır. Nietzsche'ye göre trajedinin temelinde yer alan Diyonisos ve Apollon tapınçları (kült) olmasa Yunan kültürü olmazdı.

Trajedi konusunu ölümsüz tanrılar ve ölümlü insanların yer aldığı söylenlerden alır. Trajedide insan aklı, bilgisi, bilinci, yetenekler...tanrıların istencinin belirlediği aşk, ölüm, ahlak, talih, tutku, öç, onur, savaş, barış... gibi yazgılarla savaşır. Bütün bu savaşım sürecinde alınyazısı merkezi bir rol oynar. Üstün tanrılara karşı mücadele eden insanların başına korkunç felaketler gelir.

Ne var ki trajedileri yazanlar dinbilimciler, rahipler ya da peygamberler değil laik şair-filozoflardır. Bu nedenle Yunan trajedilerinde insanların yazgılarından yine insanlar sorumludur. Şairlerin "ustası" Homeros bu konuda da öncüdür. Odissea'nın girişinde Zeus'un ağzından Homeros şöyle der: İnsanlar kötülüğün nedenini kendilerinde... kendi işledikleri günahta arayacaklarına tanrılarda arıyorlar!

(...) Yunanlı laik şairler, tanrılar biçiminde simgeleştirilen insanüstü kozmik (acunsal) güçlerle insan kahramanlarca temsil edilen ilkeler arasında değer çatışması çıktığında, insanların yanında saf tutuyorlardı. Bu tutum yunan felsefesi üzerinde oldukça etkili olmuş, onun gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Yunan felsefesinin büyüklüğü ve eşsiz başarısı biraz da Yunan felsefesinin öncülerinin büyük ve eşsiz şairler... sanatçılar olmasındandır.

(...) Yunan dramasının ikinci biçimi *komedi*nin önemi trajediden daha az değildi. Siraküzalı tiran 1. Dionysius, Atina hakkında her şeyi bilmek istediğinde Platon ona Aristophanes'in oyunlarını göndermişti. Sanat tarihçileri Platon'un daha iyi bir şey yapamayacağını söylerler, çünkü Aristophenes'in gözünden hiçbir şey kaçmıyordu. (***)

(...) Sanat, söylen, din: felsefi düşüncenin hazırlayıcıları bunlar olmakla birlikte sanat ve söylenin dinden bağımsız... özerk gelişmelerinden söz etmek son derece zor. Sanat ve söylen kendilerini ancak dinin aracı ortamıyla dile getirebiliyorlardı. Din, felsefe öncesi bütün düşünce ürünlerine ton veren evrensel ışık gibiydi. Her düşünce biçimi... her tinsellik görünümü dinin renklerine bürünüyor, ondan aldığı ışıkla... onun alaca bulacasıyla biçimleniyordu. Bu nedenle felsefi düşüncenin ortaya çıkışında din merkezi bir rol oynar.

"Felsefeyle dinin ortak bir içeriği vardır, sadece biçimleri farklıdır. Felsefe, dinin hayal ürünü olarak sunduğu şeyi kuramsal olarak yakalar."

Hegel'in bu belirlemesi felsefenin kavranmasında dinin ne denli önemli olduğunu açıkça ortaya koyar. Nitekim Aristoteles'in felsefi bilgiyi *theoria, teorik* (kuramsal) bilgi olarak sunması da yine bununla ilgilidir.

Yunan dilinde *theoria* başlangıçta tanrıların (theo=Tanrı) şerefine yapılan şenlikle... törenle ilgili bir sözcüktü. *Theoria* bu törenleri seyretmek demekti. Bu sözcüğün felsefeye "kozmoz'un törenli izlenmesi" anlamıyla aktarılışı Pythagoras'a mal edilir. Bu anlamıyla

theoria, tanrının "tanrısal varlığa çevrilmesi demekti. Aristoteles bu tanrısal varlığı aynı zamanda felsefenin de konusu sayıyordu. Böylece onun *tanrısal varlık* ve *theoria* aynıydı. Aristoteles'in felsefi bilgiye "en tanrısal, en yüce bilgi" demesinin nedeni buydu.

Aristoteles felsefeye *theoria... tanrısal bilgi* diyerek bu kavramı varlığa çevirmiş, böylelikle felsefenin felsefe öncesi şiir geleneğiyle içten bağını ortaya koymuştu. Aristoteles dilinde felsefeye theology (*teoloji*=tanrıbilim) denmesinin anlamı budur.

Felsefe, varoluşun tümüyle uğraşması bakımından, varoluşu şu ya da bu bakımdan ele alan bilimlerden ayrılır. Ancak varoluşu... varolan tümüyle ele alan yalnızca felsefe değildir. Söylen, sanat ve din de varoluşu... varolanı bir bütün olarak ele alırlar. Söylen, sanat ve dinin kendilerine göre varoluşu... yaşamı bütünlüğü içinde kavramaya çalıştıklarından kuşku duyulamaz. Bu nedenle felsefe, söylen, sanat ve din birçok durumda içiçe geçmiştir. İlk dinbilimciler ve şairlerin felsefece düşünceler ortaya koymalarına karşılık ilk filozoflar da birçok durumda şairce ürünler vermişlerdi. Herakleitos'a dek bütün Yunan filozofları heksametron (altılı ölçü) denilen koşuk (şiir) biçimiyle yapıtlar yazmışlardı. Parmenides'in, Empedokles'in... yapıtları felsefi yapıtlar olduğu kadar çok güzel estetik şiirlerdi de.

Bu dünya neden yapılmıştır... nasıl oluşmuştur? Dünyanın varoluş nedeni nedir? Onu kim... hangi amaçla yaratmıştır? Bir yaratılış var mı? Canlı varlıkları cansız varlıklarda ayıran nedir? Ruh var mı, varsa nasıldır? İnsan ve tanrılar nasıl yaratıldı? İnsanların görevleri nedir? İyi nedir? vb...

Yaratılış söylenleri aracılığıyla ilk dinbilimcilerin ilk şairlerin yanıt aradıkları sorular bunlardı.

İlk Yunan tanrıbilimcilerinden Pherekydes dünyanın üç ilkesi olduğunu, bunların Zas (Zeus), Kronos ve Kton olduklarını söyler. Burada Zeus ateş, Kronos hava ve Kton'da -yerel Sicilya su tanrısı- suyu temsil eder.

(...) İlk yunan şairlerinden Hesiodos'un "Tanrıların Doğumu" (Theogony) adlı yapıtı yukardaki sorulara verilen dinsel yanıtlardan oluşuyordu kuşkusuz. Benzer yanıtları Hintlilerin nasıl verdiğini "İlk İnsanın Şarkısı"nda görmüştük.

Ancak Hintli şairler burada durmamışlardı. Onlar amansız sorular ortaya atarak felsefi düşünce için yolu düzlemekten geri kalmamışlardı: kaç tanrı var? Tanrıları kim yönetir? Bu tanrılar kendi yaratılışları ve ilk yaratılış -eğer varsa hakkında ne biliyorlar? vb...

İşte kutsal metinlerden Rig Veda'nın cesur şairinin "Yaradılış İlahisi"nde sorduğu bazı sorular:

"Eninde sonunda kim bilir, ya da kim söyleyebilir,
Her şeyin nereden geldiğini, ya da yaratılışın nasıl olduğunu?
Tanrıların kendileri yaratılıştan sonra geldiler,
Öyleyse gerçekten nasıl olduğunu kim bilebilir?
Tüm varlıkların kökeni
O, o yapmış olsa da olmasa da,
Göklerin en tepesinden seyreden o,
O biliyor, ya da belki o bile bilmiyor."

Aristoteles, ilk yunan filozoflarının "şeylerin neden meydana geldiklerini, ilk olarak (yani başlangıçta) nereden ortaya çıktıklarını ve son olarak (yani sonuçta) neye karışarak yok olduklarını araştırdıklarını" söyler. Hindistan ve Çin'deki ilk filozofların araştırdıkları da başlangıçta bunlardı kuşkusuz.

(...) Görüldüğü gibi başlangıçta dinin sorup yanıtladığı sorularla felsefeninkiler arasında hiçbir fark yok. Demek ki felsefi düşünceyi felsefe öncesi düşünceden ayıran ne ele alınan konular, ne de sorulan sorulardı. Farkı başka yerde aramak gerekiyor.

İlk bakışta "fark sorularda değilse, o zaman yanıtlardadır" diye düşünülebilir. Ne var ki bu da doğru değil. Yukardaki sorulara verilen yanıtlar açısından ilk filozoflar, dinbilimciler ve şairler arasında anlamlı... büyük farklar yok.

Kuşkusuz ilk örneklerinde bile felsefi yanıtların ayrı... özgün bir yanı vardı, ama birçok durumda ilk filozofların düşünceleri felsefe öncesi düşüncelerin derin izlerini taşır. İlk filozofların kimini "dindışı düşünür" gösteren olgu bu filozofların yöneldikleri... yoğunlaştıkları konulardır. Özellikle doğa bilimlerinin ilgi alanına giren konularda yoğunlaşan filozoflarda bu görülür. Oysa işin temeline inildikte bu filozoflar da dinsel düşüncenin etkisi altındadırlar.

(...) Söylen, sanat, din ve felsefenin buluştukları insan yaşamıyla, ahlakla... toplumla ilgili konulardaki... varolanlardaki benzerliklere ise değinmek bile gereksiz. Bu konularda dinbilimci, şair ve filozof arasında hemen hemen hiçbir ayrım yoktur. Yunanlı dinbilimcilerden Pittakos'un "Başkasında hoş görmediğini kendin yapma" öğüdüyle, Konfüçyüs'ün "Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma" öğüdü arasındaki koşutluk türünden sayısız örnek vermek olanaklı (***)

Görüldüğü gibi filozofları dinbilimciler ve şairlerden ayıran ne ele aldıkları konular, ne sordukları sorular, ne de verdikleri yanıtlar. Farkı başka yerlerde aramak gerekiyor.

(...)

DİPNOTLAR

* Shakespeare, Nazım Hikmet, Buda, Hz. İsa... bu insanları tek başına ve basitçe sanatçı, peygamber, dinbilimci, düşünür... sayabilir misiniz? Bu kişilerin 'varolan'ı özgün bir biçimde ele alıp inceledikleri açık değil mi?

** Yunanca *trados* (keçi) ve *aeide* (şarkı) sözcüklerinden oluşan *tragodia* (keçi şarkısı) trajedi sözcüğünün köküdür. Yunan dram, dans ve müzik tanrısı

varolanlardaki benzerliklere ise değinmek bile gereksiz. Bu konularda dinbilimci, şair ve filozof arasında hemen hemen hiçbir ayrım yoktur. Yunanlı dinbilimcilerden Pittakos'un "Başkasında hoş görmediğini kendin yapma" öğüdüyle, Konfüçyüs'ün "Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma" öğüdü arasındaki koşutluk türünden sayısız örnek vermek olanaklı (***)

Görüldüğü gibi filozofları dinbilimciler ve şairlerden ayıran ne ele aldıkları konular, ne sordukları sorular, ne de verdikleri yanıtlar. Farkı başka yerlerde aramak gerekiyor.

(...)

DİPNOTLAR

* Shakespeare, Nazım Hikmet, Buda, Hz. İsa... bu insanları tek başına ve basitçe sanatçı, peygamber, dinbilimci, düşünür... sayabilir misiniz? Bu kişilerin 'varolan'ı özgün bir biçimde ele alıp inceledikleri açık değil mi?

** Yunanca *trados* (keçi) ve *aeide* (şarkı) sözcüklerinden oluşan *tragodia* (keçi şarkısı) trajedi sözcüğünün köküdür. Yunan dram, dans ve müzik tanrısı Diyonisos (diğer adı Bacchus) için yapılan coşkun törenlerde yarı insan yarı keçi *satirler* koro oluşturup "Diyonisos'un güzel şarkısı" *dithyramb* (thriambos'dan, Latince triumpus=zafer) söylerlerdi. Bereket ve ölüm tanrısı Diyonisos'un yeraltından ilkbaharda yeryüzüne dönüp yaşama can vermesi ve zaferi kutlanırken oyuncular *satir* kılığına girip koro oluştururlardı. Koronun söylediği *dithyramblar* aklın, bilginin, bilgeliğin sesiydi. Trajedinin önemli parçası koro, doğruları dile getirerek insanları sağlıklı düşünmeye çağırırdı. Kısacası koro aklın... düşüncenin zorlanmasıydı.

*** Platon'un 'varolan'ı "her yönüyle ele alan" filozofu değil de bir sanatçıyı önermesinin anlamı açık değil mi? Bu, Sayın B. Çotuksöken'in felsefe tanımının sınırlılığını açığa vurmuyor mu?

**** Bu söylenenlerden felsefe, din, söylen ve sanatın aynı oldukları anlamı çıkmaz. Özellikle felsefenin sonraki gelişimi bu konuda felsefeye özgün bazı yanlar kazandırmıştır. Burada dikkat çekilen başlangıçtaki büyük benzerlik. Bu benzerliğin sonradan tümüyle yok olduğunu ise kimse söyleyemez.

KARANFİL AĞLIYOR

Karanfil ağlıyor
kesik kesik solumalar duyuyorum
hiç susmadan yükselen bir ağıta
                    dönüşüyor iniltisi
güneş karanlık

yanık dumanlar arasında
bir güvercin çırpınıyor
yaşadığımı unutuyorum

Sivas'ta
Galatasaray'da
insan elinin değdiği her yerde
karanfile ağlıyorum
sevgilinin elinde umuda dönüşen
gülümsemeye

NİSAN

Bahar gelmedi
yağmur gecikti
kır çiçeklerine

sessizliği bozma
güneş kar topluyor

Berrin TAŞ

Antalya ve Bergama'da İki Kültür Şenliği

Erdoğan ALKAN

Antalya'da "Kaygusuz Abdal Günleri"

Etkinliğini sinemayla sınırlandıran Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı, *Kaygusuz Abdal Günleri*'yle, ilk kez bu yıl yazın'ı şenlendiriyor.

15 Mayıs, Perşembe. Sabah on buçuk suları. Hava alanında, Antalya'nın nemli sıcağı ve Saffet Uysal'ın sıcak yüzü karşılıyor bizleri. Nokta Otelindeyiz. Saffet dostumun arabasıyla küçük bir kent gezintisi. Çağlayan halinde denize dökülen tatlı sulara yüreğim sızlayarak bakıyorum. İsrail satın almak istiyor, yahudi düşmanı dinci hükümet satmaya yanaşmıyor. Dolarlar ülkemize girecek yerde denizin tuzunda kavrulup buharlaşıyor. Kültür Merkezi yapay bir cennet. Çeşmelerinden sular fışkıran havuz bizi serinletiyor. Meyve suları içiyor, İstanbul'den çevre programı için gelen TV 2'cilerle sohbet ediyoruz. Akşam, Hasan'ın bahçeli lokantasındayız. Duvarlarda Nazım Hikmet'in, Freud'un, sanatçı ve düşünürlerin fotoğrafları. Ne güzel! Bir başka güzellik daha: çevirmen dost Hüseyin Karahan'la yıllar sonra yeniden birlilkteyiz.

16 Mayıs, Cuma. Sabah *Hacı Bektaş Derneğini* ziyaret ediyoruz. Atatürk'ün resmi, ulusal marşımız, aydınlık bir başkan. Umut dolu söyleşisini dinliyor ve içimden "iyi ki aleviler var" diyorum. Saat 14'te kaygusuz Abdal Semineri. Bildirileri, konuşma sırasına göre şöyle özetleyebiliriz:

Nedim GÜRSEL: "Kaygusuz'un şathiyelerindeki anlamsızlığı, Pertev Naili Boratav'ın da belirttiği gibi, şamanizm'de aramak gerekir. Çocuk tekerlemelerini andıran bu dizeler gerçeküstücülüğün ürünleri değildir."

Ataol BEHRAMOĞLU: "Kaygusuz Abdal gerçekliği sıradanlıktan kurtaran bir şair. Yunus'ta ve Nasrettin Hoca'da olduğu gibi Kaygusuz Abdal'da da absurde'e varan mizah, dilin ve aklın, bir an, sıradan gerçekliğin bunaltıcı kalıplarının dışına çıkıvermesi, gerçekliğin üstüne yükselmesidir."

Erdoğan ALKAN: "Kaygusuz Abdal, dile ve dizeye egemenliğiyle usta, bilinçaltını seslendirdiği şathiyeleriyle de, kendinden öncekiler ve sonrakilerden farklı, özgün bir ozandır. Elbette ki bilinçaltının her ürünü gerçeküstücü değildir. Kaygusuz'un absurde ve anlamsız gibi görünen şiirleri sayıklama ve hezeyan halinin, délire halinin ürünleridir. Bu hali ise ozanın kullandığı, çok sevdiği ve övdüğü esrar yaratıyordu. Şathiyeleri bilinçaltından gelen simgelerdir. Bu simgeler çözüldüğü zaman şiir anlamsızlıktan kurtulur."

Fikret OTYAM ozanın altı yüz yıl önce söylediklerini günümüzdeki ortamla karşılaştırarak izleyicileri ve bizleri güldürüyor: "Ey koca Kaygusuz, sultanların sultanı, sen altı yüz yıl önce Tanrıya 'kulların geçsin diye kıldan ince köprü yaparsın, yiğitsen kendin geçsene, terazinin başında günahlarımızı tartarsın, bakkal mısın nesin, günahlarımızdan sana ne' demişsin, başına da hiçbir şey gelmemiş. Erkeksen bunları, Erbakan'ın başbakan, Şevket Kazan'ın Adalet Bakanı olduğu 1997 yılında söyle!"

Esat KORKMAZ: "Kaygusuz Abdal şiirlerinde ve düzyazılarıda, kaynağını Platon ve Pythagoras'tan alan doğacılık'ı, ışık felsefesini dile getirir. Bu felsefeye göre, nesnel evren ruhsal bir töz'den oluşmuştur. Gerçek olan, evren'dir. Tanrı ise evrendeki bütün varlıkların toplamıdır."

Nejat BİRDOĞAN: "Kaygusuz Abdal'ın yapıtları, cansızlardan bitkilere, bitkilerden hayvanlara, sonunda da, insan bedeninde yaşayacak olan ruhun Tanrıdan gelip, serüvenini tamamladıktan sonra, Tanrıya ulaşmasının şiirlere dökülen öyküleridir."

Fuat BOZKURT: "Kaygusuz bağnaz baskı nedeniyle mizah yolunu seçti. Şathiyelerindeki mizah aslında gül-

dürü yoluyla söylenen gerçeklerdir. Kaygusuz Abdal, Kaşgarlı Mahmut ve Yunus Emre'den sonra Türk dilinin gerçek şairidir. Tanrıyı türkçe konuşturur. Tanrı yasak meyveyi yiyen Adem'e Türkçe 'uçmağım'dan çek git' der. Esrik bir ozan. Bu esrikliği de şamanizm'den geliyor."

Saffet UYSAL muamma yolunu seçip, konuşmasında şu sorulara yanıt arıyor: "Kaygusuz Abdal, şeyhi Abdal Musa ile aslında nasıl karşılaştı? Tekkelerini niçin Mısır'da kurdu? Rumeli'ye geçişinin gerçek nedenleri nedir? "Sorularıyla bir tartışma ortamı yaratmak istiyor ama izleyiciler tarafından "kafa karıştırmakla" suçlanıyor. Oysa bunlar üstünde durulması gereken gerçekten güzel sorular.

Metin DEMİRTAŞ'la 39 yıl sonra ikinci karşılaşmamız. Getirdiği fotoğrafa bakarken uzun bir geçmişe akıyoruz: Ankara'nın Cebeci semtindeki Samsun Öğrenci Yurdu. 25 yaşındayım. Bir odanın önünden geçerken duvarda Baudelaire'in fotoğrafını görüyor, hemen içeri giriyorum. Bütün şairler gibi, gözleri, bakışları hüzünlü ince bir delikanlı... İşte yine birlikteyiz, ağarmış ve dökülmüş saçlarla. Ben ona "Eylül Çalgısıcı"nı imzalıyorum, o bana üç kitabını veriyor: "Hançer ve Lirik", "Çocuklar Kediler Uskumrular", "Ve Erenler Böyle Dedi"

Antalya'da TV yok. TRT Radyosu Nejat Birdoğan ve benimle ropörtaj yapıyor, Antalya'da oturan genç şair Ahmet Turan Kul "Efendim dedi Fehmi Bey" adlı kitabını imzalıyor bizlere. Otyam'ın resim sergisini geziyoruz. Havuzun kıyısında, yine eski bir dostu, tiyatro oyuncusu Mustafa can'ı görmenin mutluluğu. Şimdi çok gerilerde kalan, Ankara'daki gençlik anılarını yadediyoruz.

Saat 21'de Ataol'un gitar eşliğinde şiir dinletisi. Ve yine Hasan'ın bahçeli lokantası. Ve yine Ankara'dan eski bir dost, Mehmed Kemal'in öldüğünü yazdığı, ak saçlı, ak bıyıklı, 60'ı aşkın yaşına rağmen dal gibi ince Numan Beyazıt. Sanatçı ya da sanatsever, başka içkiciler de var çilingir sofrasında. Şair ve operatör hekim Hasan Şişli'yle tanışıyorum. Dil bilen bazı şairlerimizin fransız şairlerinden yaptığı alıntıları açıkladığım için bana "çılgın eleştirmen" adını takmış. "Çok düşman kazandın, çekinmiyor musun?" diyor. Yanıtlıyorum: "Onlar almaktan çekinmemişse ben niçin açıklamaktan çekineyim?"

17 Mayıs, Cumartesi. Hava alanına gitmek üzre lobi'de beklerken son bir tatlılık: Saffet Uysal "Elifî Bahar" adlı öykü kitabını bırakmış. Okurlarının sayısı yazarlarının sayısı kadar bile olmayan ülkemizde, sanat etkinliklerinin en büyük yararı, galiba, yazarla okuru karşı karşıya getirmekte çok, yazarlar arasında iletişimi gerçekleştirmek oluyor.

Alanya'lı büyük ozan *Kaygusuz Abdal*'ı yadettikleri, bizlere bu büyük ozan ve filozof üstüne yeniden düşünme ve araştırma olanağı sağladıkları, bildirilerimizi Kaygusuz Abdal adı altında, sevimli ve şık bir kitapta yayınladıklar için *Antalya Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı* yöneticilerine teşekkür ederim. Arthur Rimbaud bir şiirinde "Her şey güzel! Çok güzel! güzel olması gerek/ Balıkçı kız ve şarkısı için böylesi gerek" diyor. Birkaç sözcüğü değiştirelim: "Her şey güzel! Çok güzel! güzel olması gerek/KaygusuzAbdal için böylesi gerek."

Her şey gerçekten güzel miydi? Yanıtı etkinliği düzenleyen sorumlulara bırakıyorum.

Bergama'da "Beşinci Akdenizli Ozanlar Toplantısı"

21 Mayıs, Çarşamba. İzmir hava alanı. Bir taksi tutup Ayvalık'a giden son Sebat otobüsünü yakalıyorum.
22 Mayıs, Perşembe. Bergama'da, Berksoy Otelindeyim. Yapı, at nalı, daha doğrusu, uzun kenarlarından biri eksik dikdörtken biçiminde. Ortada yüzme havuzu, kısa kenar boyunca uzanan ve havuza bakan lokanta.

Bergama Müzesi avlusundaki açılış kokteyline gitmek üzere girişte beklerken birer portefeuille veriyorlar. Dosyada etkinlik programı, zarf içinde, belediye başkanı sayın Sefa Taşkın'ın kitapları: *"Sürgündeki Zeus", "Bergama Hümanizması", "Bergamada Siyanürlü Altın Olayı", "Bergamada Kalarga Yöresine İlişkin Bilimsel Gözlemler"* ve *"İzmirli Kör Ozan Homeros"*

Müze avlusundayız. Çevremizde Aphrodite, Artemis, Asklepios ve diğer tanrı ve tanrıçaların mermerden yontuları, mermer gömütler. Portakal ve vişne sularını yudumluyor, küçük tabaklardaki kürdanlı oyuncaklardan atıştırıyoruz. Belediye başkanı Sefa Taşkın ve P.E.N. başkanı Şükran Kurdakul konuşuyorlar. Akşam yemeği için, otobüse binip, tanrıça Aphrodite'in yıkandığı yerdeki lokantaya gidiyoruz.

Eski Anadolu uygarlığına sahip çıksak da, Türkiye'de yaşamak her babayiğitin harcı değil. Viyetnamlı

Şair Hoai-Viêt, otobüsten iner inmez, bir çukura düşerek, fransız ve amerikan emperyalizminden sonra çukur emperyalizmine karşı da üçüncü kurtuluş savaşını veriyor.

23 Mayıs, Cuma. Kahvaltıdan sonra Akropol gezisi. Bir tepenin üstünde, antik Pergamos'tayız. Bergama dediğimiz Pergamos zaten "tepedeki kent" anlamına geliyor. Pers, grek, makedonya ve kelt egemenliklerinden geçmiş. Attalos'larla altın çağını yaşayıp krallık olmuş. Bayındırlığın, yontuculuğun, kâğıtçılığın (parchemin sözcüğü adını Pergamos'tan alır), kitapçılığın, dilbilim'in, hekimlik ve eczacılığın merkezi. Daha sonra, roma, selçuklu ve osmanlı egemenlikleriyle de tanışmış. Cengiz Bektaş tükenmez enerjisiyle uzun uzun tanıtıyor Akropol'ü.

Saat 15, birinci toplantı. Konu: *Barış ve Edebiyat.* Katılımcılar kendilerini tanıtıyor, bildirilerini okuyorlar, sonra konu tartışılıyor. Konuşmaları, Tarık Günersel ve ben, yabancı dilden türkçeye, türkçeden yabancı dile çeviriyoruz. Toplantı, yarın devam etmek üzre saat 18'de bitiyor.

Otel'de, havuz kıyısında akşam yemeği. Belediye başkanı, yazar ve mühendis Sefa Taşkın hep yanımızda. İçkimiz bol. Bu akşam kendi aramızda şiirler okunacak. Şükran Baba'nın uyarısıyla, canları sıkılmasın diye, bildiğimiz dillere göre konuk yabancı şairleri yemek masasında bölüştük. Filistinli'nin dışında, hepsi Akdeniz halklarının özelliklerini taşıyor, orta boylu, ince ve narin. İspanya'nın Katalonya bölgesinden Desclot Miquel, üçgen bıyıklı, yaşı otuzun üstlerinde. Hep gülümseyen, tatlı bir yüz. İspanyolca, İtalyanca ve İngilizce biliyor ve bu dillerin şairlerini kendi anadiline, katalancaya çeviriyor. Katalonya bağımsız bir ülke olmamasına rağmen kendisine ispanyol denmesini istemiyor. Huong Van Naevyen, Viyetnam kökenli, ama Paris'e yerleşmiş, fransız P.E.N.'ini temsil ediyor. Dörtdü anadilinde, biri de fransızca (Amour et liberté - Aşk ve Özgürlük) beş şiir kitabı var. Hapis yatmış, yakınlarını yitirmiş. Her şeye karşın iyimser. Bu iyimserliğini, bana söylediğine göre, inandığı Budha dinine borçlu. Bütün Uzak-Doğulular gibi ufak tefek. Yüzünden gülücük eksik olmuyor, ama gördüğüm kadarıyla bu gülücük rahat değil. Fransızca ikinci dili, ingilizce de biliyor, zorunlu kalmadıkça kullanmak istemiyor. Filistin'li Nuri Cevad şairden çok pehlivana benziyor, iri. Her an, yeni bir savaşa başlayacakmış gibi militan bir hali var İngilizce biliyor, arap aksanıyla, anlayabilirsen anla. Pelet Oded yahudi, İsrail'den. Başındaki uzun terekli şapkasını hiç çıkarmıyor. Kızıl tenli, kızıl sakallı. İngilizce biliyor. Saraybosna'dan Muhammet Curovac, orta boylu, esmer. Savaşın içinden gelmiş. Ürkek, çekingen. Yüzünde acı bir hüzün. Fas'lı Tribak Ahmet her haliyle doğulu şair örneği. Sürekli gülümsüyor. Kadın güzelliğine karşı edeplice duyarlı. Söyleşi sırasında çevirmenliğini de yapıyorum. Zeynep Aliye'ye "Sen tepeden tırnağa zaten şiirsin" diyor. Ne güzel! Fas uzun süre fransız sömürgesi olduğu için, faslı şairimizin ikinci dili fransızca. Makedonyalı Zoran Ancevski yüzü asıklardan. Kızıl tenli, kızıl saçlı. Gergin ve bencil bir kişilik. İngilizce biliyor... Türkiye şairleri! P.E.N. başkanı Şükran Kurdakul, ikinci başkan Cengiz Bektaş ve soyadı sırasına göre, Akova Akgün, Akyüz Gülsüm, Aliye Zeynep, Alkan Erdoğan, Canberk Eray, Çalışkan Osman, Günersel Tarık, Kalender Arife, Karatay Suat, Odabaşı Yılmaz ve Öztürk Aydın.

Yabancı konuklarımız şiirlerini okuyor, türkçeye çeviriyoruz. Sıra bize geliyor... Eray Canberk'in beni 39 yıl önce yayınlanmış (1958) ilk şiir kitabımdaki, benim bile unuttuğum bir şiirimi ezbere okuyarak mikrofona çağırmasından haylı duygulanıyorum. Şairin tek armağanı.

Düzyazarlarımız, nedense, ayrıca şair de olmak ister. P.E.N. genel yazmanı Alpay Kabacalı şiir okumayarak düzyazının onurunu kurtarıyor.

Aydın Öztürk sazıyla tatlı türküler söylüyor.

24 Mayıs, Cumartesi. Kahvaltı, Asklepion gezisi, öğlen yemeği. Belgesel video filmi eşliğinde Athur Rimbaud'un yaşam serüveni ve sanatı üstüne bir konuşma yapıyorum. Saat 15'te ikinci toplantı başlıyor, daha doğrusu, aynı konu üstünde dünkü toplantı devam ediyor. Konuşmacıların düşünceleri bir merkezde toplanıyor: "Emperyalizme karşı bağımsızlık savaşının, ezilenlerin ezenlere karşı yaptığı kurtuluş savaşının dışında, hiçbir şair savaş için savaş'tan yana değildir. Savaş insanlığın en büyük düşmanı, şair ve şiir barışın en yakın dostudur. "Tartışmalar da oluyor, Van Huong'un "Şair bütün insanlığı kucaklar, siyasanın dışındadır" sözüne Gülsüm Akyüz sosyalist dünya şairlerinden örnekler vererek karşı koyuyor, ama bu kez de Makedonyalı Zoran Ancevski'nin eleştirilerine hedef oluyor: "Kipling, Claudel ve Kate siyasa dışında kaldılar, Ezra Pound

Mussoli'niye sempati duydu, yine de hepsi büyük şairler." Şükran Kurdakul Filistinli ve İsrailli şairi yanyana görmekten duyduğu mutluluğu dile getiriyor, "keşke çağırdığımız Kuzey Kıbrıs, Güney Kıbrıs ve yunan şairleri de toplantımıza katılıp böyle yanyana, dostça otursalardı" diyor. Aydın Öztürk sözü alıyor: "Yanyana oturuyorlar ama hiç de barışık bir halleri yok, birbirleriyle konuşmuyorlar bile. İsrail cezaevlerinde filistinli şair ve yazarlar var mı, yok mu, israilli şair dostumuz önce bunu açıklasın." İş sarpasarıp toplantının havası bozulmasın diye dost Cengiz Bektaş, Aydın'ı uyarıyor. Bu kez de Makedonyalı Zoran bir kılçık atıyor: "Niçin burda kürt şairler yok?" Şu yanıt veriliyor: "Şu an aramızdaki Aydın Öztürk, dünkü toplantıda bulunup çok önemli bir işi nedeniyle ayrılmak zornuda kalan Yılmaz Odabaşı kürt kökenlidir." Makedonyalı tatmin oluyor. Toplantı sona eriyor. Türkçe ve İngilizce sonuç bildirgesini imzalıyoruz.

Saat 18.30, Bergama Belediye Meclis Salonunda halka açık şiir şöleni. Sunucular Eray Canberk ve Tarık Günersel. Önce yabancı şairler anadillerinden şiirlerini okuyorlar, sonra bunlar türkçeye çevriliyor. Sıra bizlere geliyor. Kadro aynı, ancak bu kez aramızda şai Halim Yazıcı var, Yılmaz Odabaşı yok. Dinleyiciler nitelikli. Şiirler barış, dostluk, özgürlük ve Bergama üstüne. Şükran Kurdakul ve Cengiz Bektaş etkenliğe değgin bilgiler vererek şöleni bağlıyorlar.

Akşam yemeğini otelin doğu tarzında döşenmiş çiftlik evinde, sedirlere oturarak, sinilerde yiyiyoruz. Belediye başkanı sayın Sefa Taşkın hep yanımızda. Saraybosna'daki kıyıma değgin dia gösterisi. Yıkılmış evler, tarihsel yapıları, kültür yuvaları ve kütüphaneleriyle yerle bir edilmiş uygarlık, üstüne annelerinin oyuncaklar ve şekerlemeler koyduğu, savaşta öldürülmüş çocukların mezarları, tecavüze uğramış üzgün yüzlü kadınlar. Çocukları ve sivil halkı öldüren Sırplı keskin nişancıların yanında bulunmak için Amerika'dan turistlerin geldiğini, bu vahşeti tatmak için keskin nişancılara ayrıca para ödediklerini, tüylerimiz ürpererek, Saraybosnalı şairden öğreniyoruz.

Etkinliğin son günüydü. Aydın Öztürk, Gülsüm Akyüz ve ben, yarını beklemeden, Bergama'yı ve dolu dolu üç günü geride bırakarak gece yarısı Cengiz Bektaş'ın arabasıyla karanlığa dalıyoruz.

"Herşey güzel, çok güzeldi, güzel olması gerek
Güzel Bergama'ya böylesi gerek.

KAYGUSUZ ABDAL

XIV-XV inci yüzyılda yaşayan tasavvuf şairi. Ölüm tarihi bilinmiyor. Alanya Bey'inin oğlu. Şeyh Abdal Musa'nın Elmalı'daki dergahında yetişir. Mısır'da tekkeler kurar. Rumeli şehirlerinde bulunduğunu şiirlerinden anlıyoruz. Bazı şiirlerinde Sarayî mahlasını kullanır. Yunus Emre'nin izinde yürür. Alevî-Bektaşî şiirinin kurucusu. Hem hece, hem aruzla yazar. Şiirlerinin çoğuna, gizli, simgeli, taşlama-güldürü motifli tekerlemeler katarak ham sofularla, insanlık kusurlarıyla alay eder. Nükteli bir dille, tasavvuf inançlarını, bektaşilik töre ve ilkelerini yayar. Düz yazıları doğal ve sadedir.

Kaplu kaplumbağalar kanatlanmış uçmağa
Kertenkele derilmiş diler Kırım geçmeğe
Kelebek ok yay almış ava şikâra çıkmış
Domuzları korkutur ayuları kaçmağa
Kazzaz'a balta koydum Çervişin deremezem
Çuval çayırda gezer seğirdüben kaçmağa
Ergene'nin köprüsü susuzluktan bunalmış
Edirne minaresi eğilmiş su içmeğe
Allahımın dağında üç bin balık kışlamış
Susuzluktan bunalmış kağnı ister göçmeğe
Leylek sıpa doğurmuş ovada zurna çalar
Balık kavağa çıkmış söğüt dalın biçmeğe
Kelebek buğday ekmiş Manisa ovasına
Sivrisinek derilmiş ırgat olup biçmeğe
Bir sinek bir devenin çekmiş budun koparmış
Salınıban seğirdir bir yar ister koçmağa
Bir aksacık karınca kırk batman tuz yüklenmiş
Gâh yorgalar gâh seker şehre gider satmağa
Domuz düğün eylemiş ayıya kızın vermiş
Maymun makas getirmiş kaftan gömlek biçmeğe
Deve hamama girmiş dana tellaklık eder
Susığrı natır olmuş nöbet ister çıkmağa
Kaygusuz'un sözleri Hindistan cevizleri
Bunca yalan söyledin girer misin uçmağa

Kaygusuz Abdal

Şikâr: av - Kazzaz: İbrişim büken, ip yapan- Çerviş: yemek yağı- Koçmak: kucaklamak- Yorgalamak: rahvan gitmek-Uçmak: cennet.

Ruşen HAKKI

Kime Niyet, Kime Kısmet
(26 Nisan 1997 Cumartesi)

Öğleye doğru Sinan Köseoğlu telefon etti, "Saat üçte Cengiz Abi Sanat Kahvesi'nde olacak" dedi. Sanat Kahvesi'nin nisan ayı etkinlikleri takvimine baktım, Cengiz Gündoğdu adı geçmiyor. Takvime göre, bugünün konuğu Mustafa Köz olacaktı...

Sanat Kahvesi'ne biraz erken gittim. Baktım, masanın üzerinde bir duyuru kâğıdı. Mustafa Köz hasta olduğu için, günün konuğu Kemal Bekir olacakmış... Ama o da hastalanmış... Bu durum, Sanat Kahvesi etkinliklerine şair ve yazar göndererek katkıda bulunan Cengiz Gündoğdu'nun içine sinmemiş ve Sinan'a, "Ben gelirim İzmit'e" demiş...

Kime niyet, kime kısmet...

Cengiz Gündoğdu, tam saat üçte damladı *Sanat Kahvesi*'ne. "Önce Mustafa Köz, sonra Kemal Bekir, şimdi sen... Bu ne iştir?" diye sordum. "Sorma" dedi. Sonra anlattı. Mustafa Köz verem olmuş... "Kemal Bekir de mi verem oldu?" dedim. "Yok, Kemal Bekir gribe yakalandı" dedi...

Mustafa Köz hastalanınca, Cengiz Gündoğdu, İzmit işini Kemal Bekir'e ihale etmiş; "Hem İzmit'teki arkadaşlarla tanışırsın, hem de yeni romanını imzalarsın" demiş, Kemal Bekir de kabul etmiş... Cengiz Gündoğdu anlatıyor; Kemal Bekir'in "Kanlı Düğün" adlı romanı, aslında 20 yıl önce yazılmış bir romanmış, ama yayınevleri bu romana uzak durmuşlar! Sonra, Cengiz Gündoğdu'nun önerisi üzerine "Kanlı Düğün", Ceylan Yayınları tarafından günışığına çıkarılmış...

Sonra, sohbet yemek üzerine koyulaşıyor. Öbürlerini bilmem, ama benim karnım acıkıyor... "Bugün size" diyor Cengiz Gündoğdu... Sonra gülümseyip devam ediyor: "Bugün sizlere İslam dinini anlatacağım..."

Şaşırıp kalıyoruz!

Bir aydır bu konu üzerinde çalıştığını söyleyen Cengiz Gündoğdu'yu dinliyoruz... Önünde yazılı kaâğıt yok... Not bile yok... Öyle yüzümüze baka baka, bazı sözcüklerin üstüne basa basa İslam dinini anlatıyor; diyecek lâf bulamıyorum; ama bir şeyler de söylemem gerekiyor ve söylüyorum; "Şeriat gelse de, sen bu bilgiyle kendini kurtarırsın" diyorum...

Şeytani bir şekilde gülümsüyor...

Ebrucuğun Fırçaları
(27 Nisan Pazar)

Kocaeli Edebiyatçılar Platformu'nun bugünkü konuğu, Trabzonlu hekim ve şair Gündoğdu Sanımer. Aynı zamanda *Kıyı* dergisinin genel yayın yönetmeni olan Gündoğdu Sanımer, *Çağdaş Toplum Kitabevi*'nde düzenlenen günde, *Kıyı*'nın dününü ve bugününü anlatıyor; benim isteğim üzerine, şiirin güzel dostu Arslan Pulathane'den söz ediyor, sonra şiirlerini okuyor...

20 yılını ebru sanatına veren Gündoğdu Sanımer, gene benim isteğim üzerine, şiirin güzel dostu Arslan Pulathane'den söz ediyor, sonra şiirlerini okuyor...

20 yılını ebru sanatına veren Gündoğdu Sanımer, gene benim isteğim üzerine, ebru üstüne konuşuyor... Her ebrucu, kendi fırçasını kendi yaparmış, Sanımer de pek çok fırça yapmış... Yeri ve sırası gelince durabilir miyim? Soruyorum Gündoğdu Sanımer'e: "Yaptığın fırçaları birileri için de kullandın mı?"

Şaşırıyor!

Şaşırmakta haklı; ne bilinsin benim hınzır adamın biri olduğumu...

Gündoğdu Sanımer'i bir de Karadenizli şair Çiğdem Sezer'den dinliyoruz ve bugün ilk kez toplantımıza İstanbul'dan gelerek katılan şair Aslı Durak'a merhaba diyoruz...

Sait Faik'in Adasında
(11 Mayıs Pazar)

Nisan ayının sonlarına doğru Necati Mert telefon ederek, 11 Mayıs'ta Burgazada'da yapılacak Sait Faik Abasıyanık'ı anma toplantısına katılıp katılamayacağımı sordu, olumlu yanıt verince, bu kez de, "O halde bir de konuşma yapmanızı istiyoruz" dedi...

Tören saat 12.00'de başlayacaktı. Burgazada'yı hiç görmemiştim, gezebilmek için adaya erken gittim. Mehmet Gül de erkencilerdendi... Sait Faik'in müze olan evine doğru yürürken, *Haldun Taner Öykü Yarışması*'nda ikincilik aldığını söyledi, sevindim. Birincilik ödülü Necati Tosuner'e lâyık görülmüş...

Evi gezip yeniden deniz kıyısına indik. Çayımızı içerken, bu yıl Sait Faik Öykü Ödülünü kazanan Ayşe Kulin ile tanıştık. Bir başka masada oturan Muzaffer Uyguner'e merhaba dedim. Bizim masanın öte ucunda oturan Mustafa Köz ve Metin Cengiz'le merhabalaştım... Derken vapur geldi. Önce Zihni Anadol ile Güngör Gençay'ı gördüm, hemen sonra Ataol Behramoğ-

Kulin ile tanıştık. Bir başka masada oturan Muzaffer Uyguner'e merhaba dedim. Bizim masanın öte ucunda oturan Mustafa Köz ve Metin Cengiz'le merhabalaştım... Derken vapur geldi. Önce Zihni Anadol ile Güngör Gençay'ı gördüm, hemen sonra Ataol Behramoğlu'nu, Hüseyin Topçugil'i... Tekin Gönenç'le tanışmamız çok sıcak oldu... ve orada çaylarımızı içerken, ne olduysa bana oldu; miletin başına güvercin sıçar, benim başıma martı sıçtı, gömleğim de, pantalonum da berbat oldu...

Saat 12.30'da küçük bir törenle Sait Faik'in evindeki büstünün açılışı yapıldı... Oradan Kalpazankaya'ya doğru yürümeye başladık... Yolda Necati Mert ve Tekin Gönenç'le sohbet ettik. Necati Mert adaya eşiyle birlikte gelmşiti. İmzalayıp da bir türlü gönderemediği "Geceye Uçurulan Güvercinler" (Çarksuyu Yayınları) adlı öyküler kitabını da yanında getirmiş. "Kitap hanımın çantasında, Kalpazankaya'da veririm" dedi...

Kalpazankaya'daki restoranın bahçesinde masalar kurulmuştu, milet yiyip içiyordu. Biz de bir masaya iliştik... Anma gününün açılış konuşmasını *Ada Dostları Derneği* adına Perihan Ergun yaptı. Üzgündü. Çünkü dün *Ada Dostları Derneği* Başkanı Prof. Y.Mimar Asım Mutlu ölmüştü. Cenazesi yarın Büyükada'da torağa verilecekmiş... Merak ettim, sordum soruşturdum ve şu bilgileri edindim:

Prof. Asım Mutlu, "Cumhuriyet'e Kanat Gerenler"den biriydi. 1940'lı yıllarda ilk Köy Enstitüleri binalarını yapmış, çok sayıda köy ilkokulu projesini gerçekleştirmişti...

Metin Belgin gelemediği için günün sunuculuğunu Necati Mert yaptı. 20'incisi gerçekleşen anma gününe ilk kez Adalar Kaymakamı'nın da katıldığını öğreniyoruz. Kaymakamdan sonra Muzaffer Uyguner, Ataol Behramoğlu, R. Nuri İleri, Necati Mert konuşuyorlar. Ayşe Kulin'e plaket veriliyor. Bir konuşma da ben yapıyorum, dinleyenler şaşırıyorlar! Şaşırmakta haklılar, çünkü şöyle konuşuyorum:

İçinizde Sait Faik'i yakından, çok yakından tanıyan arkadaşlar vardır, ama onun bazı yönlerini, anılarını bilemezsiniz. Örneğin, Sait Faik'in 1950'lerin başında, yaşadığım kent olan Kütahya'ya geldiğini, birlikte dolaştığımızı; Hisar'da çağla, Çamlıca'da vişne yediğimizi; Ilıca'da hamama girip Haslas'ta yüzdüğümüzü; Ulucami önünde nargile ve çay içtiğimizi, gözleme yediğimizi, sonra çini atelyelerini gezip çiniyi güzelleyen elleri seyrettiğimizi bilir miydiniz?

"Atma" diyeceksiniz...

İzin verin de biraz atayım...

Sait Faik, hikâyeleriyle beni nasıl İstanbul'a taşımışsa, ben de onu düşlerimle Kütahya'ya taşır ve bundan da sonsuz bir tad alırdım...

Sait Faik'i 1953 yılında, Varlık'ta yayımlanan hikâyeleriyle tanımış ve çok sevmiştim. Ama beni ona iyice bağlayan "Alemdağda Var Bir Yılan" adlı kitabı olmuştur. Bu kitap bana olur olmaz düşler kurdurmuştur. Diyelim; ne zaman sinemadan çıksam, askerliğinde İstanbul görmüş bir şoförün, "Atikali, Atikali!" diye bağırdığını duyardım...

Atikali!

İstanbul'u bilmiyordum ki Atikali'yi bileyim...Ama gene de kurulur şoförün yanına, İstanbul'a giderdim. Sait Faik'i Atikali'de, yağmur altında yürürken bulurdum. "Seninle yürüyebilir miyim Usta?" diye sorardım. "Usta" diyerek Sat Faik'i canevinden yakalardım... Yüzüme mavi mavi bakar ve "Ulan sen de nereden çıktın?" derdi. Sonra birdenbire sorardı:

- Sen Panco'yu tanıyor musun?

Ve ben daha ağzımı bile açamadan devam ederdi:

- Panco'yu mutlaka tanımalısın... Tanımak da yetmez, onunla pişpirik oynamalısın...

Ben, Panco'yu tanımadan önce Hidayet'i tanıdım... Susamlı helva satıcısıydı Hidayet ve herkesten kıskandığı dostunu öldürerek polisten kaçmış ve Sait Faik'in paltosunun cebine sığınmıştı.

Sait Faik'in simit susamı kokan cebi Hidayet için en güvenilir yer olmuştu. Hidayet'i de hikâyesini de sevmiştim. Hidayet, başından geçenleri Panco da öğrensin istiyordu ve yolda kimi görsek, Panco'yu soruyor ve selâm gönderiyordu...

Sonra günlerden bir gün Panco'yla karşılaştım...

"21 yaşındayım, mesleğim elektrikçilik, şimdi aylağım. Babam 40 yaşında ve mesleği dülgerlik, o da aylak. Babamla arkadaş gibiyiz" dedi ve gözden kayboldu...

1955'in baharında İstanbul'a ilk kez ayak bastığımda, günlerce Panco'yu aradım, ama bulamadım. Çünkü herkes ya Panco'ya ya da Panco herkese benziyordu....

İstanbul, 1950'lerde benim için bir büyülü kent olmanın dışında mekânları ve insanlarıyla Sait Faik'in kentiydi... Eminönü'nde ekmek arası balık, Sarıyer'de börek, Emirgân'da kâğıthelva yiyip çağ içtiğim, Çiçekpasajı'nda rakılandığım koca kentte, çizgi ötesi kimi görsem, sorasım gelirdi:

- Sait Faik'i tanır mıydın?

Onlar belki Sait Faik'i tanımazdı, ama ben onları tanırdım; çünkü onlar Sait Faik'in dostlarıyda; Sait Faik'in dostları da benim dostlarımdı... Yalnızca İstanbul'daki-

ler değil, örneğin Bursa'nın Nilüfer Ovası'nda, bir taşın üstünde ilk kez esrar çeken ve daha sonra da bir büyük kaya olarak hâyal ettiği o taşın üstünden inmeye cesaret edemeyen liseli genç de benim dostumdu...

Sözü daha fazla uzatmak istemiyorum... Sait Faik 11 Mayıs 1954'te aramızdan ayrıldığında 48, bense 18 yaşındaydım. Yani benim ağabeyimdi... Sait Faik bugün de 48 yaşında, benim yaşım ise 61. Yani benden çok daha genç ve bu nedenle de benim kardeşim... Kardeşim Sait Faik'i bir şiirimin iki dizesiyle selâmlıyorum:

Ben seni severdim ya, gene de seviyorum,
Karanfile duruyorum adın geçtikçe.

Konuşmalardan sonra Hasan Karayol ve Ali Ekber Eren türküler söylediler, gençler oynadılar. Bu oyunlara Perihan Ergun'un torunuyla birlikte katılması ise bir başka güzeldi... Güne geç gelenler de oldu, Cezmi Ersöz ve Hilmi Büyükşekerci gibi. Bu günde, uzun süredir görmediğim İsmet Kemal Karadayı ile kadeh kaldırmak ve söyleşmek ise bir başka güzeldi... Dursun Özden fotoğraflar çekti... Fatih Mika'nın gravür sergisiyle pek ilgilenen olmadı. Ben gravürleri sevdim...

Akgün'ün Fırat'ı

(18 Mayıs Pazar)

Kocaeli Edebiyatçılar Platformu'nun *Çağdaş Toplum Kitabevi*'nde gerçekleştirdiği etkinliklerin altıncısında, söyleşi ve şiirin yanı sıra bu kez müzik de vardı...

Akgün Akova konuştu, şiirler okudu. Yusuf Eroğlu gitar çalıp şarkılar söyledi. Akgün Akova'nın şiirlerini de besteleyen Yusuf Eroğlu'yu geçen yıl, İzmit'teki *Kitap Fuarı*'nda da dinlemiştik... Bir şair, bir müzisyen... Şimdilerde, Ataol Behramoğlu'nu Haluk Çetin'siz, Şükrü Erbaş'ı, Ufuk Karakoç'suz ve Akgün Akova'yı Yusuf Eroğlu'suz düşünemiyorum...

Aynı zaman da iyi bir konuşmacı olan Akgün Akova, konuşmasını bu kez üç buçuk yaşındaki oğlu Fırat üstüne kurmuştu. Fırat'ın söylediklerini not ettiğini söyleyen Akgün'e bir sabah kahvaltısında, Fırat şöyle bir soru yöneltmiş:

- Baba, yumurta niye uçmuyor?

Akgün şaşırıp kalmış!

Yumurtanın niye uçamayacağını anlatmaya çalışmış, ama pek becerememiş olacak ki, Fırat bu kez şöyle demiş:

Yumurtanın içinde kuş yok mu? Niye uçmasın?

Akgün hâlâ bu sorunun yanıtını arıyormuş!

Fırat'ın çok hikâyesi var, insanı şaşkına çeviren! Bir de Akgün'ün kafasına taktıkları var. Öreğin bunlardan biri de kanaryalar. Karadeniz'den Akdeniz'e, Ege'den Güneydoğu'ya, nereye gitse, berber dükkânlarında kanarya beslendiği gören Akgün, her bölgede ve de berber dükkânlarında niye kanarya beslendiğini merak ediyormuş. Akgün'ün kafasına taktığı şeylerden biri de komparsite...

Akgün'ün annesiyle babası, 1952 yılında evlendiklerinde, düğünlerinde Rodogers'in komparsitesi ile dans etmişler. Akgün'ün düğününde de komparsite çalınmış. Akgün konuşurken, Yusuf Eroğlu da gitarıyla komparsiteyi çalıyordu... Bu müzik bizim de hiç yabancımız değildi elbette, biz de komparsiteyle dans etmiş ve tangolarla büyümüştük. İspanya'da doğan ve bütün dünyaya yayılan, bu arada düğünlerimizin de baştacı olan komparsiteyi böylesine sihirli kılan neydi acaba?..

Fayton

(21 Mayıs Çarşamba)

Bir süredir yolunu gözlediğimiz *Fayton*, bugün çıkageldi. Sevindik. İlk kitabına kavuşan bir şairin, bir yazarın heyecanıyla çevirdik sayfalarını...

'Sayfalarını' diyorum, çünkü Fayton, "tek körüklü, dört tekerlekli, bir çift at tarafından çekilen binek arabası" ya da "perdeayaklılardan, sıcak deniz kıyılarında yaşayan uzun kuyruklu bir kuş" değil...

Fayton, İzmitli gençlerin girişimiyle bütün güzelliklere ilk gülücüğünü yeşerten, İzmitli aylık bir dergi...

Fayton için "İzmitli bir dergi" dedim; İzmit'te yayımlanması nedeniyle bu sözüm doğrudur; ama derginin "sıfır" sayısına baktığımızda, yurdun her yerinden gelen ürünleri de görüyoruz; bu nednele *Fayton*, aynı zamanda "Türkiyeli bir dergi" kimliği taşıyor. İşte dergideki bazı imzalar: Sabahattin Yalkın, Cihan Oğuz, Cemal Süreya, Ergin Günçe, Ruşen Hakkı, Ece Ayhan, Öner Yağcı, Afşar Timuçin, Nursel Duruer, Yılmaz Elmas...

Ve Eren Aysan imzası da sevincim oluyor. Eren'in şiir yazması ne güzel. "Eren, babasının yolunda" diye seviniyorum... Eren Aysan, yalnızca şiirleriyle değil, anılarıyla da içimde yaşayan sevgili dostum Behçet Aysan'ın kızı... Hekimliği İzmet'te, Verem Savaş Dispanseri'nde başlayan ve İzmit'i çok seven Behçet Aysan, Sıvas'ta, Madımak Oteli'nde yakılarak öldürülmeseydi, bu günleri görseydi, *Fayton*'un şairlerinden biri de o olurdu...

Şiirin Bayramı

(23 Mayıs Cuma)

Kocaeli Üniversitesi Şiir Okulu Müdürlüğü'nün bu yıl

ikincisini gerçekleştirdiği *Şiir Bayramı*, gene büyük ilgi gördü. 20 Mayıs Salı günü başlayan ve dün akşam biten bayramın ilk günü *Şiir Okulu*'nun Türkiye genelinde açtığı şiir yarışmasında, belli bir çizginin üstünde olan şiirlerin sergisiyle açıldı. Hüseyin Atabaş, Ali Cengizkan, Şükrü Erbaş ve Kemal Özer'den oluşan seçici kurul, *MÜ Eğitim Fakültesi* Biyoloji öğrencisi Nilay Özer'in şiirini ödüle layık bulruken, İzmit'ten Hayriye Ersöz'e de başarı ödülü verilmesini istemiş...

Serginin açılışından sonra konferans salonuna geçildi. Burada, Kemal Özer ile Hüseyin Atabaş, şiir yarışması üstüne bilgiler verdiler, daha sonra da Kocaeli'de yaşayan şairler şiirlerini okudular. Kendilerine, katkılarından dolayı teşekkür belgeleri verildi... Teşekkür belgesi alanlar arasında *Kocaeli Rotary Kulüpleri*'nin temsilcileri.de bulunuyordu. Çünkü adı "KOÜ Şiir Okulu'nun II. Şiir Bayramı Etkinlikleri" olsa da, üniversiteden on para çıkmadığından, bayramın sponsörlüğünü *Koceli Rotary Kulüpleri* üstlenmişti...

Bayramda ikinci günün konuğu Salâh Birsel oldu. Okutman arkadaşlar ve öğrenciler, şairden şiirler sundular. Daha sonra Salâh Birsel yaşamını, şiir sanatını anlattı, şiirler okudu, kitaplarını imzaladı...

Üçüncü gün, Ankara'dan ve İstanbul'dan gelen şairlerin günü oldu. Selma Ağabeyoğlu, M. Mahzun Doğan, Emine Erbaş, Enver Ercan, Turgay Fişekçi, Tekin Gönenç, Mehrizat, Özgen Seçkin, Sennur Sezer ve Zerrin Taşpınar'dan şiirler dinledik. Bu arkadaşlar daha sonra bahçede kitaplarını imzalarlarken, Şiir Okulu Müdürü, şair İhsan Topçu'nun omuzları, üç günün yorgunluğnudan çökmüş gibiydi; ama gene de güler yüzlü ve şakacıydı... İki ayda bir Ankara'da "Pencere" dergisini çıkaran M. Mahzun Doğan, bir yandan kitaplarını imzalarken, bir yandan da notlar tutuyordu. Bakalım, Mahzun Doğan bu notlardan neler çıkaracak...

Sütçüye Şiir Okumak

(24 Mayıs Cumartesi)

Ahmet Necdet'i dinlemek içit gittiğimiz *Sanat Kahvesi*'nde gene bir "kime niyet kime kısmet" ile karşılaştık. Ahmet Necdet, 31 Mayıs'ta gelecekmiş, bugünkü konuklar ise Sedat Umran ile Salih Bolat imiş...

Kahvenin yerini belki bulamaz düşüncesiyle, şai arkadaşım Ruhan Odabaş ile Efe Tur ve Asya Tur'un yazıhanelerinin bulunduğu Kantar'a gidiyoruz. Biraz sonra Murat Koçak geldi bir arkadaşıyla, "Sedat Umrah kahveye geldi. Biz Salih Bolat'ı bekleyeceğiz" dedi. Kahveye döndük. Sedat otobüsle değil de trenle gelmiş İstanbul'dan. Salih Ankara'dan gelecek...

Masanın üstünde Sedat Umran'ın kitapları: "Meşaleler" (1949), "Leke" (1970), "Gittin Taş Atarak Uzaklara" (1990), "Kara Işıldak" (1993), "Aynada Gün Doğumu" (1995), "Seçmeler" (1995), "Büyük Alman Şairleri" (1995), "Şiirde Metafizik Gerçek" (1997).

"Beni sen tanıt" diyor Sedat Umran. Tanıtıyorum ve sözü Sedat'a bırakıyorum... Şairlerin ölümü yenme duygusundan söz ediyor... "Şair, ben'inden acı çeken insandır, beş duyuyu aşmak ister" diyor... Eski ve yeni şiirlerini okuyor... Almanca şiirler de okuyor, sonra kendi çevirilerini... Maddenin şiirini yazan Sedat Umran'a, "Sen Gül için de çok sayıda şiir yazmıştın, o şiirlerinden de oku" diyorum. Okuyor... Şiir okumayı seven bir insandır Sedat Umran... Bir yerde şöyle diyor: "Anlayana, anlamayana, hatta sütçüye bile şii okumalısınız..."

"Sütçü de ineğine şiir okumalı, belki daha çok süt verir" demek istiyorum, ama, belki yanlış anlar, kırılır diye demiyorum...

Sedat Umran'dan sonra Salih Bolat'ı dinliyoruz..., Suat Özdemir çıkageliyor... Sabahleyin telefon etmiş, Ahmet Necdet'in geleceğini duyurmuştum. Çünkü Ahmet Necdet, Suat Özdemir'in çok sevdiği şairlerden biriydi... "İstanbul'a gideceğim, ama işimi bitirir bitirmez dönerim" demişti Suat ve dönmüştü, ama Ahmet Necdet yoktu... Canı sıkılır gibi olsa da, Salih Bolat'ı dinlerken yüzü güldü... Dinleyebilseydi, mutlaka Sedat Umran'ı da severdi...

Göçkün

(26 Mayıs Pazartesi)

Ahmet Günbaş'ın *Etki Yayınları* arasında çıkan "Göçkün" adlı şiir kitabını okurken, aklım bir yerlere takılıyor; işçiler, memurlar, öğrenciler, aydınlar niye yürür; Madımak'ta insanlar niye yakılır; Cumartesi Anneleri'ne Galatasaray Lisesi'nin önü neden yasaklanır; Bosna hâlâ niye için için kanar; ölüm bir akbaba gibi niye dolanır güzelim insanların üstünde, diye düşünüyorum...

İstanbul'da, üniversite öğrencilerinin nasıl kıyasıya dövüldükleri, kan içinde kaldıkları cnalanıyor gözümün önünde... Gencecik polisler, gencecik öğrencileri neden döver?

Döver, çünkü...

Yürekler bir bir infilaktayken
ayaktadır canakıyıcılar
bağışlanmaz suçlarıyla

Devlet üsttedir daima su alsa da kadırgası
Acının katları çıklımıştır
Geçilmiştir saf düzeninde yakarılar
Sular çevrilmiştir yatağından
kanlar bir güzel yıkanmıştır

Ayaklanmış bir ilkyazın izi kalır
Göstermelik azat törenlerinin sonrası"

Ve bunca kıyımın ortasında, herkese bir "mülteci" kimliği gerekli midir?

Ve bir soru daha: Madımak neyin adıdır; bir yangının mı, yoksa bir otun mu?

"Madımak yeşil bir ottur öyle bilinir
Bir de bizdik yeşil yeşil yanan..."

Ahmet Günbaş'ın Göçkün'ünü okudukça, başka sorular da geliyor aklıma...

Örneğin, hiç "Cumartesi Günlüğü" tuttunuz mu?

Eğer tutmamışsanız;

"Hiç olmazsa cumartesileri
Oğulları kızlı türkülerle uyanın
Demetler yapın insan seslerinden
Aralarına karanfiller sokuşturun
Yürek ağrılarından birazcık alın..."

Acıların, ayrılıkların, kıyımların, ölümlerin yanı sıra aşkın, özlemin de yürüdüğünü görüyorum ve ne kadar ufalansa da, umudun bir yerlerden uç verdiğini...

"Bilirim ordasın
Sesinin suları öptüğü yerde
Girdabısın acıların
Kuşlar dönüp durur üzerinde..."

Ahmet Günbaş'ın dörtlükleri de var; "taş" atan dörtlükleri. İşte onlardan biri:

"Arttıkça dizboyu yolsuzluklar
Girer devreye malum çetesi
Sürer faili meçhul horozluklar
Sarsılmasın diye sosyetesi."

İÇİNDEKİ

Yağmurlu bir günde tanıdı dünyayı
Sessizce ıslanıyordu bahçesindeki dut yaprakları
O burnunu dayamış cama
Hayretle zevkle seyrediyordu.
Görmediği en büyük dağların büyüğü
Aklın durduğu derin uçurumlarda karanlık
Şimdi şikayet için döndü sana
Onu sen attın bu kavgaya
On yaşında bir künye geldi Sivas'tan
Anası Konya'da çamaşır yıkadı bıkmadan
usanmadan
Ve böyle geçti günler ondört yaşına
Vaktaki düştü lokmanın peşine tek başına
Ona bu dünya çok dar geldi
Geniş geldi
Uçsuz bucaksız karanlık geldi
Şimdi içinde bir sürü fırtına
Lokma hürriyet ekmek vatan
Asıl hüner doğmamakmış anadan
O denizle konuştuğu dertli bir gecede
Seni çok uzaklarda
Şimşeklerde seyretti
Öyle uçsuz bucaksız boşluklar yaratmışsınki
İnsanlar arasında
Ve öyle çekiyorki boşluklar düşeni
Bu hikâye uzuyor efendim
Emreyle karşında dizilelim
Ve bu kefareti ödeyelim bir kerede
Uzamasın ömrümüz her gün yeni bir dertle
Ekmek peşinde can peşinde
Görmediğim en büyük dağların büyüğü
Aklın durduğu derin uçurumlarda karanlık
Bir ak bir kara
Yaşamak için sevmek istiyor bu insan
Hiç olmazsa bir defa
Evet bir defa.

Müştak ERENUS

Enver Ercan; "'Sol' işe etikle başlamalı ve kendini yeniden inşa etmelidir."

Enver Ercan'ı 1980 sonrasında tanıdım. Nuruosmaniye caddesi bitiminde Atay Apartmanı'nda yer tutmuştum. İleri Yayıncılık için. Aynı handa Gözlem Yayınlarını Abdullah Özkan, Düşün dergisini Seyit Nezir yönetiyordu. Enver Ercan'ı Düşün dergisinde çalıştığı günlerde tanıdım. Canlı, coşkulu gözlem ve düşüncelerini birileriyle paylaşmak isteyen bir kişiliğe sahip. Elinden kitap eksik olmazdı o günlerde. Karşılaştığı kişilere coşkuyla okuduğu kitabın ilginç bulduğu yerlerinden sözederdi. Güneş, Sabah, Hürriyet gazetelerinde çalıştı bir süre. Hürriyet'in "Semavi Yayınları"nı hazırlayıp yürüttü bir ara.

Son yıllarda Varlık dergisinin Genel Yayın Yönetmenliği'ni yürütmekte. Varlık dergisine yeni bir hava getirme çabasında. Düşlerini gerçekleştirmede başarılı olduğu gözleniyor. Türkiye Yazarlar Sendikası seçimlerine katıldığı yıl Genel Yazman oldu. Varlık dergisindeki işlerinin yoğunluğu nedeniyle TYS Genel Yazmanlığı'ndan ayrıldı.

Günümüz ozanlarından Enver Ercan. 21.1.1958 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta öğreniminden sonra Haydarpaşa lisesinde okudu. Yeni Düşün dergisinde edebiyat yönetmenliği yaptı. Şiir ve yazıları Yeni Düşün, Varlık, Gösteri Sanat, Broy dergilerinde, Güneş ve Cumhuriyet gazetelerinde yayınlandı.

İlk şiir kitabı: Eksik Yaşam (1977), ikincisi Sürüyor Zaman (1988), yeni çıkan şiir kitabı Geçtiği Her Yeri Öpüyor Zaman (1997); Söyleşi kitapları: Şair Çünkü onlar (1993), Varlık 60. Yıl Seçkisi (1993), Şiirlerde İstanbul (1994), Tanzimattan Bugüne Türk Öykü Antolojisi (1994), 20. Yüzyıldan Çocuklara Şiirler (1994), Gülümseyen Anlar (1994); Çocuk Kitabı: Mevlanadan Masalar (1990)

Yılmaz ELMAS

- Özgün yanlarıyla yaşamöykünüzü anlatır mısınız?

- Herkesin bir öyküsü var elbette. Ama 'özgün' sözcüğü işi biraz karıştırıyor; benimki sıradan bir öykü çünkü. Tophane'de doğup büyüdüm. Kitpaları sevdim ama okul bana hep ters geldi, benimseyemedim bir türlü. Ortaokul diplomasını bile sınavlara dışarıdan girerek aldım, annem üzülmesin diye. Liseye başladım ve aynı yıl bıraktım. Edebiyat dışında hiçbir şeye yakın hissedemedim kendimi. Birçok işte çalıştım tabii; kahvehane çalıştırdım, işportacılık, otobüs garlarında çığırtkanlık, fabrika işçiliği, emlakçılık yaptım... daha da sayabilirim yaptığım işleri.

- Edebiyatla, şiirle nasıl tanıştınız peki?

17 yaşındaydım. Daha önce bir-iki şey karalamıştım ama babama gidip okuttuğumda benim yazmış olabileceğime ihtimal vermedi. Öyle eli yüzü düzgün şeyler değildi ama benim gibi "kopuk" birinin o kadarını bile becerebileceği aklına yatmadı demek ki. Ha bir de 12-13 yaşlarındayken kendini asan bir arkadaşım için şiir yazmıştım. Evet, 17 yaşımdaydım, bir boşluk içinde yaşadığım günlerdi. İstiklal Caddesi'nde seyyar kitapçıların birinden birkaç şiir kitabı alıp eve gittim. Onları okuyunca, "bunları ben de yazarım" dedim ve kendi kendime başladım yazmaya. Bir süre sonra bir kitap olacak kadar şiirim birikti. Cumhuriyet gazetesinde çalışan bir Fasih Ağabey vardı, severdi beni, ona açtım konuyu. Beni bir matbaaya gönderdi. Borç para bulup kitabı bastırdım. Eşe dosta dağıttım çoğunu. Bir bölümünü de arkadaşlarım sattılar. Ama tuhaf olan, Türkiye'de bir Varlık dergisinin yayınlanmakta olduğunu bile bilmiyordum o zaman Yıl 1977

Üstüne üstlük, Fasih Ağabey ilan konusunu da halletti. Cumhuriyet gazetesi tam 11 kez bedava yayınladı kitabımın ilanını. Hem de nasıl, biliyor musunuz: "Enver Ercan'ın Beklenen Şiirleri Çıktı: Eksik Yaşam"!..

Oldukça eğlenceli bir "ilk kitap" serüveniniz olmuş...

Yıllar sonra bakınca gerçekten de öyle. Ama ben onların hepsini ciddi ciddi yapımıştım o zaman.

1977'de Varlık'ın adını bile bilmiyormuşsunuz ama daha sonra yayın yönetmeni bile oldunuz derginin. Hatta çok da başarılısınız.

- Onu ben bilemem. Bildiğim; yaptığım işin elimden geldiğince iyisini yapmaya çalışırım. Böyle değerlendirmenize sevindim tabii.

- Babıali serüveniniz nasıl başladı peki?..

- Askerden geldikten sonra evlenmiştim. Bir çocuğum olmuştu. Sorumluluklarım vardı yani. Bir fabrikada çalışmaya başladım. Üç buçuk yıl çalıştım orada. O süreç, benim üniversitem oldu diyebilirim. İlk kitabımın yetersizliklerinin çoktan farkındaydım zaten. Bol bol kitap okudum o dönemde. Okuma alışkanlığım da o günlerde gelişti. 1985 yılında fabrika yöneticileri İstanbul dışına taşınma kararı aldılar. Ya ben de gidecektim ya da ayrılacaktım işten. Ben de Babıali'ye gitmeye karar verdim. O zamanlarda da iş bulmak çok güçtü. Seyyit Nezir, De Yayınevi'nde iş verdi bana. Benim için dönüm noktası oldu. Gündüzleri yayınevinde çalışıyordum, akşamları ise seyyar satıcılık yapıyordum. Daha sonra Güneş, Hürriyet, Sabah gazetelerinde çalıştım. 1990'dan sonra da bildiğiniz gibi Varlık'ın yayın yönetmenliğini üstlendim.

- Gazetelerde çalıştığınızı bilmiyordum.

- Güneş ve Sabah'ta bir yıl bile sürmedi, işten çıkardılar. Hürriyet'te 3,5 yıl çalıştım. O süreçte de Doğan Hızlan'dan çok şey öğrendim. Simavi Yayınları yeni kurulmuştu. Kitapları yayına ben hazırlıyordum. Ama tercih noktasına geldiğimde Varlık'ı seçtim. Hiyerarşik yapılar hayatım boyunca rahatsız etti beni. Zorunda kalırsam, yine çalışabilirim gazetelerde ama çok keyif almayacağımı biliyorum. Kurumların kendi kuralları var, kim ne derse desin, o kuralların baskısını duymayan yoktur. Bense kendi kurallarımı da koyarak bir şeyler yapmayı seviyorum.

Varlık da bir kurum değil mi?

- Size bir şey söyleyeyim mi; işe başlarken önce o konuyu netleştirdik. Karışmayacaklardı. Tabii ki hukusal sorunlarla karşılaşmak için kimi fikir alışverişlerimiz oluyor, fakat onun dışında, 85 sayı oldu, bir kez olsun yaptığım işe karışmadılar. Bir yıldır yeni bir şiir dizisi başlattım Varlık Yayınları'nda. O dizide de koşulum aynıydı. Benim tarzım bu...

Varlık'tan önce Düşün dergisinde de çalıştınız.

- Seyyit Nezir ayrıldıktan sonra derginin yarısı edebiyata ayrılmıştı, yarısı da kültür ve politikaya. Edebiyat bölümünün yönetmeni bendim. Orada da karışmazlardı bana. Yalnız şunu eklemek isterim: benim tavrım kesinlikle başına buyrukluk değil. Her zaman sosyalizme inandım. Sol bir duruşu önemsedim hep. Solda duruş demek, yaşadığı coğrafyanın da, dünyanın da, çevrenin de farkında olmak ve dayanışma ruhunu yitirmemek demektir. Ama bir şeyi benim yapabileceğime kanaat getirmiş ve beni görevlendirmişseniz, artık müdahaleci olmamalısınız. Böyle bir şeye gerek duyuyorsanız, görevi geri alırsınız olur biter.

- Politik olarak tutumunuzu biraz daha açabilir misiniz?

- Varlık'a bakın. Yeterince açık orada. 85 sayı yayına hazırladım dedim, karıştırın o sayıları, Varlık'tan daha solda edebiyat-kültür dergisi yok bence. Bunu derken, belirli kodların dışına taşmayı göze alıp dünyayı, Türkiye'yi ve insanı farklı açılardan da kurcalamayı denemekten söz ediyorum. Haziran sayısından başlayarak da bence solu en çok ilgilendirmesi gereken şeyi, "etik"i tartışmaya açıyoruz.

- Neden etik?

- Türkiye trajikomik bir süreç yaşıyor. Çiller'le Erbakan bir yanda, diğer büyük parti liderleri bir yanda. Tam bir sirk görünümü var. Eskiden Güney Amerika'daki muz cumhuriyetleri olarak nitelenen ülkelere bakar 'iyi ki öyle değiliz' derdim. Bugün baktığımda onlardan da betermişiz meğer, diyorum. Kenan Evren'le başladı bu süreç, o "fahri ressam" olup kendini kurtardı. Ama olan Türkiye'ye oldu. Başbakan yalan söylüyor, inkâr ediyor, açığa çıkıyor yalanı, hiçbir şey olmamış gibi davranabiliyor. Başbakan yardımcısının CIA ile bağlantıları gündeme getiriliyor. Belgelerden söz ediliyor. Tınmıyor bile. Düzeysizliğin, erdemsizliğin, sahtekârlığın "resmiyet" kazandığı bir ülkede en önce etik tartışılmalıdır bence. Bunu en fazla da sol önemsemeli. CHP ve DSP'den söz etmiyorum. Onların solla bir ilgileri yok, dertleri de değil zaten. Sol, işe etikle başlamalı ve kendini yeniden inşa etmelidir. Toplumun sola karşı ürkekliği yeni bir söylemle giderilebilir ancak. Yoksa oyalanır dururuz.

Sizden ve şiirden söz edecektik, söz politikaya kadar uzandı.

- Politikadan söz ediyorsak, hem benden hem de şiirden söz ediyoruz demektir: Tabii sizden de Hangimiz soyutlayabiliriz ki kendimizi politikadan. Üstelik Türkiye gibi bütün değerlerin paramparça edildiği bir ülkede.

Yeni bir şiir kitabınız yayınlandı ve 1997 Cemal Süreya Şiir Ödülü ile 1997 Yunus Nadi Ödülü'ne değer bulundu. Biraz da "Geçtiği Her Şeyi Öpüyor Zaman"dan söz edelim mi?

- Aşk var o kitapta, ayrılık var. Erotizm de var tabii. Başka ne var: sözcüklerin, hayatın farklı anlarında takındıkları farklı tavırları var. Metin Altıok var, Arif Damar var, Cemal Süreya, Oktay Rifat, Hilmi Yavuz var.

- Nasıl yani?

- Kitabın ilk bölümündeki 25 şiirde 12 şairi saygıyla selamlıyorum. Şiirin sıkı izleyicileri kolaylıkla farkına varır bunları; Onlardan çok şey öğrendim ben çünkü; demiştim ya: "onlar o şiirleri yazmamış olsalardı, bu kadar yoğun sevemezdim ben."

- Bir de erotizm dediniz...

- Erotizm, yaşamımızın en şenlikli tören boyutu. Bu töreni yaşamamış birinin hayata ilişkin pek çok şeyi ıskalayacağına inanırım. Çünkü zaman geçtiği her şeyi öpüyor...

- Peki, kendinizi birkaç sözcükle nasıl tanımlarsınız?

- Bir arkadaşım geçenlerde "Enver Ercan" dedi, "sen sözcüğün tekisin." Hoşuma gitti bu söz...

Yaprak

Gürsü ile Ahmet'e...

Ali BALKIZ

Şehrin ana meydanlarından birinin yanıbaşındaki küçük parka açılan caddenin uzunluğu bir kilometre kadar ancak vardı. Caddenin bir yanına bahçeler içinde kaymakamlık binası, kütüphane ve iki ilkokul, karşı yanına ise apartmanlar dizilmişti. Apartmanların altı sıra sıra dükkânlar doluydu. Lokantalar, bakkallar, mağazalar, balıkçılar... Bu iki eczane ve köşebaşlarında büfeler. Caddeyi kısa aralıklarla üç ayrı sokak kesiyordu. Sokaklardan birine kestane, birine karaağaç, öbürüne de çam ağaçları dikilmişti; kaldırım boyu, karşılıklı, aynı hizada, aynı yaşta, aynı boyda, aynı cüssede on yaşlarında ağaçlar... Sokakların arasında kalan iki katlı, bahçeli, tektip evlerde devlet memurları oturuyorlardı. Ana caddeye ise çınar ağaçları dikilmişti, bundan belki de kırk-elli yıl önce.

Sokak aralarındaki ağaçlar ne denli resmi nizamnamelere uymuş ve ancak o kadar büyümüş iseler, çınar ağaçları da o kadar özgür kalmışlardı. Boyları apartmanları aşmış, dalları budakları birbirine kavuşmuş, kaymakam beyin penceresine kadar uzanmış, günün her saatinde, canlı, hareketli bu caddeyi tünel gibi örtmüşlerdi. Gürültüden bıkıp, şöyle dağ eteklerine, su başlarına, gönüllerini alıp gitmemişlerse eğer; yılın her mevsimi, günün her saati oradaydı çınar ağaçları. Orada yerlerinde duruyor, kendi aralarında koyu bir sohbete koyuluyor, yel estikçe, kırkpınar pehlivanları gibi önce peşreve başlıyor, sonra de elenseye geçiyorlardı Her kapışmada bir kucak dolusu yaprak yere düşüyordu. Mustafa Efendi'nin gözleri bu yapraklardaydı işte. Ta üst dallardan kopup oraya buraya çarpa çarpa yere inen yapraklarda.

Mustafa Efendi bu caddede görevli Belediye işçisi. Çöpçü. Çınarlarla aynı yaşta. Şakaklarında kırçıllıklar iyice artmış. Alnındaki derin izler gamdan kederden. Orta boylu, çelimsiz, yine de, azcık göbekli. Gözleri çukurda. Pos bıyıkları dudaklarını kapatıyor. Elleri nasırlı. Yorgun mu yorgun. Üç çocuğu var. Biri kız. Üçü de işsiz. Sırık kadar oldular hâlâ baba eline bakıyorlar. Vaktiyle iki göz gecekondu da yapmasaymış hali nice olurdu?

Uzun yıllardır bu caddede çalışıyor. Herkesi tanıyor. Yoruldukça köşebaşındaki taksi durağında dinleniyor, çay içiyor, laflıyor. Onlara başlangıçta çok kızıyordu ama, küllükleri yolun kenarına artık boşaltmıyorlar, bunu onlara zor da olsa öğretti ya, şimdilerde arası iyi...

Manavın çıraklarıyla başı dertte. Günde elli kere söylüyor, yine de önleyemiyor. Şu sebze meyve artıklarını gelişigüzel saçmıyorlar mı caddeye? Patronları kızınca, süpürgelerini alıp kılıç sallar gibi çörçüpü gelip geçenin üstüne başına sıçrata sıçrata, dükkânın önünden süpürüp asfaltın kenarına atmıyorlar mı, akıllarınca temizlik yaptıklarını sanmıyorlar mı? Bu onu öldürüyor işte... Sokağın bir yerinden alınıp öbür yerine konulan, buradan alınıp oraya atılan çöp, artık çöp değil sanki...

Bu terbiyesiz çırakların saçtıkları bir yana. Ya kedilerin dağıttığı çöp poşetleri, köpeklerle kâğıt cam ayıklayıcılarının devirdiği bidonlar... Tamam onlar da ekmek peşinde koşuyorlar, ekmekleri çöpten, bunu elbette anlıyor, ama bu işi, döküp saçmadan biraz usulüne uygun olarak, kendisine iş çıkarmadan yapamazlar mı?

Onun işi hep yerde. Yerde ne var? Buruşturulmuş sigara, bisküvi, çikolata poşetleri, izmaritler, kâğıt parçaları, toz, toprak bazan arabaların tekerleriyle gelmiş çamur artıkları, meyve, kestane, fındık, fıstık kabukları... Her mahallenin, her sokağın çöpü farklı olur. Hangi sokakta ne tip çöp çıktığını, o mahalleden oturanlar belirler. Bunu deneyleriyle biliyor. Kedinin, köpeğin, hatta kuşların bile arayıp arayıp yiyecek bir şey bulamadıkları, mahalle çöpleri o kadar çoktur ki... Ama bu caddenin çörçöpü bereketli, onca mahlukatın, onca garibanın sofrası sanki...

Her sabah caddenin bir başından başlıyor, kaldırım boyu süpüre süpüre, yerde ne var ne yok toplaya toplaya öğlene kadar öbür uca ulaşıyor. Eskisi gibi değil, artık sık sık dinlenme ihtiyacı duyuyor, süpürgesini yanına yere yatırıyor, sırtını çınarlardan birinin kalın gövdesine dayayıp çömeliyor. Sigarasını yakıyor. Olmadı bacaklarını şöyle bir uzatıyor, gelip geçeni seyre koyuluyor. Kaymakam Bey'i görür görmez ayağa fırlıyor. Bir de temizlik amirinin arabası caddenin başından görünür görünmez... Arabayı artık onca gürültünün içinde bile ta uzaktayken sesinden tanıyor. Okul dağılınca, kendini çocukların gürültüsüne bırakıyor. O uğultunun içine bir de çınarlardaki neredeyse yaprak sayısı kadar çok olan ve çocukları görünce büyük sevince kapılan serçelerin gürültüsü karışmıyor mu? Dalıp yıllar öncesine gidiyor. Köy, köydeki okul yılları... Sonra şehir. Bu kez de çocuklarının okula gidiş gelişleri... Sonuca bakıyor da, boşa harcanmış yıllar...

Bir posta çocuğun dağılması, öbür postanın okula gelmesi demek, sabahtan beri süpürdüğü bu yakanın

yeniden kirlenmesi; yiyecek artıkları, kâğıt parçaları gibi ıvır zıvır şeylerle dolması demek... Dönüp yeni baştan süpürse, caddenin öbür yakasına geçmeye gün yetmeyecek neredeyse. Onun için bırakıyor bu yakayı, öğlen molasından sonra öbür yakaya, dükkânların dizili olduğu kaldırıma geçiyor.

İşe her başlayışta olduğu gibi, bu kez de süpürgesinin sapını, tersinden yere vuruyor, uçkur ipini, yeniden kıca bağlıyor, sağlamlaştırıyor ve başlıyor süpürmeye. Balıkçının önü pis, manavın önü pis, eczacıya aferim, fırıncıya aferim... Ama yolun bu yakasında; şu acele acele yürüyen, her saat ve elbette her mevsim, bir yere yetişmek zorundaymış gibi koşarcasına yürüyen, vapurun denizi yarması gibi kalabalığı yara yara giden, soğa sola omuz vuran ve elbette bu arada kendisine de çarpan, olmadı süpürgesinin üstünden atlayan insanlar yok mu? Sokaklarla caddenin kesiştiği köşlere konulan banklara oturup da saatlerce çekirdek çitleyen, ayaklarının altını ve neredeyse bir metrelik önlerini harman yerine çeviren, kızlı oğlanlı gençler yok mu? Bunlar, caddenin öbür yanındaki öğrenci kalabalığından da beterler...

Her neyse, bütün bunlara alıştı.

Kışın işler çok kolay. Hava soğuk da olsa, bıçak gibi rüzgâr da esse, kar yağmur da yağsa işler yine de kolaydır. Çünkü, yerler ıslaktır. Islak yer çöpü yutar. Biraz daha fazla yağınca da, ona sadece eğimine akarken göllenen suyun önünü süpürgesinin ucuyla açmak kalır. Yağmur yardımcısıdır. Her ne kadar kasabın camında "Allah doğrunun yardımcısıdır" yazıyorsa da...

İlkbaharda işler kolaydır. Daha çatılar, sundurmalar, balkonlar, bahçeler, kaldırımlar kirlenmemiştir. Rüzgâr esse ne olur ki... Kaldıracak toz bile bulamaz.

Yazın imdadına, çınarların koyu gölgesi yetişir.k Öteki meslektaşları güneş altında, yalım yalım yanarlarken, başlarını sokacak bir avuç gölge bile bulamazlarken, o çınar tünelinin altında hafif bir esintinin içinde, kendini yaylada sanır.

Bu mevsimler güle oynaya geçer de, sonbahara gelince işler karışır.

İlk gençlik yıllarından, köyünden biliyor kavakları. Önce alttan başlıyordu kavaklar sararmaya. Yeşilden, saman sarısına, oradan kavun içine, giderek tatlı bir kızartıya dönüşen ve hâlâ kimi dallarında koyu yeşil, açık yeşil yapraklar barındıran kavakları şimdi daha iyi anımsıyor. Köyünün kavakları kaymakamlığın bayan memurlarına benziyorlardı. Bellerine dek düşmüş, meçli, gür saçlarını savura savura salınışlarına, caddenin öbür ucundan, bu yana doğru endamlı endamlı yürüyüşlerine...

Köyde kavaklar yapraklarını önce olgunlaştırır, üç beş günde, belki de bir geceden toptan dökerlerdi. Kavakların dibindeki çayırlıklar harman olur, bütün çocuklar oraya koşar, neredeyse yorgan kalınlığındaki yaprak denizinde, hışırtılar içinde, koşuşur, boğuşur, debelenirlerdi. O bir keyifti.

Ya şimdi?

Ya çınarlar?..

Çınarlar lanet...

Aylarca sürüyor yaprak dökmeleri... Topla topla bitmiyor. Çınarlar öylesine gürbüz ki, öylesine bitmez tükenmez ki... Birinin eteğini topluyor, on metre ötedekinin yanına ulaştığında, arkası yendinen yaprak doluyor... Bütün bunlar yetmezmiş gibi, bir de o ara sokaklardan çaya ulaşan dereler gibi akıp gelen karaağaç ve kestane yaprakları yok mu? Onlar da işi cabası. İyi ki memurların oturduğu evlerin bahçelerindeki yapraklara caddeye kadar uçun emri verilmiyor. Yoksa ne yapardı?

Çamlı sokak temiz. Çam ne yaprak döküyor ne bir şey... Bunca ağacı buraya dikenler, bunu hiç düşünmemişler mi? Bu yaprakları kim süpürecek, kaç günde, kaç ayda? Üstelik her sonbahar yeniden... Hepsi silme çam olsa ne olurdu sanki?

Sonbaharın tam ortasında o sabah yine işe başlarken bir yerdeki yaprak sergisine baktı, başını kaldırıp bir de dallara. İçi sıkıldı. Yerdeki yapraklar ne kadar çoksa dallardakiler de bir o kadar çoktu. Günlerdir yaprak süpürüyordu oysa. Çınarlar da kavaklar gibi bir kaç günde dökselerdi yapraklarını, bütün sıkıntısı en fazla bir hafta sürerdi. Üstelik bu mevsimde amirlerinin denetimi de sıklaşıyordu. Bütün bunların üstüne bir de evin kış hazırlıkları, odun kömür, un bulgur tedariki eklenmiyor mu? Çok yoruluyor, çocukların işsizliğini düşünecek hali bile kalmıyordu.

Yaprakların arkasında kaybolan öteki çöpleri görmeden, ardına bile bakmadan hışımla süpüre süpüre öğle etti. Elinden gelse şu koca çınarları balta alıp kesecekti. Terlediğini farketti. Durdu, ama dinlenmedi, şapkasının siperini şöyle bir havaya kaldırdı. Serin rüzgâr başını yaladı. Durup umutsuz umutsuz yukarıya dallara baktı. "Ne çok yaprak var?" diye düşündü ve çareyi de o zaman buldu. Aşağıya sarkan dallardan birine tutunup çevikçe yukarıya tırmanmaya başladı. Sağlam bir dala bastığından emin olunca başladı dalları siklelemeye. Süpürgesinin yetişebildiğince vurdu sağa sola. İnatçı yapraklara daha bir kuvvetle vurdu. Yaprak kozalak falan koymadı oralarda. Kurumuş dal uçları bile uçtu aşağıya. Çınarın altından geçenle kaçıştılar. Bir zıplayışta indi aşağıya. Başladı toplamaya Kocaman bir yığın yaptı. İyice yorulmuştu ama bir yandan da bu buluşu nedeniyle kendi kendini kutluyordu. İlk gelen çöp arabasına boca edecekti bu koca yığını. İşte tam o an, nereden estiyse sert bir rüzgâr geldi, yığınını salladı, önce üç beşini uçurdu, sonra da hepsini savurup dağıttı. Alnında beliren boncuk boncuk ter damlalarının her biri bir yaprak olup yere düştü, süpürgesinin sapını çenesine dayayıp öylece kalakaldı.

Bakkalla manav çırağının kendisine bakıp kahkahalarla güldüklerini ayırt bile edemedi.

Yıldız Güncesi

Cengiz GÜNDOĞDU

5 Mayıs Pazartesi

Cumartesi günleri saat 13.30 15.30 arası *Genç Ekin*'de, saat 17-19.00 arası *Tohum Kültür Merkezi*'nde *Düşünme Yöntemi* üstüne seminer veriyorum. Genç insanların öğrenme tutkusu beni pek sevindiriyor. Sözgelimi bu hafta *Tohum Kültür Merkezi*'nde iki saat Sokrates'i konuştuk. Sokrates'in tek bir değerini bile benimsesek hayatımız değişir... güzellişir. O değer, bilmediğini bilmektır. Türkiye'de insan, bilmediğinin n'olduğunu bilse, birçok açık oturuma çıkıp konuşmaz... bütün bakanlar görevlerini bırakır, futbolcular sahadan çekilir. Oysa bugün bilmediklerini biliyoruz sananların elinde Türkiye. Bundan ötürü bir zindanda yaşıyoruz. Üstelik bu insanlar son derece inatçı. Hiçbiri bilmediğini kabul etmiyor. Bu yüzden öğrenmiyor. Oysa halk böyle değil. Şimdi bunu anlatacağım.

Geçmiş günlerin birinde Dursun Hoca anlattı. Kartal-Maltepe dolaylarında bir yardımlaşma derneği varmış *Kapıkaya Köyü*... Burda düşünme yöntemi üstüne bir konferans vermemi istedi. Kabul ettim. Cuma günü de bu konferansın saat 20.00'de verilmesi üstüne anlaştık. *Tohum Kültür Merkezi* Soğanlı'da. Cumartesi günü Dursun Hoca beni ordan aldı arabayla, doğruca Maltepe'ye gittik. Biz gittiğimizde ayrı iki masanın çevresinde oturan sekiz kişi iskambil oynuyordu. Evlere haber salındı, "yazar" geldi, düşünme üstüne konuşacak dendi. On onbeş dakikada lokal doldu. Dursun Hoca, bundan böyle her ay, çeşitli konularda konferanslar verileceğini anlattı. "İlk konferansı da yazar Cengiz Gündoğdu verecek" dedi. Söze "Düşünme nedir, düşünme yöntemi nedir, nasıl düşünmeliyiz, bunu anlatacağım" diye girdikte dudaklarda gülümsemeler başladı. Üstelik, biri kendini tutamadı, kalktı, benim göremediğim yerde güldü, rahatladı, geldi oturdu. Ben konuşmama şöyle devam ettim, "Şimdi siz şöyle diyorsunuz içinizden. Biz sanki şunca yıl boşa yaşadık, hiç düşünmedik sanki, adamın biri gelmiş neler söylüyor. Tabii düşündünüz ama nasıl, şimdi bir bunu görelim" Bundan sonra düşünmenin n'olduğunu anlattım. Bir saat kadar konuştum. Saat 21.00'den sonra soru-yanıt bölümü başladı. 22.30'a kadar sürdü. Birçok kavramla ilk kez karşılaşan halk, neyi bilmediğini hemen anladı. Masanın başında ayakta konuşan adam, onları küçümsemiyor... onlara üstten bakmıyor. Yaptığı yalnızca şu. Şimdiye kadar yanlış baktıkları için göremediklerini gösteriyor. Konuşma ilerledikçe çekinilik dağıldı. İçten... ılık bir hava kapladı lokali. Ayrılırken biri "Başımıza bir bela soktun, gidiyorsunuz" dedi.

Saat 23.00 sularında taksi hareket ederken yağmur başladı. Takside giderken annemi düşündüm... Annem, "İnsan için öğreneceksin. Öğrendiklerini insana hemen aktaracaksın" dedi.

Ben de bunu, dediğini yapıyorum anne.

7 Mayıs Çarşamba

Gençlere hep söylerim. Ben, sizin şiir yazmanızı değil, şair olmanızı, öykü yazmanızı değil, öykücü olmanızı istiyorum.

Bu ayrım ciddiyetle konmadı bu ülkede. Şiir yazmaksa ben de şiir yazarım, ne var. Alt alta beş on dize koyacaksın, o kadar. Ama şair olamam. Şunu da söyleyeyim. Benim yazdığım şiir kötü olur, rastlantıyla güzel de olabilir. Ama şairin yazdığı şiir hiçbir zaman kötü olmaz. Şiir kötü şiir yazamaz. Birileri şairin şiirini beğenmeyebilir, bu, o şiirin kötü olduğunu göstermez. Türkiye'de kahredici büyük çoğunluk bunu bilmez. Şairle, şiir yazanı ayıramaz. Kişisel beğenisiyle güzel kavramını karıştırır. İşin bir kahredici bir yanı var. Şiir yazan birçok kişi kendini şair sanır.

Öykücülükte de durum böyle. Birçok kişi öykü yazar. Ama bunların çoğu öykücü değildir. Bu öyküler, genellikle kötüdür. Rastlantıyla güzel de olabilir. Ama öykücü kötü öykü yazamaz.

İşin en kahredici yanı şu. Öykücü olamamış, şair olamamış bu kişiler, sık sık "Bu ülkede güzel şiir, güzel öykü yok" derler. İyi ama o güzel olmayan şiirleri, güzel olmayan öyküleri sen yazıyorsun, sencileyin kişiler yazıyor. Ama bu, hep böyledir. Her dönemde birçok şiir, birçok öykü yazılır. Bunlar genellikle kötü olur. Çünkü her dönemde hem şair, hem öykücü azdır. Bunun ayrımına varamayan büyük çoğunluk, dizlerini döve döve "N'olacak şiirimiz... öykümüz" der. Ben söyleye-

yim size n'olacağını. Zaman denen o uzun koşu ayıracak şiir yazanla, şairi, öykü yazanla öykücü. Dövünüp durmayın, yazık dizlerinize, ağlayıp durmayın yazık gözyaşlarınıza.

Bütün bunları Ali Balkız'ın *Bütün Ülke Yeşil Vadi* adlı öykü kitabını okurken düşündüm. Ali Balkız öykü yazmıyor. Ali Balkız öykücü. *Bütün Ülke Yeşil Vadi*'deki bütün öyküler güzel. Ali Balkız öykücü olduğu için kötü öykü yazamaz zaten. Kimileri Ali Balkız'ın şu ya da bu öyküsünü beğenmeyebilir. Bu ayrı. Kimilerinin beğenmediği şu ya da bu öykü bile güzeldir.

Ali Balkız bu eserinde bütün öykülerine hayatın en aldırışsız yanından başlıyor... hergün... her dakika olabilen, bizi pek fazla düşündürtmeyen bir durumdan. En aldırışsız yandan gizlice... sezdirmeden giriyor hayatın içine. Sözgelimi *Şiirci Kız*. Hayatın en aldırışsız yanından başlıyor öykü. "Yazımı dergiden yayımlarken dizgi hatası yapmışlar" diyor öyküdeki insan. Aklı orda... dizgi hatasında. Uyuyamıyor, düşüne düşüne uçuşup duruyor daldan dala. Derken telefonun sesiyle sıçrıyor. Telefondaki ses, "Lütfen hiç sesini çıkartma ve dinle" diyor. Şiir okuyor. İşte Ali Balkız'ın öykücülüğü burda başlıyor. Güzel bir dille... sağlam bir kurguyla hayatın içine giriyor. Şöyle. "Dizeler arasındaki soluklanmaları sırasında, sesinin zemininde kim olduğunu çıkartmaya çalışıyor, sonra yeniden kendimi şiire veriyorum. Bir işçi dünyayı yaratıyor, bir militan direniyor, bir bulut yağmura dönüyor ve bir yara kanıyor bu şiirde. Bakıyorum da kanatan kanlı. Kanatan Ağustosun ortasında asfaltın üstüne düşmüş deniz anası, kanayan soğuk dağ sularında alabalık. Sesi daha gür artık, daha güvenli, dingin sakin...

Burda duralım. Öykücü Ali Balkız, hayatın diyalektik akışını... hayatın çelişkilerini ne güzel yazmış, görüyorsunuz değil mi. İş burda bitmiyor ama. Balkız önü açık bir simgeyle, yeni dünyanın, yeni insanını anlatıyor. İki cümlede. Şöyle. "Bir kız çocuğu doğuyor orada, ilk sözcüğü anne. Anneden kurtulmadan ve anneyi kurtarmadan anne olunmaz." Burası son derece önemli. Doğan bebek, kız değil de erkek olsaydı, öykü ciddi bir şekilde zedelenirdi. Yeni bir dünya için, yeni bir insan için o bebeğin kız olması gerekiyor. Kız simgesinde güzel bir dünyayı oluşturacak insanı görüyoruz. Bu insanın önce köhnemiş değerlerden kurtulması gerekiyor. Kurtulamazsa hiçbir zaman "anne" olamaz.

Öykünün konusu yok. Sorunu var. İnsanın dönüşümü... yeni insan. Yeni insan bir mücadelenin içinden çıkacak. İşte sakızcı kız. Sakız satın alırsan sakızcı kız şiir dinliyor. Sonra o kız "Sakız satmıyor da bildiri dağıtıyor sanki" Bunu bir kez daha söylüyorum. "Sakız satmıyor da bildiri dağıtıyor sanki" Bu cümle, "sakız satmıyor da, bildiri dağıtıyor" biçiminde olsaydı. Ali Balkız öykücü olamamış, öykü yazıyor derdim. Öykü yazan tek bir kelimenin bile öyküyü dağıtacağını bilmez. Öykücü hangi kelimenin nereye konacağını bilir.

Ali Balkız öykücü. Hangi kelimeyi nereye koyacağını biliyor. Tam zamanında... bir saniye geciktirmeden "Şah " diyor.

Kitabın son öyküsü *Siste Düş*. Öykü yine hayatın en aldırışsız yanından başlıyor. Şöyle. "Doğunun bu ıssız, sessiz ve kimsesiz kasabasında ne çok karga var." Bu kargalar, kendilerini güvencede hissemedikleri için gün boyu ortalıkta görünmüyor.

Kendilerini güvende hissemedikleri için gün boyu ortalıkta görünmeyen kargaların yanısıra bu kasabada pis kokulu bir bakkal dükkanı... bu dükkanda Kutsal Kitap okuyan bir bakkal.

Bu kasabada kazlar da var. Bu kasabada sabahın er saatinde okula giden ufacık, kara kuru, çelimsiz bir kürt çocuğu var. Bir de kadın var. Kadın uzaktan geliyor. "Sisin içinden... Giderek yaklaşıyordu ses. Evet bu bir insan sesiydi. Ne diyordu? Konuşuyor muydu? Bağırıyor muydu? Ağlıyor muydu? Karar veremedi. (...) Ağlaya ağlaya geliyordu bir kadın. Ama anlayamadı ne dediğini. Anlayamadığı bir dilden hem konuşuyor hem de ağlıyordu."

Öyküdeki adam kadınla konuşmak istiyor. "Ama oralı olmadı kadın. Aynı iç çekişle, aynı ağlama sesleriyle önünden geçip gitti" bakmadan... "Yolun öbür ucunda sisin içinde geldiği gibi kayboldu. Kayıptan geldi, kayıba gitti. Sisten sise..."

Sonra... sonra "karlı dağların dik yamacında bir top güllesi" patlıyor. Kargalardan biri düşüyor... daha çok şeyler oluyor. Ama en önemlisi... sabahın er saatinde okula giden çocuk var ya, o çocuk işte "ders dinlerken sınıfta, bütün gücüyle dişlerini" sıkıyor.

Öykücü Ali Balkız *Siste Düş* adlı öyküde 70 yıllık hayatımızı anlatıyor. Yabancılaşmamızı... umursamazlığımızı... bu topraklarda yaşayan ama dilini bilmediğimizin insanın ağlayışını... bundan utanmamız gerektiğini... Kadın... o doğurgan güzel varlık, bizim bilmediğimiz bir yerden geliyor... sisin içinden çıkıyor, yine sisin içinde kayboluyor. Böylece bir ülkenin geleceği yok oluyor.

Ben bu öyküyü okuyup bitirdikten sonra kendimden utandım. O kadını günlerce düşündüm. Ama o çocuk var. Sabahın erinde okula giden... O çocuk.. işte o çocuk dişlerini sıktı. Anladım. Güzel bir dünya kuracak o çocuk... dişlerini sıkan.

Ali Balkız insanî gerçekçiliğin son derece güzel ürünlerini toplamış bu eserine. Ali Balkız'ın estetik dünyasıyla tanışan okurun estetik dünyası zenginleşecek... güzel öykü okumanın hazzını tadacak. Bu topraklarda yaşayan insanı tanıyacak. Sabahın er saatinde okula giden o çocukla birlikte dişlerini sıkacak.

Zaman, diş sıkma zamanı zaten.

9 Mayıs Cuma

Sabah dergiye gelirken canım sıkkın. Benim sık sık gittiğim yerlerden biri de vergi dairesi. *İnsancıl*'ın vergi sorunları. Berrin Taş'la beni tanıyorlar orda. Bizi gördükte gülüyorlar, "Hoş geldiniz" diyorlar.

Bugün yine vergi dairesine gitmemiz gerekiyor. Bu sıkıntıyla geldim dergiye. *Evrensel Kültür*'ün Mayıs 65. sayısına bakıyorum. Sayfaları çeviriyorum. Yazı başlıklarını okuyorum. Alaattin Bilgi Dokuzuncu Senfoni üstüne yazmış. Dokuzuncu senfoni pek sevdiğim için yazıyı hemen okuyorum. Bilgi şöyle diyor. "Beethoven'in, yaşamı boyunca çektiği onca acıya karşın, insanlığın geleceğine olan umut ve özlemleri, kırk yıl süren yaratış çabalarının tepe noktasını oluşturan "Dokuzuncu Senfoni"de sözle birlikte özetlenmiş gibidir."

Alaattin Bilgi'nin bu yazısı içimdeki sıkıntıyı biraz dağıttı. *Evrensel Kültür*'ün sayfalarını çevirirken Sennur Sezer'e rastladım. *Notlar*... Şiir. "Tıkanıp kalıyorum/bilmem neden/ bir bedenin ayrıntılarına düşen/ gölgeyi ve ışığı izlerken/okurken şiirleri" diye başlıyor *Notlar* adlı şiiri.

Şair Sennur Sezer "Gece elbiselerinin pıhtılaşan pulları"nda, tarihin bu kesitinde, bu topraklarda yaşayan insanın trajedesini anlatıyor. "Günümüzün özeti. Kan/şiddet öfke ve yaşlılarla çocukların boş taşları/tankların kurşunların kafataslarının parıltısı/Gece elbiselerinin pıhtılaşan pulları"

Ta uzaklara gidecek bu şiir... Dağları, okyanusları aşacak... tarihin damarında yürüyecek, geleceğin güzel dünyasında, kansız, şiddetsiz yaşayan insana, bizi anlatacak. Bilmeli o insan. Biz sokaklarında insanların katledildiği... çocukların kızamıktan öldüğü bir toprakta... tarihin bu kesitinde insanca yaşama mücadelesi veriyoruz. Hemen... az sonra *İnsancıl*'ın yönetim yeri alıkıran baş kesenlerce basılıp, hepimiz kurşunla delik deşik edilebiliriz. Gece saat 23.00'de *Umut Radyo* çıkışında bir kurşunla kafamızı parça parça edebilirler.

Bizlerin pompalı tüfeği yok. Tabancamız da yok. Korumalarımız da yok. "Damıtılmış" tek gücümüz yazı. Öyle diyor Sennur Sezer... doğru söylüyor Sennur Sezer. "Damıtılmış bir güç/yazı/gülün yapraklarına sığınıyor/Tıkanıyorum."

Notlar... Şair Sennur Sezer'in şiiri. Durdum *Evrensel Kültür*'ün 13. sayfasında *Notlar*'ı okuyorum. Bir kez... iki kez... üç kez... dört kez... beş kez. Kalkıyor şiir. Sayfadan çıkıyor... dağları, okyanusları aşacak, dünyayı dolaşacak... sonra tarihin damarından geleceğe gidecek. İnsanla.

Şair Sennur Sezer'in şiirinde, o insanı görüyorum. Derine dalmış neşteriyle... gülün yapraklarına sığınan yazısıyla... "insan yalnızdır"ın inci"siyle.

İnci nasıl binbir acıyla oluşur. İnci olana kadar nice evrelerden geçer, incileşir. İnsan olmak... insanlaşmayı bir evresinde yakalamak, hem tarihi, hem güncel nice acılarla mümkündür. O insan, bireyselliğinde her zaman yalnızdır... Bir incidir o. İşte ancak o "yalnız insan"larla güzele dönüşür dünya.

Notlar'da önce hissettim... sonra gördüm o "yalnız insan"ı... Önce ayağa kalktı... yüzlerce... binlerce... milyonlarca "yalnız insan"ı bulmak için tarihin yoluna düştü. Hepsinin elinde bir gül vardı. Çünkü "Damıtılmış bi güç/yazı/gülün" yapraklarındaydı.

Notlar... Şair Sennur Sezer'in şiiri. Böylesine kapsamlı... insana haz veren böylesine güzel bir şiir. Sabah yüreğimi daraltan sıkıntı, bu güzel şiirle dağıldı.

Vergi Dairesi mi... O karmaşık sorunlar bitmez hiç. Süregen bir hastalık gibi taşıyacağız omuzlarımızda o sorunları.

12 Mayıs Pazartesi

Çaykovski için Finkdlstein şöyle der, "Çaykovski'nin toplumsal olarak düşünen bir kafası vardı. Başı üstünde tuttuğu romancılar toplumsal düşünceli olanlar, Rusya'da Tolstoy ile Çehov, İngiltere'de Dickens ile George Eliot'tu" Toplumsal düşünen Çaykovski'nin müzikteki amacı şuydu, "müzik fikirlerini sonuna kadar dile getirmek... doğruca insanın yüreğine ulaşacak bir dille konuşmak"

Çaykovski, Rusya'da, imparatorluğun çöküş sürecinde yaşadı, 1840'da doğdu, 53 yaşında 1893 yılında öldü. Bugün bile eserlerini beğenerek okuduğumuz birçok insan bu dönemin insanları. Çernişevski, Dostoyoveski, Tolstoy, Çehov. Çöküşü durdurmak için kahredici bir baskı uyguluyordu Rus çarları. Kahredici baskı altında yaşayan bu insanların hayatı acıyla yoğruldu hep. Çaykovski de üzüle üzele, hiç kimsenin kendisini sevmediği duygusuyla yaşadı. "Kendisinin her zaman yakınında bulunan bir tema, kendi dışlarındaki zalim güçler tarafnıdan ezilen iki insan arasındaki aşkın yürek paralayacağı güzelliğidir"der Finkdlestein.

Çaykovski son derece duyarlı bir insan. Bu duyarlı-

lığı cinsel hayatını da etkiledi. Zalim güçlerin baskısı, onun kadınlarla ilişkiye girmesini engelliyordu. Çünkü o, bütün insanlığın acısını yüreğinde hisseden bir insandı. Bu acı onu her yönden etkiliyordu. İşte bu nedenlerden ötürü Çaykovskinin bestelerini çalmak her zaman zordur. Bir piyanoda, bir kemanda besteye uygun sesleri çıkarmak değildir sorun. Piyanonun tuşlarına basarken, kemanın yayını çekerken Çaykovski'yi hissetmek gerekir. Sorun budur.

Şimdi bunları niye yazdım. Cuma günü, yorgun argın bir günün gecesinde Çaykovski dinlemeye gittik. *Keman konçertosu, op. 35 Re major.*

Konçerto, omuz omuza çarpışmak anlamına geliyor latincede. Konçertoda tek çalgıcıyla orkestra omuz omuza çarpışarak birbirini bütünler.

O gece tek çalgıcı Hakan Şeysoy. Keman... orkestra. Hakan Şensoy genç bir insan. 1968 yılında İstanbul'da doğmuş.

Şimdi burda teknik kavramlara gerek yok. Üstelikben müzik eleştirmeni değilim. Şunu söyleyeceğim. Hakan Şensoy, Çaykovski'yi hissetmiş. O gün sahnede, nice acıların içinden çıkmış gelmiş bir insan vardı... İnsanlığın acısını yüreğinde taşıyan. İşte bundan ötürü, Çaykovski'yi hissedişin gücüyle, Hakan Şensoy, o gece insanın yüreğine ulaştı.

Genç bir insan... Hakan Şensoy, yüreğimizin parça parça edildiği... nerdeyse insanlığımızı unuttuğumuz bu kaçgunda, alın terini akıta akıta yüreğimize girdi... sonra o yürekleri yanyana getirdi. Siz insansızın. Yüreğinizin sesini dinleyin dedi.

Konçerto bittikte hepimiz ayakta alkışladık Hakan Şensoy'u... yüreklerimizi bizi hissettiren bu genç insana, Hakan Şensoy'a sevgimizi... saygımızı alkışlarla somutladık. Tabii, şef Orhan Şanlıel'i... başkemancı Ayşe Bölükbaşı'nı... orkestra üyelerini... bu güzel esere emek veren herkesi yüreğimizde taşıyorduk dışarı çıkarken.

14 Mayıs Çarşamba

Bir insan... kim olursa olsun... "Ben cahil kalmak istiyorum. Ben, karanlık bir dünyada yaşamak istiyorum" der mi. Demez. Karanlık bir dünyada yaşamak ister mi. İstemez. Peki, bugün Türkiye'de olup bitenler ne. Nasıl olur da yüzbinlerce insan karanlığa yürüyor... Türkiye'yi de karanlığa götürmek istiyor.

Hani bir söz vardır, rüzgar eken, fırtına biçer. Şimdi Türkiye'de yaşanan bu. Rüzgar ekimi Köy Enstitülerinin kapatılmasıyla başladı. Böylece kırsal kesimde çocukların bilimsel yöntemle öğrenim kapısı kilitlendi.

Yöneticiler çok kötülük yaptı bu ülkede. O çok kötü işlerden biri de Köy Ensitütilerin kapatılması Köy Ensitütüleri kapatıldı. İmam hatip okulları açıldı. Bugünü gören birçok yazar, çok uyardı yöneticileri. Ama kimse dinlemedi onları. Şimdi sekiz yıllık eğitim için imam hatiplerin orta bölümü yapatılması gündeme geldikte ortalık karıştı.

Yıllarca... yıllarca, bilimsel yöntemi, doğru düşünmeyi değil, iman etmeyi öğrenmiş iman etmiş insanlara nasıl anlatacaksın, nasıl kabul ettireceksin bu işi.

Bu iş zorla... dayatmayla... güçle olmaz. İşi ta baştan alıp bu işi anlatacaksın insanlara. En başta hata yapıldığını kabul edeceksin. Bilimsel öğrenimin önemini anlatacaksın. Tabii bu zor. Ama şunu bilmeliyiz. O insanlar da bu toprağın çocukları. Bu insanları üzerek... bu insanları kırarak, sağlıklı, doğru bir çözüme varılmaz.

Düğümü İskender'in kılıcıyla parçalamak doğru değildir. Uğraşıp didinip o düğüm çözülmeli.

16 Mayıs Cuma

Dün, ciddi bir coşkuyla sevineceğim hiç aklımda yoktu. Üstelik canım sıkkındı. Her ayın ortasında, *İnsancıl*'ın sayfalarının düzenlediği günlerdir. İşte bugünlerde yayınlamak istediğim birçok yazıyı, yer darlığından çıkarmak zorunda kalırım. Üzülürüm... sinirlenirim bu yüzden.

Çok yazı gelir *İnsancıl*'a. Bu yazılar dikkatle okunur. Yayımlanmaya değer görülenler, sıraya konur. Sonra ayın ortasında patırtı kopar *İnsancıl*'da. Dün de böyleydi... patırtılı. Canım sıkkın... sinirli yüznumaraya gidiyordum. Son basamakta birden onu gördüm. Başını kaldırmış bana bakıyordu. Çoktandır görmemiştim onu. Korkmasın diye kıpırtısız... derin bir özlemle durdum...sevinçle... sevgiyle. "Sen" dedim "burda ne arıyorsun" Kıpırtısız... uzakta birbirimize bakıyorduk. Bedeninden yayılan korku dalgalarını hissettim. Yavaşça... onu rahatsız etmeden az daha uzaklaştım. "Biliyorum" dedim "haklısın. Hep canını yaktılar senin. Bundan ötürü hep kaçtın. İnsan içine çıkmadın. Hiç. Ben onlardan... sana zarar verenlerden değilim. Tabii bunu anlatamam sana. Çünkü görünümüm onlara benziyor. Üstelik beni anlayacak konumda değilsin. Gel desem gelmezsin. Elimi uzatsam kaçarsın."

Yapacak bir şey yoktu. Onu görmüştüm. Yıllar sonra... Korkmasın diye sessizce geri döndüm. Odama girdim. Akşam üstü *İnsancıl*'dan ayrılırken yine orda duruyordu. Sessizce. Sabah geldikte baktım. Yok. Gitmiş. Gideceğini biliyordum.

Dün son basamakta gördüğüm kertenleke... ah, bir bilsen, biz yalnız sana değil, insana bile zehir ettik dünyayı. Birçok insan bu yüzden tıpkı sencileyin yaşıyor bu dünyada. Korkuyla. Gel desen gelmiyor... elini uzatsan kaçıyor. Sonra bir gün, elayak çekildikten sonra, sencileyin çekip gidiyor. Alikıran başkesenlerin amacı da bu. İnsanı korkutmak... insanı yıldırmak. Televizyonlarda görüyorum. Gözlerini döndüre döndüre... ellerini masalara vura vura "Şöyle asarız... böyle kan akıtırız." diye gözdağı veriyorlar.

Korkma insan kardeşim. Bunların hepsi yüreksizdir. Bundan ötürü bağırıp dururlar... kan kan derler. Kanı görünce dili tutulur böylesi bağırıp çağıran.

Korkma insan kardeşim. Çekip gitme. Sen insansın. Dik dur. Kendine güven. İnsana güven. Biz insanlar, bu dünyayı karanlığa götürmek isteyenleri gerileteceğiz.

Korkma sakın. Kimseden korkma.

Sabah Han'dan içeri girdikte... basamakları tırmanırken... İnsancıl'a yaklaşırken, onu göremeyeceğimi biliyordum. Yine de... bir umut. Dün akşam üstü onu gördüğüm basamağa baktım. Yok. Gitmiş. Biliyordum gideceğini.

22 Mayıs Perşembe

Hiç kondurmadım. İyileşir çıkar diyordum. Öyle olmadı, ölüverdi Mustafa Ekmekçi. Tanışıklığım... görüşmüğüm yoktu. Yıllardır yazıları okuduğum bir insandı Mustafa Ekmekçi.

Soyadına benzerdi yazıları. Yazı yazmıyordu, ekmek yapıyordu sanki... taze.

Dün bir ara... çalışırken... aklıma geldi. N'oldu acaba Ekmekçi'ye dedim. Sabah ölüm haberini okudum. Üzüldüm.

Sessiz bir ölüm Mustafa Ekmekçi'nin ölümü. Hastaneye kaldırıldı. İlk haber buydu. Sonra bir başka hastaneye götürüldü. İkinci haber. Üçüncü haberde iyileşme belirtileri var dendi... Son haber ölüm.

Geride kalanları üzse de iyi ölüm denebilir buna. Aylarca çekmedi. Ben de böyle ölmek istiyorum. Kimseyi bıktırmadan... çabucak.

23 Mayıs Cuma

Gökgürültü... hızla yağmurlu bir saatte yazıyorum. Hiç sevmediğim...bence kapanmış bir sorun üstüne yeniden düşüncemi söyleyeceğim. Konu, Mehmet H.Doğan'ın şiir yıllıkları. Bu soruna dönüşümün nedeni de Gökhan Cengizhan'ın yazısı. (Devrimci Aydınlık/11.5.92.2) Gökhan Cengizhan'ın yazısını okudukta, benim için... neyin sorun olduğunu anlatamadığımı anladım. Kimi böyle olur, insan bir olguya sorun diye bakmaz, ama o olgu bir başkasına göre sorun olur. Ya da sorunun neliğinde ayrılık çıkabilir.

Mehmet H.Doğan'ın şiir yıllıklarında benim için sorun neydi, onu anlatacağım. Ama önce genel sorunu anlatmam gerekiyor. Benim Türkiye'de yazıp çizenlerle ilgili sorunum şu. Herkes içinden geçirdiği neyse... içsel düşüncesi neyse, bunu açıkça söylesin. İçsel düşüncesini, nesnellik... öznellik kavramlarıyla... dokundurmalarla... şöyle ya da böyle dolaşık yöntemlerle gizlemesin. Okurunun karşısına çırılçıplak çıksın. İşte o zaman hanyayı konyayı görecek herkes.

Özetle herkes kendine sadık olsun.

Beni eleştirenlerin de işte tam bu noktada beni doğru yere koymaları gerekiyor. Ben kendime sadık bir insanım. Bunu, Mehmet H.Doğan'ın şiir yıllıklarıyla somutlarsak... ben, o yıllıklarda *İnsancıl*'ın görünmesini isteseydim, Doğan'a şöyle bir mektup yazardım. "Saygıdeğer Mehmet H.Doğan, biz sizin hazırladığınız şiir yıllıklarını önemsiyoruz. Bu yıllıklarda *İnsancıl*'ın görünmesini istiyoruz. Bu konuda nasıl davranmamız gerektiğini, lütfen bize bildirin"

Ben, böyle bir mektup yazmadım... böyle bir mektup yazsaydım dergide yayınlardım. Çünkü *İnsancıl*'ın sorunu, herhangi bir yıllıkta görünmek değil.

Bunun ciddiyetle anlaşılmasını istiyorum. İçimden geçeni aynen dışlaştırırım ben. Sözgelimi, ne istiyorsam onu... korkuyorsam korktuğumu açıkça söylerim.

Yıllıkta görünmek değilse, neydi o zaman sorun. Ben, Mehmet H.Doğan'a da, Türkiye'de şiir yazanlara da, bu yıllıkları öevenlere de içinden geçenleri söyletmek istedim. Sözgelimi, Mehmet H.Doğan şöyle demeliydi... içinden geçeni söylemeliydi. "Ben İnsancıl dergisini, hazırladığım yıllığa almam" Böyle dedikte... içini dışlaştırdıkta, nesnellik kavramının arkasında oluşan yapay değerler yıkılacak... Mehmet H.Doğan hakiki değeriyle okura gözükecek. Bunun bedelini de ödeyecek. Okurların bir bölümü, "Bravo Mehmet H.Doğan'a" bir bölümü de "Olur mu böyle iş" diyecek. Belki bütün okurları alkışlayacak Mehmet H.Doğan'ı. Belki de okur, arkasını dönecek Mehmet H.Doğan'a.

Bu yıllıkta görünen... bu yıllığı öven şairler yazarlar içinde durum aynı. Bu yıllıklar, "başucu kitabı" diye boş sözlerle öven, "şu şairin doğum tarihi yanlış yazılmış" diye nesnelliğin arkasında hakiki değerlerini saklayanlar da "İnsancıl'ın yıllığa alınmaması iyi olmuş" diyecek hakiki değeriyle okurun karşısına çıkacak.

Olmadı. Ama benim sorunum yalnızca buydu. Sözgelimi, ben hakiki değerimle okurun karşısındayım. İşte

bu yüzden Mehmet H.Doğan'a, Mehmut Fuat'a, Enis Butar'a çarpı çektim. Kimileri gibi yüzlerine karşı onları övüp arkalarından konuşmadım. Bunun bedelini de ödüyorum hiçbir sakıntı duymadan.

O değer ne kadarsa, he zaman hakiki değerimle yaşadım. Sözgelimi, sevmediğim insana "seni sevmiyorum" dedim. Yapay değerlerin arkasına saklanmadım.

Çapraz çekmeye geldikte "bu dahiyane buluşla söz konusu eleştirmenleri "geçersiz" kıldığını sanan *İnsancıl* dergisi" diyor Gökhan Cengizhan. Yazının bütününde bir tek burda yüzümü buruşturdum. Cengizhan *İnsancıl*'ı sevmeyebilir. Ama *İnsancıl*'a saygı duyması gerekir. *İnsancıl* bir mücadele veriyor. Bu mücadele alay edilecek bir mücadele değil. Ayrıca alayla... küçümsemeyle bir sorun tartışılmaz.

Gerçersizlik *İnsancıl*'ın sanısı değil. Burjuva estetiğiyle sanat yapanların geçersizliği, hem güncel, hem tarihi bir geçersizlik. Güncelde geçersiz olmasaydı, Afşar Timuçin, Kemal Özer, Berrin Taş, İsmet Alıcı, Ayhan Ergün, Lütfiye Aydın, Özgen Seçkin, Sabahattin Yalkın, Gökhan Cengizhan, Betül Tarıman, Süreyyya Evren, Tevfik Taş, Aydın Öztürk... daha sayabilirim... edebiyat dünyasında görünemezlerdi.

Tarihen geçersizliğe geldikte... 1993 yıllığında *Adam Yayınları* imzalı "sunu"da şöyle deniyor. "Şiirimizin bir yıllık gelişmelerini izleyip en başarılı ürünleriyle "Adam Sanat" okurlarına ulaştırmayı amaçlayan seçkilerimizin ilkini sunuyoruz"

Bu, bir tümce. Ama bu tümcenin gerçeklikle hiçbir ilgisi yok. Bu tümceyle gelecek... tarih yanıltılmak isteniyor. Mümkün değil bu. Çünkü geleceği... tarihe tek başına gitmiyor Mehmet H.Doğan Cengizhan'ın deyişiyle, "Mehmet H. Doğan'ın yıllıklarıyla sorunu olan çevrelerin başında gelen" *İnsancıl*'da gidiyor tarihe... geleceğe. İşte bu, Mehmet H.Doğan'ın yıllıklarını geçersiz kılacak. Mehmet H.Doğan'ın yıllıklarına gülecek herkes. Bostanzade Yahya'ya nasıl gülüyoruz şimdi. Ne diyordu Bostanzade 13. padişah Sultan Mehmet için, "Babası Sultan Murad Han vefat edince, Sancak'tan gelip tahta çıktı. Ondokuz kardeşine şehitlik şerbetini içirmiştir. Sultanlığının başlamasıyla yeryüzünü adalet ve doğruluk doldurdu."

Şimdi gülüyoruz bunlara. Çünkü "gerçeğin gücüne karşı konulamaz. Yanlışın şeytanı, tutarlı görüşün silahıyla vurulup yokedilebilir." (İbni Haldun)

Burdan baktıkta geleceği net bir şekilde görüyorum. O şiir yıllıkları... yanlışın şeytanı, tutarlı görüşün silahıyla... gerçeğin gücüyle geçersiz kılınacak.

Gökhan Cengizhan şöyle diyor, "İnsancıl, Tavır türü "partizan" eğilimli dergiler ise Doğan'a kuramsal olarak uzaktır, dolayısıyla işlem ve seçim dışı bırakılacaktır" Cengizhan'ın bu söylediği şu çerçevede kabul görür. Mehmet H.Doğan, büyük sözleri bırakır, nesnelliğin arkasına saklanmaz, "Bu yıllık benim öznel seçimim" der... bunu açıkça söyler, o zaman akan sular durur.

Şu bilinsin. Nesnel... bilimsel bir çalışmada kuramsal uzaklık söz konusu edilmez. Örnek veriyorum. Afşar Timuçin düşünce tarihini yazıyor. Kuramsal açıdan uzak olduğu düşünürleri yok mu sayacak. Böyle şey olur mu. Diyelim, herhangi bir insan siyasi bir yıllık hazırlayacak. Bu kişi, kuramsal açıdan İP'e karşıysa, İP'i yok mu sayacak... Yok sayarsa, biz, "O kişi kuramsal açıdan İP'e uzak. Tabii İP'i yok sayacak"mı diyeceğiz.

Burda sorun şudur. Mehmet H.Doğan, bilim öncesi bir bilinçle bakıyor şiir dünyasına. Buna hakkı yoktur. Haksızlık burdadır. Yoksa Mehmet H.Doğan, istese bile *İnsancıl*'a haksızlık yapamaz. Bundan ötürü Mehmet H.Doğan'dan bir hak talebimiz yok.

Bu haksızlığın nasıl bir haksızlık olduğunu da anlatayım. Erbakan, bitki kromozlarında tek boğum, hayvan kromozonlarında iki boğum, insan kromozonlarında üç boğum olduğunu söyledi. Bugün bilimin vardığı bu noktada böyle konuşmaya kimsenin hakkı yoktur. Haksızlık burdadır. "İnsan kromozonunda üç boğum var" dendikte *İnsancıl*'a bir haksızlık yapılmıyor. Mehmet H.Doğan, bilimsel düşünceye... sanata... şiire haksızlık yapıyor. *İnsancıl*'a haksızlık yapmıyor.

Beni hep gülümseten bir noktayı daha söyleyeceğim. Türkiye, son 17 yıldır hesabını kitabını bilmeyenler ülkesi oldu. Bunun sonucu şu. Bankacılıktan hiç anlamayan kişiler, banka genel müdürü oldu... Apartman yöneticiliği yapamayan kişiler bakan oldu. Şu Rıdvan Dilmen'e bakın. Futbol çalıştırıcılığından hiç anlamaz, Fenerbahçe Futbol takımının çalıştırıcısı oldu. Sokağa çıkın, herhangi bir insana "Gel seni TRT genel müdürü yapalım" deyin. "Hayır. Ben bu işten anlamam" demez.

Türkiye toplumsal sorumsuzluk döneminden geçiyor. Mehmet H.Doğan da bu toplumsal sorumsuzluk rüzgarıyla tek başına...evinde şiir yıllıkları hazırlıyor. Doğan'ın hazırladığı şiir yıllıklarına bakın, şiir üstüne tek bir yazı var mı.

Söylemek istediğim şu. Sorun daha dallı budaklı. Ben bu sorunları deşmek istemiştim. Olmadı. Sorun, *İnsancıl*'a indirgendi. Bir kez daha... son kez söylüyorum. *İnsancıl*'ın hiçbir yıllıkla, hiçbir sorunu yok.

26 Mayıs Pazartesi

Dün yine *Kapukaya Derneği*'ndeydim. Dursun hoca Berrin Taş'ın, kadın hakları üstüne konuşmasını istedi. Kadınlı erkekli elli kişi vardı toplantıda. Tartışmalı... güzel bir toplantı oldu. Berrin Taş, konuşmasını bitirdikte bir kadın söz aldı, şöyle konuştu, "Ben okuma yazması olmayan bir kadınım. Sabahtan akşama kadar evde çalışırım, çocuk baktım, çamaşır yıkadım, bulaşık yıkadım, yemek yaptım. Benim herif dört ev aldı. Birini bile üstüme yapmadı. Azıcık diklensem beni kovsa, elde avuçta bir şey yok. Böyle bir durumda kadın hakları olur mu"

Kadınlar neyecanla alkışladılar böyle konuşanı. Tabii erkekler de boş durmadı. Bu ara biri bana seslendi. "Hoca hoca, bizi niye savunmuyorsun"

Şunu gördüm. Erkekler, erkek iktidarını bırakmaya hiç istekli değil. Kadınlar da bu duruma sözle de olsa isyan ediyor.

Lidese okuyan genç bir kız kalktı şöyle konuştu. "Biz bu konuları hiç konuşmadık şimdiye kadar. Onun için dedemin sözleri beni çok şaşırttı. Dedem çok yanlış düşünüyor."

Bir ara bir erkek, Berrin Taş'a "Beni dinleyin" dedi. "Evet, benim de evim var. Ben de karımın üstüne ev yapmadım. Ama ben ta Suudi Arabistan'da yıllarca çalıştım" Karısı hemen, "Dur... dur" dedi "ben na'aptım. Bak, eve su taşırken kolum çıktı."

Hem kadınların, hem erkeklerin bir çoğu böyle bir toplantıya ilk kez katılıyordu. Berrin Taş'ın kadın hakları için söyledikleri birçok insanı şaşırttı. Erkekleri kaygılandırdı.

Tartışmalar sürerken Dursun Hoca, kadın-erkek eşitliğinin özgürlük içinde düşünülmesini söyledi. Bu ara Berrin Taş, kadınların özgürleşmede önemli işlevleri olduğunu anlattı. Erkekler, durumun kötüye gittiği görünce sustular, siz ne söylerseniz söyleyin biz yapacağımızı yaparız dercesine. Bu durumda ben de söz aldım. "Arkadaşlar" dedim. Erkeklere "görüyorsunuz durum kötüye gidiyor. Dünya değişiyor. Değişime karşı duramazsınız. İktidarınızı bırakın. Yoksa paldır küldür devrileceksiniz."

Şunu da söyleyeyim. Kadınlar, feminizme karşı. Güzel bir toplantı oldu. Esenlikli ayrıldık.

30 Mayıs Cuma

Özgen Seçkin'in *Kırkbeşlik Aşk Yalnızı* adlı eserini okuyup bitirdikten sonra ilk sözüm şu oldu Özgen Seçkin yüzyılımızı anlatmış. Bu sav, hiç akıl yürütmeden doğrudan bir sezgiyle geldi aklıma. Apacık. Yalın. Peki, ben, şimdi savı nasıl göstereceğim. Kimseye söylemeseydim, içimde kalsaydı bu sav sorun yoktu. Ama bunu açıkça söylediğime göre bunu anlatmam gerekir. Tabii bu zor. Yine de deneyeceğim.

Şurdan başlıyorum. Yaşadığımız yüzyılın sorunsalını kavramadan... hissetmeden bu şiirler yazılamazdı. Yüzyılımızı bilmek değil söylemek istediğim. Şöyle bir örnek vermek isterim. Açlığın n'olduğunu herkes bilir. Bu, açlığın bilgisi. Bir de aç kaldığınızı düşünün. Bu durumda bile açlık bilince çıkarılmamışsa doyma dürtüsünün ötesine geçmez bu açlık. Aç kalma durumu, bilince çıkarıldıkta işte o zaman açlığın sorunsalı kavranılır... hissedilir. İşte Özgen Seçkin yaşadığımız yüzyılı tam bu anlamda bilince çıkarmış... yüzyılın sorunsalını kavramış... hissetmiş. Özgen Seçkin, bu yüzyıla öbür yüzyıllardan geliyor. Şair, yüzyıllar ötesinden çıkıyor yola. Tabii bu yüzyıllar evlerden, sokaklardan, savaşlardan oluşmuyor. Bütün bu yüzyılların içinde dolaşan... o yüzyıllara anlam veren... o yüzyılların sorunsalını yaratan insan var.

Kırkbeşlik Aşk Yalnızı'nda, yüzyılları dolaşa dolaşa bugüne gelen... o insan, şair Özgen Seçkin.

Şair, eserin ilk şiirinde şöyle diyor. "Şairsin, örümcek ağına saplı/yani insan içindesin ellerin kan/ve çekilen ipler için/bu çağlayanda bir damla uğultun/eğilip alabiliyor musun onu dostuna" Özgen Seçkin, *Şair Zamanlar* adlı bu şiirinde, antik çağdan yola çıkıyor, "gözlerinde okudum tragedaylardan arta kalanı" diyor, bugüne geliyor. 60 dizede yüzyıllar anlatılıyor. 60 dizede nasıl oluyor bu. Şöyle, "Gerçek anlamda yoğun bir insani etki alanı yaratabilmek için yapıtta yapıtın sınırlarını aşan birşeylerin olması gerekir. Eskinin yapıtı, kendiyle sınırlıydı, yeni sanatta yapıt, kendi dışına çıkar ya da taşar, deyim yerindeyse boyundan büyük işlere girer ve gösterdiğinden çoğunu duyurur. Hiçbir yapıt kendisi kadar, kendi boyutunda değildir artık. Yapıt nerdeyse bir çıkış noktasıdır, yoğun olasılıklar barındıran bir tohumdur" (Afşar Timuçin., İnsancıl Sayı 79).

Şair Zamanları tam anlamıyla böyle bir şiir. Kendi boyutunda değil. Bir çıkış noktası... yoğun olasılıklar barındıran bir tohum. Yalnız *Şair Zamanları* mı böyle. Hayır. Eserdeki bütün şiirler kendiyle sınırlı değil, hepsi tek tek... sonra bir bütünlükte yoğun olasılıklar barındıran bir tohum. İşte çeşitli olasılıklar barındıran bu tohumu görmek gerekiyor. Şiirin içinde resim gördüm... beste dinledim... felsefe okudum. Şairin eserini okumaya başladıkta resim göreceğimi, beste dinleyeceğimi... felsefe okuyacağımı hiç düşünmemiştim. Olsa olsa güzel şiirler okuyacaktım. Eserin içinde gezinirken şaşır-

dım. Şair, beste yapmış, resim yapmış, felsefe yapmış. Ama hep şiirle... hepsini şiirle.

Şairin gücü korkuttu beni. Nerdeyse oturup, deneme... eleştiri yazacak... hem de şiirle... işimi elimden alacak.

Özgen Seçkin, şiirle resim yapıyor dedim ya, bakın nasıl, "Çiğnenmiş bir gülü sulamak benimkisi/yeniden bakmak bir başka açan gözle açan çiçeğe" Bir tablo düşünün... bir insan eğilmiş çiğnek bir gülü suluyor... az ilerde bir çiçek açıyor.

Şair bu şiirde ayrıca insani direnci en üst noktada resimliyor. Acaba dedim, çiğnek... ezik bir gülü sularken, bir tohuma su mu veriyoruz. Böyle olmalı. Çiğnek... ezik bir gül gördükte umutsuzluğa düşmemeli... çekip gitmemeli. Çiğnek... ezik gülü sulamalı.

Şair yüz kişilik orkestranın başına geçmiş bakın ne çalıyor. "Ay parçası bir tepeden iniyor/eteklerine kadar yüzündeki orman/atına atlayıp düş gezgini kimi gün/gölgesinde serinliyor çınarların" Burda sesin niteliğini duyuyorum. Bu şiiri, Lizet'in *2 nolu piyano konçertosuyla* dinleyin, söylemek istediğim daha iyi anlaşılacak.

Felsefeye geldikte... Felsefe kavram zorlaması. Hiçbir felsefeci, kendinden önceki felsefecilerin kavramlarıyla felsefe yapamaz. Şair de böyledir. Hiçbir şair kendinden önceki şiirle şiir yazamaz. O şiirin içinden çıkması gerekir. Özgen Seçkin, *Kırkbeşlik Aşk Yalnızı* adlı eseriyle varolan şiirin içinden çıkıyor, şiirle kavramları zorluyor... Kavramların içlemini dönüştürüyor. Sözgelimi, bedenimin su alabileceğini... içine damlyan bir bedenim olabileceğini hiç düşünmemiştim. Şair, şu dizelerle beden kavramının içlemini zenginleştiriyor, "Su alan ve içine damlayan bedeni/bırakıyorum esintisine bir fırtınanın/o kangren beden seninle oturuyor da içinin boşluğunu göremiyorsun/açılıp gidiyor bir çocuğun sevinci gibi/okyanusların daralan yüreğine"

Kavram dönüştürmesi... yüz kavramın zenginleştirmesi, insan yüzünü anlatan şiirlerde, şair, şiirin gücünü gösteriyor insana. Meğerse neler neler varmış bir insan yüzünde. Ahular, hilaller, yüzoklar... daha neler. O yüz... insan yüzü... böylesine yüzlü olabilmesi için milyonlarca yıl yaşaması gerekir insanın... o yüzleri görebilmek için de ta ötelerden milyonlarca yıldan gelmeli. Şair çıkmış yola... işte papatya tarlalı bir yüz... işte inci tarlası bir yüz... işte ormanlı yüz.

İnsan yüzünü görmüş Özgen Seçkin... insan yüzünün zenginliğini. Şiirle insan yüzünü gösteriyor bize.

Bu şiirleri okuyan... bu şiirleri hisseden, insan yüzüne çemkirmez.

Sonra o yüzyıl... yaşadığımız yüzyıl. "Geçiyor yüzyılın üstünden bir mermi/yivlerinde ötüşen insan silüetleri/korkumla kalmak istemem yanlışımla yaşamak/onlar kocasın ben genceleyim/unutmuyorum bilgeme verdiğim sözü."

Özgen Seçkin'in eseri... *Kırkbeşlik Aşk Yalnızı*... orda bekliyor bütün zenginliğiyle... acıyla "Söz bizi uslandıra/aşk bizi tadlandıra" diyerek.

Bu eser kör bir noktada duruyor. Birçok tırıl kitabın... roman diye... şiir diye... dört günde dört baskı yaptığı söylenen tırıl bir ortamda bu eserin zenginliği... güzelliği, işte *Kırkbeşlik Aşk Yalnızı*'nın kör noktası.

Ama şuna inanıyorum. Bu eser, okuruyla birlikte o kör noktayı kıracak...

HAZİRAN ORTASI FIRTINALARDA

Palazlanan yüreğimin
Kanat vuruşlarıdır
Duyulan derinlerden

"Serçe parmak kalınlığında"
Bir çoban çeşmesi olur
Akar gözlerimden yalnızlık

Kimse duyamaz sesini
Acıların gürültüsünden
Taş duvarlar ardından

Umutlar hayallerde donmuş
Kana boğulmuş rüyalar
Haziran ortası fırtınalarda

Gonca ÖZMEN

NİÇİN HÜZÜN DOLU GÖZLERİN

Ev hayatında, dokunulmaz, sakin
Sen şimdi bir ateş, bir yangın gibisin.
Gel hapsedeyim güzelliğini senin
Şiirimin karanlık şatosuna.

Bak nasıl değişmiştir şimdi,
Abajurun ışık çerçevesiyle
Duvar kenarı, kulübe, pencere
Bizim gölgelerimiz gibi.

Sen kanapede oturuyorsun
Türk usulü, bağdaş kurarak,
Farketmez ışıkta ya da karanlıkta
Hep çocuk gibi düşünüyorsun.

Hayal kurarak diziyorsun ipe
Eteğine düşen boncuk tanelerini,
Sohbetin çok sıradan ve sade
Oysa görünüşün çok hüzünlü.

Aşk kelimesi de çok sıradan
Haklısın. Ben başka bir sözcük bulurum.
Sen istersen dünyadaki
Tüm sözcüklerin değiştiririm anlamını.

Yansıtabilir mi asık yüzlü görünüşün
Duygularının maden yatağını,
Gizli ışık veren katını, yüreğinin?
Öyleyse niçin, hüzün dolu gözlerin?

Boris PASTERNAK

Türkçesi:
ANIL MERİÇELLİ / ANATOLİ MİZİEV

Muhittin KÖROĞLU
Ayda yuva yapan kuş

AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • 200,000. TL. (KDV DAHİL) ISSN 1300-4158

İNSANCIL